7163

DE RELIGIÖST-SVÄRMISKA RÖRELSERNA I NORRLAND 1750—1800

I.

HERJEÅDALEN OCH HELSINGLAND.

AKADEMISK AFHANDLING

SOM FÖR VINNANDE AF KOMPETENS TILL LEKTORAT

MED TILLSTÅND AF

HÖGVÖRDIGA OCH VIDTBERÖMDA TEOLOGISKA FAKULTETEN I UPSALA

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

BROR ALSTERMARK
TEOL. KAND., v. LEKTOR, VÄRML.

Å LÄROSALEN N:o IV

ONSDAGEN DEN 23 NOV. 1898 KL. 4 E. M.

ACAD. LUGD. BAT. BIBL.

STRENGNÄS
WESTERLUNDSKA BOKTRYCKERIET
1898

Afsikten med föreliggande arbete är att lämna upplysning om de svärmiskt religiösa rörelserna i Norrland under senare hälften af 1700-talet. Ifrågavarande företeelser inom svenska kyrkohistorien hafva hittills varit alltför litet beaktade. Någon egentlig opartisk framställning af dessa rörelser har enligt vår vetskap ej gifvits. C. A. Cornelius har i sitt arbete, "*Svenska kyrkans historia efter reformationen*" *(Upsala 1886—87)*, knappast mer än omnämnt rörelserna i Lillherrdal och Helsingland; och den framställning A. G. Sefström gifver om läsarne i Helsingland i sin skrift, "*Några Blad till historien om Läsarne med afseende fästadt på de inom Helsingland vistande* (*Fahlun 1841*)", är dels partisk, dels ej byggd på fullständig källforskning. Beträffande rörelserna i Öfver-Torneå och Juckasjärfvi, hvilka vi hafva för afsikt att behandla i senare delen af vårt arbete, är den senare knappast känd ens till namnet, den förra ej alls behandlad. Akiander har i femte delen af sitt arbete, "*Historiska upplysningar om religiösa rörelser i Finland*", aftryckt en del af de till detta mål hörande handlingar, men de flesta handlingarna, som återfinnas på riksarkivet, äro ännu icke bearbetade och utgifna i tryck. Då vi redan hafva gjort nödvändiga källsamlingar angående sistnämnda rörelser, torde vi, därest ej oförutsedda hinder mellankomma, med säkerhet redan under nästa år kunna afsluta arbetet.

Till sist ber jag här få betyga min tacksamhet till Herr Professoren H. Lundström, som alltid välvilligt lämnat de upplysningar, jag begärt, och som framför allt genom sin uppmuntran gifvit mig mod att fortgå

med mitt arbete. Med nöje och tacksamhet erkänner jag äfven den förbindelse, i hvilken jag står till Herr Professor Kattenbusch i Giessen för den hjälp, han lämnat mig vid studiet af vederdöparne. I särskild tacksamhetsskuld står jag dessutom till framlidne Arkivarien E. W. Bergman, som välvilligt ställt till mitt förfogande en del afskrifter rörande religionsmålet i Öfver-Torneå. Till Herr Lektor O. Norberg, som underlättat mina forskningar i Hernösands domkapitel, äfvensom till Herrar Tjänstemän i de arkiv och bibliotek, där jag verkställt mina forskningar, är det mig en kär plikt att uttala min tacksamhet för allt tillmötesgående.

KÄLLFÖRTECKNING.

I. Genomgångna arkivalier.

A. *I Riksarkivet:*

1) Religionsmålet i Lillherrdal, en bundt handlingar rörande detta mål. (Cit. R. L.).
2) Stockholms stads konsistorii handlingar 1770—1780.
3) Stockholms stads konsistorii protokoll 1770—1790.

B. *I Upsala Domkapitels Arkiv:* (Cit. U. D. A.).

1) Upsala konsistorii protokoll 1750—1800.
2) Helsinglands församlingars akter.
3) Religionsmål, K. 3, en bundt handlingar i religionsmål.
4) Domkapitlets expeditioner, 1750—1800.
5) Visitationsprotokoll, 1750—1800.

C. *I Hernösands Domkapitels Arkiv:*

1) Hernösands konsistorii protokoll 1750—1800.
2) Visitationsakter 1750—1800.

D. *I Hofrättens Arkiv:*

Registratur.

II. Rådfrågad litteratur:

Akiander, M. Historiska upplysningar om religiösa rörelser i Finland, I—VII. Helsingfors 1857 ff.

Arndt, Johan. Fyra anderika böcker om en sann christendom. Stockholm 1824.

Bælter, Lars. Christeliga tankar öfver någras i våra tider förmenta omedelbara uppenbarelser. Stockholm 1759.

Bullinger, Heinrich. Der Widertöufferen ursprung etc. Zürich 1560.

Cornelius, C. A. Geschichte des Münsterischen Aufruhrs, II. Leipzig 1855.

Cornelius, C. A. Svenska kyrkans historia efter Reformationen. Upsala 1886—1887.

Egli, Emil. Die St. Galler Täuffer. Zürich 1887.

Erbkam, H. W. Geschichte der protestantischen Secten im Zeitalter der Reformation. Hamburg und Gotha 1848.

Fant. Upsala ärkestifts herdaminne. Upsala 1842 ff.

Gerbert, C. Geschichte der Strassburger Sectenbewegung zur Zeit der Reformation 1524—1534. Strassburg 1889.

Grégoire. M. Histoire des Sectes religieuses. Paris 1810.

Hællström, Sven. Välment föreställning till de i Lillherrdal för svärmeri angifne personer angående deras så kallade Undersdrifter, Uppenbarelser och Sammankomster. Stockholm 1777.

Henning, K. Bidrag till kännedomen om de religiösa rörelserna i Sverige och Finland efter 1730. Upsala 1891.

Hernösands stifts historia och herdaminue. Hernösand 1879.

Hülphers, A. Samlingar till en beskrifning öfver Norrland, III. Västerås 1777.

Keller, L. Geschichte der Wiedertäuffer und ihres Reichs Münster. Münster 1880.

Levin, H. Religionstvång och Religionsfrihet i Sverige 1686—1782. Stockholm 1896.

Lundström, H. Laurentius Paulinus Gothus. Upsala 1893.

„ „ Undersökningar och aktstycken. Bidrag till svenska kyrkans historia. Upsala 1898.

Müller, H. Andeliga Vederqvickelsestunder. Öfv. Stockholm 1857.

„ „ Himmelska Kärlekskyss. Öfv. Göteborg 1847.

Nohrborg, A. Den fallna människans salighetsordning. Lund 1850.

Norlin, Th. Kort öfversigt af Svenska kyrkans historia. Lund 1866.

Några små traktater till enfaldigas hjelpreda under deras vägledande ifrån det usla jordiska til det sälla himmelska. För detta på svenska språket tryckte i Revel, men ånyo med några välmenta bekostnad upplagde. Stockholm 1760.

Pontoppidan, E. Härliga Trosspegel. Öfv. Örebro 1824.

Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. I, herausgegeben von A. Hauck, 3:dje uppl. Leipzig 1896.

Ritschl, A. Geschichte des Pietismus. Bonn 1880.

Scriver, Chr. Själa-Skatt. Öfv. Malmö 1851.

(Sefström, A. G.) Några blad till historien om läsarne med afseende fästadt på de inom Helsingland vistande. Fahlun 1841.

Seideman, J. K. Thomas Münzer. Dresden und Leipzig 1842.

Stockholms Anmärkande Sanningar. Tidskr. Stockholm 1775.

Stockholms Dageligt Godt. Tidskr. Stockholm 1775—1776.

Sundelin, Robert. Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet. Upsåla 1886.

Tidskrift för svenska kyrkan. Utg. af Anjou och Beckman. Upsala 1849.

Välmenta anmärkningar öfver Probsten Mag. Olof Genbergs hållne visitationsakt vid Ljusnedals bruk den 7 mars 1772.

Wallström, Erik. Christeliga predikningar öfver de årliga sön- och högtidsdagarnes evangelier. Stockholm 1768—1769.

Innehållsförteckning.

Inledning .... sid. 1.

Herjeådalen.

I. Svärmeriets uppkomst och fortgång till komminister Thunborgs första afsättning 1771 .... „ 33.
II. Thunborgs vistelse i Stockholm; förhör inför konsistorium i Hernösand; tillståndet i Lillherrdal under hans frånvaro .... „ 58.
III. Thunborgs återkomst och svärmeriets därmed förenade tilltagande .... „ 71.
IV. Svärmeriet i Lillherrdal efter Thunborgs andra afresa till Stockholm .... „ 90.
V. Svärmeriets upphofsmans sista dagar. Slutord............ „ 100.

Helsingland.

Delbo .... „ 109.
Forssa .... „ 131.
Enånger.. „ 144.
Återblick .... „ 147.

Rättelser.

Sid.	3	rad	3	nedifr.	står	Hauch	läs	Hauck.
„	4	„	17	„	„	blefve	„	blefvo.
„	9	„	15	„	„	wares	„	war es.
„	10	„	7	„	„	dei	„	die.
„	15	„	11	„	„	profetionerna	läs	profetiorna.
„	18	„	11	„	„	därmrd	läs	därmed.
„	25	„	3	„	„	Alnö	„	Arnö.
„	29	„	3	„	„	fortare	„	fastare.
„	54	„	12	„	„	Mosält	„	Mosätt.
„	72	„	10	uppifrån	„	bordt	„	bort.
„	73	„	10	„	„	nödgas	„	nödga honom.
„	103	„	4	nedifrån	„	till	„	i.
„	104	„	12	„	„	begreppförvirring	läs	begreppsförvirring.

INLEDNING.

Då i 16:de århundradet kampen för den religiösa sanningen mera öppet upplågade i Tyskland, vände sig visserligen flertalet af dem, hvilka då afföllo från den katolska kyrkan, till den evangeliska läran, men en annan del kunde hvarken erkänna den gamla eller den nya tron såsom sann. Det uppträdde då ett större antal religiösa partier på skådeplatsen, och under det några fortskredo ända till förnekelse af hela den kristna religionen,[1]) så förföllo andra till tvifvel eller likgiltighet mot tro och kyrka.[2]) Men ännu ett annat parti framträdde, mäktigare än något af de andra, farligt för reformationens fortgång och icke utan inflytande på densamma. Detta parti, vederdöparne, var endast den mera kraftigt framträdande uppenbararen af en anderiktning, som redan långt före Luthers uppträdande gjort sig gällande inom den katolska kyrkan och som, utan att dock uppträda mot henne, i själfva verket var en negation af hennes formväsen. Denna

[1]) I Strassburg uppträdde Thomas Salzman och lärde, att Kristus med rätta blifvit korsfäst, enär han var den falske profet, som hade förfört världen. (L. Keller: Geschichte der Wiedertäufer etc. s. 3.)

[2]) Luther själf visste allt för väl om detta. Han skrifver härom i februari 1529: "Miserrima est ubique facies ecclesiarum, rusticis nihil discentibus nihil scientibus nihil orantibus nihil agentibus, nisi quod libertate abutuntur, non confitentes, non communicantes ac si religione in totum liberi facti sint". (Keller anf. arb. s. 3.)

andeströmning var mystiken, i hvilken före reformationen mera allvarliga andar sökte den tröst, som icke gafs dem af kyrkan. Själf en reformation inom katolska kyrkans ramar, liksom i en senare tid pietismen inom den evangeliska kyrkans, blef den nu för sina flesta anhängare bryggan till den kyrkoförbättring, som framträdde såsom en motsats mot katolicismen i 16:de århundradet. Men då denna kyrkoförbättring från strängt asketisk ståndpunkt ej syntes tillfredsställa de förväntningar, man hade på den, så blef mystiken den rikhaltiga rustkammare, ur hvilken skarpa vapen hämtades mot reformationen. I mystiken hafva vi att söka hufvudrötterna till det stora spiritualistiska oppositionsparti, som man brukar kalla vederdöparne.

Då de kyrkohistoriska rörelser inom svenska kyrkan, som vi här tagit oss före att skildra, hyllade en icke ringa grad af mysticism, så torde vi kanske kunna bidraga till att bringa mera ljus öfver karaktären hos dessa norrländska mystici, än hvad ensamt den historiska berättelsen förmår gifva, om vi såsom inledning förutskicka en karaktäristik af vederdöparne, denna mysticismens afart.

Dels genom bristen på ledande personligheter, dels genom vederbörandes kraftiga och i allmänhet ganska förståndiga ingripande, hämmades ganska snart dessa norrländska rörelsers utveckling, innan de hunnit till framkallande af sektbildning eller något lärosystem. Vederdöparne däremot voro genom sina många till buds stående medel i stånd att mera allsidigt utveckla sig. Om de också ej hafva några fasta, i sig afslutna bekännelser, så ha de dock till ett själfständigt system sammanbundit de flesta af dessa idéer,[1]) som från kyrkans äldsta tider intill våra dagar haft varma anhängare, liksom de också tillfogat åtskilliga nya för dem

[1]) Keller, anf. arb. s. 12.

egendomliga, som tid och ort kunnat åstadkomma. Beröringspunkterna mellan de så kallade andliga eller spiritualistiska döparne och de norrländska svärmarne äro verkligen så många, att dessa äfven utan särskildt påpekande kunna iakttagas. Vi vilja också i vår karaktäristik, som, för att göras något så när fullständig, måste upptaga äfven den motsatta biblicistiska grenen, hafva syn på vår norrländska rörelse. Men liksom de spiritualistiska vederdöparne äfven äro biblicister, ehuru i mindre grad, så är äfven förhållandet med våra norrländska svärmare. Jämte sina föregifna omedelbara uppenbarelser, som bestämma hela deras handlingssätt, söka de äfven med bibeln bevisa sina handlingar, liksom de ej vilja veta af något, som ej står uttaladt i bibeln. Med detta syftemål för ögonen, öfvergå vi nu till en karaktäristik af vederdöparne.

Liksom 16:de århundradets kyrkoförbättring delar sig i två grenar, så upphäfde sig också mot densamma en tvåfaldig opposition, i hvars delar med väsentligen samma grundriktning dock en utpräglad individualitet framträder. Af de båda riktningar, som bära det gemensamma namnet vederdöpare, har den ena sina anhängare i Sachsen och Tyringen framför allt i Zwickau, den andra i Schweiz med Zürich och S:t Gallen såsom hufvudorter.[1]) Båda riktningarna ha med orätt betraktats såsom de konsekventa utbildningarna, den ena af Luthers och den andra af Zwinglis principer.[2]) Ingen af dessa oppositionsströmningar uppstod omedelbart af reformidéer från medeltidskyrkan, utan sattes båda i rörelse af reformationerna i Tyskland och Schweiz.[3])

Så allmänt äfven mot slutet af medeltiden kyr-

---

[1]) Jämför Ritschl: Geschichte des Pietismus I. s. 25 samt Realencyklop. von Hauch I. Anabapt.

[2]) Ritschl, anf. arb. I, s. 25.

[3]) Erbkam: Geschichte der protestantischen Secten, s. 490.

kans djupa fördärf erfors af andliga och världsliga auktoriteter, så outtröttligt äfven humanisterna gjorde den skriande motsatsen mellan den apostoliska urbilden och den hierarkiska vrångbilden till föremål för sina satiriska angrepp, hvarken härigenom eller genom konciliebeslut eller genom stigande folkupplysning framkallades och sattes den tyska reformationen i verket, om också dessa omständigheter mycket bidragit till dess storartade framgång, utan det skedde genom en enda mans beslutsamma, ensamt af religiösa motiv framkallade handling. Häri ligger orsaken till att den ur en endas inre erfarenhet framgångna trosformeln gjordes till det lutherska partiets centralpunkt. Luther, som af denna erfarit så mycken välsignelse, ville äfven hos andra genom densamma åstadkomma samma goda verkan. Men härigenom erhöll också hans system prägel af en viss ensidighet, i hvilken en anledning till differenser låg inom den reformatoriska riktningen, hvilka blefve långt skarpare än motsatsen mellan den gamla och den nya kyrkan. För öfrigt karaktäriseras den lutherska kyrkan genom en afgjord anslutning till det gamla lärosystemet, för så vidt det ej stod i strid med bibeln, liksom också af en nära förbindelse mellan stat och kyrka, hvartill Luther af omständigheterna förmåddes.[1])

I jämförelse med sekteriska sträfvanden under alla tider, måste det utan motsägelse blifva den store reformatorns förtjänst, att han lät leda sig af vidare synpunkter än alla dessa, att hans hjärta klappade för hela folkets vinnande. Därför undvek han lika mycket att jaga efter bildandet af en församling af idel heliga, som han för att icke gifva svage anledning till misshag aktade sig för ett brådstörtadt och våldsamt undanrödjande af gamla, med bibeln icke stridande former i kult och författning. Och likaså

---

[1]) Jämför Ritschl, anf. arb. I, s. 80 ff.

litet som en kyrka får förlora det målet ur sikte, att religionens ande skall genomtränga de sociala förhållandena, så slog han äfven härutinnan in på den rätta vägen, därigenom att han icke gjorde gemensam sak med svärmarne i omstörtningen af de sociala förhållandena, på det att hvad som vanns med svärdet också icke måtte genom svärdet fördärfvas.

Det låg i sakens natur, att dessa karaktäristiska kännetecken på den lutherska reformationen skulle uppfattas såsom likaså många brister af en mystisk-asketisk anderiktning, såsom den framträdde hos Zwickauprofeterna och särskildt hos deras förnämste representanter, Thomas Münzer och Nikolaus Storch.

Då hufvudsyftet med den mystiska fromheten är gudomens omedelbara inneboende i den mänskliga anden, så var för detta partis medlemmar kristendomen icke lära eller tro på bibelordet, utan ande och inre erfarenhet af denna. Visserligen erkände de äfven bibeln såsom ett Guds ord, men de gåfvo henne ej ensam afgöranderätt i trossaker, ty bredvid henne, ja öfver henne, satte de Andens ingifvelser, det inre ordet, genom hvilket skriftens mening först blir klar och tydlig. Trons subjektiva sida, tron såsom människans fria själfverksamhet var utgångspunkten för hela denna rörelse. Men emedan blott den subjektiva sidan framhölls, så uppstod också därur oppositionen mot beroendet af all slags yttre auktoritet.[1]) Vi finna också företrädesvis hos dessa så kallade profeter den mest godtyckliga allegoriska tolkning af bibeln, och just häri trodde de sig äga ett högt företräde framför andelösa vid bokstafven hängande theologer.

Till den höga ståndpunkten af fullkomlig frihet

---

[1]) Thomas Münzer plägade säga: Det hjälper icke, om någon t. o. m. hade uppätit 100,000 biblar (Seideman: Thomas Münzer, sid. 60.)

från världen och fullkomligt öfverlämnande åt gudomen, då själen, helt och hållet försänkt i gudomen, genom direkt samtal med den Helige Ande, genom visioner och drömmar får kännedom om Guds vilja, kommer man, ansågo de, genom en allvarlig, gradvis fortskridande askes.[1]) Ur denna mystiska fromhet utvecklade sig äfven motsatsen mot reformationens materialprincip. Münzer ställde gent emot rättfärdiggörelsen genom tron eller såsom han uttryckte sig mot den "süssen Christus" sin lära om den beske Kristus.[2])

Det är ganska förklarligt, att en efter lifvets helgelse kämpande anderiktning, såsom den framträdde hos Zwickauprofeterna, skulle stöta sig på principen om en rättfärdiggörelse genom tron allena, hvilken således ej gaf någon särskild betydelse åt de goda verken. I mystikernas asketiska helgelseteori trädde betydelsen af Kristi försoningsdöd alldeles i bakgrunden. Kristi person hade för dem sin förnämsta betydelse däri, att man i hans görande och lidande såg en förebild i försakelse.[3])

Men en sådan riktning, som omedelbart går till-

---

[1]) Mystiken fortskrider gradvis från meditation till kontemplation. Hos Münzer begynner detta gradvis skeende införlifvande med gudomsväsendet med "Fürchten und Zittern, dann die Verwunderung, die Langweile und Studierung, welche hervorbringen Verzweiflung und Unglauben und Schrecken, die in der Gelassenheit und der grössten Ergebung und Selbstverleugnung, zugleich aber im Bewusstsein der Auserwählnng und Seligkeit enden. (Seideman, Thomas Münzer, s. 58).

[2]) Den som icke vill hafva den beske Kristus, säger Münzer, skall äta sig död på honung. (Seideman, anf. arb. s. 62.)

[3]) Efterföljandet af Jesus i hans af försakelse präglade lif var den ledande synpunkten för munkväsendet och särskildt för tiggarordnarne (Ritschl, Geschichte des Pietismus, s. 30 ff.) Den omständigheten, att denna tanke äfven i mystiken spelar en så framträdande rol, hänvisar därpå, att denna riktning, hvars rötter sträcka sig tillbaka till nyplatonismen, har erhållit sin bestämdare utprägling inom klostren.

baka till urkällan för allt religiöst lif, har ej något sinne för det historiska. Den vill försvara individens rätt att ordna de kyrkliga förhållandena efter sin egen andes ideal. För den synes hvarje skoning af historiskt gifna kultformer, alla af pedagogisk vishet dikterade hänsyn mot de svaga såsom bevis på halfhet, på ett köttsligt sinne, som saknar den rätta upplysningen. En sådan vill ingalunda böja sig för upplystes fattade beslut i afseende på trossaker. Därför uppträder den också mot den såväl omvände som oomvände omfattande folkkyrkan och mot förbindelsen mellan stat och kyrka.

Hade kampen mot Luthers reformationsverk utgått ensamt från mystiken, så hade kampen mellan denna och svärmarne i Zwickau icke blifvit så svår, som den blef. Men mystiken hade hos dem ingått förbund med en annan förluthersk reformation, nämligen Taboriternas, och fick därifrån en rad af läror, hvilka dessa satte upp mot Luthers i deras ögon blott till hälften utförda verk.[1]) Hos dessa böhmiska svärmare fanns redan åsikten om barndopets olämplighet.[2]) Hos Zwickauprofeterna förer den till införandet af omdop.

Det är klart, att det kyrkliga idealet för en så beskaffad anderiktning kan i sin skärpa blott realiseras inom den trånga kretsen af en sekt. I mystiken ligger ju redan ett världsflyktande separatistiskt drag, men i den tyckes äfven bo ett moment, som blott behöfver en stöt utifrån för att öfvergå från världsflyktande försakelse till en kraftig världsomstörtande sträf-

---

[1]) Realencyklop. von Hauch: Anabapt.

[2]) Den 26 dec. 1521 blefvo några af svärmarne förhörda af rådet i Zwickau angående egendomliga läror om dop och äktenskap. Storch skulle vid samma tillfälle svara på några villfarande böhmiska läror, men infann sig icke. (Erbkam, anf. arb. sid. 490).

van. I tider af religiös jäsning tro sig dessa andar, som vistas i omedelbart umgänge med Gud, ofta helt hastigt ha fått en direkt gudomlig befallning att på hvad sätt som helst rödja ur vägen de hinder, som stå emot deras kyrkliga och sociala idealer. Så var utan tvifvel förhållandet med svärmarne i Zwickau. Hos dem öfvergick mysticismen till hvad man skulle kunna kalla profetism. I tidens stormar, i denna omedelbara inspiration, hvarmed de trodde sig begåfvade, sågo de förebuden till den nära förestående herrliga uppfyllelsen af alla kristnes hopp. Själfva menade de sig vara de utsedda verktygen till Gudsrikets våldsamma fulländning.

Det oväntade - angreppet mot reformationsverket af dessa så bestämdt uppträdande och med sådan visshet sig såsom profeter legitimerande svärmare bragte de i Wittenberg varande reformatorerna i stor förlägenhet och villrådighet. Karlstadt dukade under och öfvergick på deras sida. Först Luther själf lyckades med uppbjudande af hela sin förmåga att besvärja denna förhärjande andestorm.

Med detta utstötande af det svärmiska partiet förlorade reformationskyrkan tillika ett element, som under sitt svärmiska hölje dock gömde en kärna af allvarlig religiositet. Det var en olycka för reformationen, att Luther efter stillandet af de Münzerska oroligheterna aldrig kom att utföra sina tankar om bildandet af en liten kyrka af sant kristna inom kyrkan.[1]) Härigenom kom en mängd af en mera stark religiös trängtan besjälade element att föras in i den radikala oppositionens armar. Lutherska kyrkan förlorade alltmer den demokratiska basis, som i början varit henne egen, och konstituerade sig nu blott med tillhjälp af och i beroende af den politiska maktens innehafvare.

---

[1]) Jämför Ritschl, anf. arb. I sid. 85 ff.

Men det var icke blott på det kyrkliga området, som lutherska reformationen enligt Zwickauprofeternas åsikt stannat på halfva vägen. Äfven på det sociala behöfdes en genomgripande reformation efter den apostoliska församlingens mönster. Det var särskildt de tyska böndernas skri efter befrielse från det sociala tyranniet och deras uppträdande till genomdrifvande af sina önskningar, som väckte Zwickauprofeternas syn på behöfligheten af en reform härutinnan. Münzer, som trodde sig kallad till deras redskap, sällade sig och sina anhängare till böndernas skaror. Slaget vid Frankenhausen den 15 maj 1525 bragte med ens klarhet i de inveckade förhållandena i mellersta Tysklands sektväsen. Där dukade "Gideons svärd" under för de förenade furstarnes makt. Den olyckliga utgången af detta svärmarnes försök att med den sociala revolutionens tillhjälp söka uppsvinga sig till bestämmande faktor i staten, misskrediterade Thomas Münzers sak högeligen såväl hos samtiden som hos eftervärlden.[1]) Luther hyste därefter misstro mot alla från dem utgående sträfvanden.

Vi vända oss nu till den opposition, som fram-

---

[1]) Seideman, anf. arb. s. 63 ff., fäller det omdömet om honom: Auch wares ihm gewiss Ernst mit seinem Eifern für frommes Leben, mit seinen Abmahnungen von Selbstsucht und Eigennutz, nur dass es oft mit Unverstand und nicht als Ergebniss rein christlicher Liebe geschah; daher sein Dringen auf kleinlich äusserlichen Schein in Miene, Körperhaltung und Kleidung, worin er mit Sauersehen und Haar- und Bartwuchs Vorbildner sein wollte; daher sein Fanatismus endlich gegenüber allem Bestehenden und Werdenden in Kirche und Staat, denn die an sich grosse und herrliche Idee, dass der Geist des Evangeliums auch die bürgerliche Ordnung der Dinge weihen und verklären müsse, die ihm durchaus nicht abgesprochen werden kann, führte ihn, im Verein mit dem Jammer und Aufschwunge der Zeit wie mit seiner Neigung zu religiöser Schwärmerei, auf schwindelnde Höhen, und er wurde, was er war, ein Verführer des Volks, der, während Luther besonnen die Reform durchsetzte, mitsegelte auf den Wogen der Empörung.

trädde mot Zwinglis reformation. Liksom hos de sachsiska svärmarne mystiken ingått förbund med böhmiska trossatser, så se vi samma förhållande hos svärmarne i Schweiz. Men under det att hos de förra den individuela inspirationen mera träder i förgrunden, så är i allmänhet hos de senare den utpräglade biblicismen det mest karaktäristiska. Detta karaktärsdrag är ju öfver hufvud äfven kännetecknande för Zwinglis reformation. Och då oppositionen äfven här sattes i gång af den här började reformationen, så var tydligt, att oppositionen här skulle taga intryck af hvad som här var ledande princip. Dock använde Zwingli bibeln i annat syfte än dessa.[1]) Oppositionen, i spetsen för hvilken här stod Konrad Grebel,[2]) upptändes här liksom bland svärmarne i Zwickau af den förmenta halfheten i Zwinglis reformation och framför allt af den på grund af republikansk författning här rådande nära förbindelsen mellan stat och kyrka.

Man uppträdde mot skatter och tionde såsom obibliska inrättningar; några bildstormningar försöktes äfven. På disputationen i Zürich den 26 okt. 1523 föreslog Grebel en ända in i de minsta småsaker gående ackomadation af kulten efter den apostoliska församlingens, och då man beslöt att öfverlämna afgörandet angående bilder och mässa åt rådet, så upp-

---

[1]) Ritschl, anf. arb. I, sid. 25.

[2]) Grebel var ingen teolog och hade endast kort tid sysslat med teologi, då han blef oppositionens ledare. Sitt lif, innan han greps af den kyrkliga rörelsen, hade han tillbragt i vilda utsväfningar, allt under det han skaffat sig gedigna kunskaper i de klassiska språken. "Gerade weil er vor kurzem erst begonnen hatte mit Theologie sich zu beschäftigen, führte ihn leicht dei einseitige Folgerichtigkeit des Gedankens zum Radikalismus. Jung, hastig, ohne Erfahrung und rechtes Gefühl von den Grundlagen der Menschenwelt, klammerte er sich mit Ungestüm und Leidenschaft an den Grundsatz der evangelischen Bewegung, dass die Bibel dem Christen die einzige Richtschnur sein solle." (Cornelius Geschichte des Münsterschen Aufruhrs II, sid. 19 ff.)

häfde sig mot denna sammanblandning af det andliga och världsliga området en opposition, som visar äkta mystiska grundtankar. "Ihr habt des nicht Gewalt", yttrade Stumpf, "meinen Herren das Urtheil in die Hand zu geben; das Urtheil ist schon gegeben, der Geist Gottes urtheilt".[1])

Den radikala oppositionen kom snart till den öfvertygelsen, att inom den af världsliga vederbörande ledda och af omvända och oomvända sammansatta folkkyrkan, såsom Zwingli önskade, deras ideal om en ren kyrka ingalunda kunde realiseras. De framträdde därför inför Zwingli med fordran på stiftandet af en särskild kyrka. Såsom stöd för denna sin fordran anförde de: "Die Aposteln habind sich abgesünderet von den gottlosen ond syend gangen aus der gemeinen Kirchen, ond habind sich die glöubigen zu Hierusalem zusammen gethon. Darumb sye es jetzund ouch an dem, dass man sich absündere von anderen in dieser Statt ond samle ein reine Kirch von gemeind der rechten kindern Gottes, die den Geist habind ond von ihm regiert oder gefürt werdind".[2]) Då Zwingli vägrade gå in på deras förslag, började de missnöjde församla sig i små kretsar, där de utan alla ceremonier uppbyggde sig med skriftläsning, bön och ömsesidig uppbyggelse. Här utfor man också i hårda ord mot prästerna och anhängarne af Zwinglis reformationsverk; här läste man med förnöjelse Münzers och Karlstadts skrifter, hvarigenom det mystiska elementet ytterligare närdes.[3]) Omdopet antogs, sedan

[1]) Cornelius, anf. arb. II, sid. 21.

[2]) H. Bullinger: Der Widertöufferen ursprung etc., sid. 10.

[3]) Cornelius, anf. arb. II, s. 21 ff. Om det vänliga förhållande, som ägde rum mellan de schweiziska svärmarne och Thomas Münzer, vittnar det vänliga bref, som Konrad Grebel skref till denne den 5 sept. 1524. Vi anföra ur detta några rader: "In dem so wir semlich merkend und beklagend, wirt zu unsz herusz gebracht din schreiben wider den falschen glouben und touf, sind wir nach

Jürgen Blaurock, en af de förnämste ifrarne, efter en ifrig bön tillsammans med de andra vid en sammankomst fått Guds befallning att bedja Grebel döpa sig med det sanna kristliga dopet. Sedan detta hade skett, omdöptes de andra närvarande, hvarmed vid samma tillfälle äfven förenades brödbrytande och vindrickande till erinring, att de genom Kristi kropp blifvit återlöste och genom hans blod rentvådde.[1])

Genom detta steg blef motsatsen mellan de radikala och den officiella reformationen skarpare än förut, men motståndet endast ökade svärmeriets utbredande. Byn Zollikon blef för en tid en viktig härd för rörelsen, där man försökte med införande af egendomsgemenskap efter den apostoliska församlingens förebild.[2]) Vederbörandes försök att hindra dem i deras förehafvande dref dem att ännu skarpare skilja det världsliga och andliga området åt. De förklarade i enlighet med Math. 18 kap., att ingen världslig öfverhet får finnas till och att ingen sann kristen får bekläda ett världsligt ämbete, då församlingen ej har annan uppgift än utöfvande af exkommunikation. I öfriga delar af Schweiz, särskildt i S:t Gallen, bröt svärmeriet ut i de största ytterligheter, som ej stå särdeles långt efter uppträdena i Münster. "Da hörte man die Leute vor offener Ge-

basz bericht worden und befestet und unsz wunderbarlich erfreuwt, dass wir einen funden habend, der einsz gmeinen christlichen verstands mit unsz sy, und den evangelischen prädigeren iren mangel antzeigen dörfe, wie sy in allen houpt artiklen falsch schonind und handlind und eigens güt dünken ja ouch desz endkristen über Gott und wider Gott setzind, nit wie gesanten von Gott ze handeln und predigen zustat. (Cornelius, anf. arb., sid. 241. Bil. I). Af samma bref framgår också, att de ingalunda slafviskt ville lyda Münzers läror, utan ville hafva klara stöd ur bibeln för de läror, han gaf dem.

[1]) Cornelius, anf. arb. II, sid. 27.

[2]) Cornelius, anf. arb. II, sid. 27.

meinde ihre heimlichsten und anstössigsten Sünden erzählen, denn Anton Kürsener hatte die rechten Christen auf den Spruch Jacobi,[1]) dass einer dem anderen seine Sünden bekennen solle, hingewiesen. Andere waren von einem Goldschmied, der im Appenzeller Land umherzog, ernsthaft ermahnt worden zu werden wie die Kinder, da sie sonst das Himmelreich nicht besitzen könnten, und wetteiferten nun mit einander in allerlei kindischen Gebahren".[2]) Såsom små barn satte de sig nakna på marken, läto straffa sig såsom barn, lekte med äpplen och drogo med snören grankottar efter sig på marken. Och emedan det stod skrifvet i Math. 5: 28—29, att man skulle bortrycka och afhuggaden kroppsdel, som är till förargelse, så afskuro kvinnorna sitt hår, emedan det gifvit dem anledning till högfärd.[3]) Man såg svärmare, som i bokstaflig uppfyllelse af Herrens befallning Math. 28: 19—20 gingo ut åt alla fyra väderstrecken för att noga uppfylla Jesu befallning om predikande i hela världen. Andra, stödjande sig på apostlarnes föredöme, drogo omkring såsom predikanter utan staf, skor, rensel och penningar. Och emedan Herren sagt till apostlarne att predika från taken, hvad som säges i örat (Math. 10: 22), så stego de upp på taken och predikade där. Och emedan det hör till en rätt Jesu gemenskap att för hans skull lämna hustru och barn, hem och arbete, så blefvo de landstrykare och läto underhålla sig af medmänniskor. Dessa ytterligheter visa mer än tydligt, hvartill en uppdrifven biblicism kan föra sina anhängare, då inflytelserika och kraftiga personligheter fattas, som kunna hindra de värsta afarterna.

Långt ödesdigrare voro de förvillelser, som härledde sig från den mystiska principen, som tog öfver-

---

[1]) Jac. 5: 16.

[2]) Cornelius, anf. arb. II, sid. 64.

[3]) Egli: Die S:t Galler Täuffer, s. 44.

handen hos en del af de schweiziske vederdöparne, de s. k. afskilda andliga döparne.[1]) Dessa ville ej alls hafva något gemensamt med världen, utan gjorde sig särskilda regler "über Stoff und Form der Kleider, über Essen, Trinken, Schlafen, Stehen, und Gehen".[2]) De olärdaste människor visste att skaffa sig auktoritet genom att förklara, att de ej talade annat, än hvad den himmelske Fadren ingaf dem. "Det är Fadrens" eller "det är Andens vilja", var ett stående yttrande, med hvilket de förstodo genomdrifva sina tankar och planer. Emedan det hette, att "bokstafven dödar, men anden gör lefvande", 2 Cor. 3: 6, så söndersleto och uppbrände somliga bibeln, under det de skrattade och pekande på sitt bröst ropade: "hier, hier!" En flicka sade sig, sedan hon under nervösa ryckningar legat två timmar på marken, ha hört lefvandes Guds röst.[3]) Cornelius yttrar i sitt arbete om dem: "Noch andere starben die Sünde ab, indem sie plötzlich in Krämpfen zu Boden fielen; eine Weise die ansteckend wirkte und oft unfrei-willig mit grosser Angst und körperlichen Schmerzen nachgeahmt wurde. Bei vielen schlug der Andachtshochmuth in Unzucht um, der sie als dem Fleische abgestorbene und durch den Tod zur Freiheit durchgedrungene Christen ohne Scheu und in Gesellschaft sich ergaben. Die Verrücktheit, welche wie eine Seuche Stadt und Land ergriffen hatte, steigerte sich bis zu hellem Wahnsinn in dem Treiben der Magdalen Müllerin und ihrer Gespielinnen, die sich für Christus und die Apostel hielten und in der furchtbaren That des Thoman Schugger, der auf Befehl des himmlischen Vaters seinem leiblichen Bruder mit dessen Einwilligung den Kopf

---

[1]) Naturligtvis saknades ej det mystiska elementet hos biblicisterna, ehuru det hos dem undanskymdes af bibelordets auktoritet.

[2]) Ritschl, anf. arb. I, sid. 26.

[3]) Egli, anf. arb. sid. 44.

abschlug".[1]) Den rysliga gärningen skulle i efterbildande af Jesu offerdöd framställa den gudomliga viljans uppfyllelse, ty om, sade Thoman Schugger, det icke vore Guds vilja, så hugger icke svärdet. I likhet med David efter segern öfver Goliat, så spelade äfven Thoman luta efter sin rysliga handling, Gud till tack för uppfyllandet af hans vilja.[2]) Vansinnet gick så långt, att en kvinnna Verena Baumann från Appenzell förklarade sig vara den i apokalypsen omnämnda kvinna, som skulle föda Antikrist.[3]) Det var tydligt, att detta obetingade underkastande under förmenta gudomliga ingifvelser, som mestadels voro den egna naturens drifter, skulle hos dåliga karaktärer föra till ytterligheter af betänkligaste slag. Med rätta säger också Egli: "mit dem Wahnsinn kamen schlimme sittliche Folgen, Dinge, kaum glaublich zu hören und nicht möglich aufzuschreiben".[4])

De inre ingifvelserna gåfvo dem naturligtvis äfven kännedom om Kristi återkomst, hvilken tidpunkt noga bestämdes till dag och timma. Dess nära förestående blef därför en orsak till flitiga botpredikningar och rop på bättring. Många voro så öfvertygade om sanningen i dessa profetior, att de öfvergåfvo arbete, bortkastade sina kläder och matförråd, hvilka de åter måste utbedja sig af grannarne, då det visade sig, att profetionerna ej slogo in.

Till denna höjdpunkt hade svärmeriet före 1527 dock endast kommit i S:t Gallen. Orsaken härtill torde dock mindre vara att söka i myndigheternas stränga åtgöranden, ty dessa voro i Zürich strängare, utan fastmer i svärmeriets eget väsen, särskildt där den mystiska principen är den bestämmande faktorn.

[1]) Cornelius, anf. arb. sid 65.
[2]) Egli, anf. arb. sid. 46.
[3]) Egli, anf. arb. sid. 45.
[4]) Egli, anf. arb. sid. 45.

Icke utan skäl har man liknat svärmeriet vid en eld i torr halm, som hastigt uppflammar och lika hastigt sjunker tillsammans. Så skedde med svärmeriet i S:t Gallen. Efter ett så fullkomligt lösslitande från alla mänskliga ordningar och förhållanden, hvartill dessa svärmare i sin öfverdrift hunnit, följde en sansningens tid. I detta andra stadium visade rörelsen en karaktär, som mera motsvarade den första Züricherperioden. Moderkyrkans i Zürich grundsatser gjordes också gällande mot de svärmiska öfverdrifterna af den synod, som hölls af vederdöparne i Schleitheim 1527.[1]) I Strassburg och andra tyska städer, där ädla och lärda män höllo tyglarne i sin hand, fick den spiritualistiska oppositionen en sundare utveckling.[2])

Då svärmeriet i Münster har en väsentligen likartad karaktär med det i S:t Gallen, anse vi oss här ej behöfva ingå på detta. Det anförda, som skildrat hufvudriktningarna inom denna af en mängd olika grenar bestående rörelse, torde vara nog till en allmän karaktäristik af vederdöparne. Men då endast vissa delar af deras läror kunat framgå i sammanhang med den historiska skildringen torde kanske här en sammanfattning af deras viktigaste skiljepunkter i afseende på läran vara på sin plats. Härvid vilja vi dock förutskicka den anmärkningen, att icke alla fraktioner af vederdöparne hyllade alla dessa läropunkter; dock är så mycket visst, att de alla haft bland vederdöparne sina anhängare.

Inom deras lärobegrepp skulle man kanske anse den trossats, för hvars säregna tolkning de fått sitt namn, såsom den först framträdande och under hvars förfäktande de blifvit, hvad de voro, nämligen svärmare. Men så är emellertid ingalunda förhållandet. Många af dem voro redan utbildade svärmare, innan

[1]) Cornelius, anf. arb. II, sid. 67.

[2]) C. Gerbert: Geschichte der Strassb. Sectenbewegung, s. 3.

frågan om barndopets giltighet kom till afgörande, och åtskilliga af deras ledare såsom t. ex. Thomas Münzer hade visserligen funderingar på barndopets olämplighet, men han liksom i allmänhet de sachsiska vederdöparne förkastade det ej före år 1524[1]). Namnet vederdöpare är alltså före denna tid högst oegentligt. Om denna trossats angående barndopets förkastande och nödvändigheten af omdop i början af rörelsen haft en mera underordnad betydelse, så blef den dock sedermera af så mycket större vikt, den blef hela partiets Schibboleth. Då de nämligen vid sitt sträfvande efter bildandet af en helig församling sågo sig om efter ett yttre kännetecken på tillhörighet till denna, så föll helt naturligt deras tanke på dopet, som alltid varit medlet för upptagandet i kyrkans gemenskap.[2]) Då de härtill ej i bibeln funno något stöd för barndopet, var det såsom obibliskt förkastligt. Däremot var det så mycket lämpligare för den sant troende att genom dess mottagande gifva bevis på sin tro. Dessutom tycktes dem barndopet öppet strida mot Marc. 16: 16 och Math. 28: 19—20, hvilket senare ställe förklarades så, att Kristus påbjudit att först lära, sedan döpa. Någon annan betydelse än att vara ett yttre kännetecken på tillhörigheten till den sanna kyrkan fick ej dopet, ty det samfund, som redan förut äger anden, hade naturligen däri det rätta dopet till Kristi lärjungaskap.

Beträffande nattvarden stå vederdöparne på Zwinglis sida, ja de gå ännu längre, i det de förklara nattvardens firande såsom oväsentligt. Karlstadt säger därom: "Ob einer das Sacrament in Ewigkeit nicht nähme, er würde doch dennoch seelig."[3]) Hans dualistiska skiljande mellan yttre handling och andens inre verkan kunde ej tillåta honom och hans menings-

---

1) Jämför Erbkam, anf. arb., s. 494.
2) Jämför Erbkam, anf. arb., s. 497 ff.; Ritschl, anf. arb. I, s. 28.
3) Erbkam, anf. arb., s. 260.

fränder att erkänna någon förmedling i nattvarden. Det var endast åsikten om den mystiska verkan i detta sakrament, som tilltalade honom och kom honom att bibehålla det, utan att därvid förena dess åtnjutande med det i kyrkan vanliga sakramenterliga firandet. I skolen, säger Karlstadt, åtnjuta Herrens "Brot und Blut" till hans åminnelse, d. v. s.: I skolen hafva en hjärtlig åminnelse af Kristi lidande, död och offer, såsom man tänker på en kär broder.[1]) Vi se häraf, huru nattvarden i likhet med dopet nedsjunkit till en oväsentlig bekännelsehandling. Detta är också helt naturligt, ty om hos svärmaren redan allt är i bästa ordning, så behöfves det ju icke mera något särskildt stärkande af det inre lifvet, hvilket nattvarden såsom sakrament vill åstadkomma. Densamma sjunker då ned till en blott yttre handling att förkunna och närvarandegöra Herrens verk.

I uppfattningen af skriften öfverensstämma alla vederdöpare däri, att de erkänna den för Guds ord, men i sin ställning till detta ord skilja de sig, såsom redan är nämndt, i två riktningar, den ena en mer biblicistisk, den andra en mer utpregladt spiritualistisk. För den förra betyder skriften allt. Intet, som ej i bibeln har uttryckliga och klara ord för sig, får äga bestånd. I öfverensstämmelse därmrd afskaffas skatter, ämbeten, konst, vetenskap, vapnens bruk m. m. Medlemmarna sysselsätta sig förutom med ordets predikande med något handtverk eller åkerbruk. Men trots denna höga betydelse, som ordet får, måste det dock förlora sin betydelse af nådemedel. Det kan icke tjäna till uppbyggelse i den mening, att den i tron på Kristus till hela sin personlighet redan grundade vidare uppbygges, ty byggnaden är ju redan färdig, fastmer erhåller ordet, utom sin betydelse af lagbok, liksom nattvarden betydelsen af ett blott erinringsmedel om hvad

[1]) Erbkam, anf. arb., s. 259.

den kristne dels är och har, dels en gång har att vänta. En egentlig frälsningsverkande kraft får ordet icke.

Den spiritualistiska riktningen intar däremot en rent motsatt ställning till skriften. Den skiljer i bibeln mellan det yttre ordet, hvarmed då menas bokstafven, och det inre ordet eller den inre uppenbarelsen. Man måste, säger Sebastian Frank, skilja mellan skriften och Guds ord. Skriften eller bokstafven är icke Guds ord, utan endast skalet, kapseln eller höljet. Men uppenbarandet af detta inre ordet har Gud förbehållit sig själf. Det sker genom Anden i hans utvalda redskap. Utan denna uppenbarelse är skriften en död bokstaf.[1]) För medlemmarna af denna riktning kunde skriften under sådana förhållanden ej heller få någon auktoritet. Ty då skriften anses kunna endast i skenet af det inre ljuset rätt tydas och förstås, men annars förblifva en död yttre bokstaf, göres påtagligen skriften helt och hållet beroende af den läsandes subjektiva uppfattning och blifver ingalunda den norm för tro och lefverne, hvartill den är gifven. I stället för att låta skriften bestämma, om det, hvartill den egne anden manar, öfverensstämmer med Guds vilja eller icke, väljer mystiken ofta en motsatt väg och utgår från det antagandet, att anden äges, och kommer därigenom helt lätt till den slutsatsen, att alla tankar, känslor och begär redan äro heliga och rena. Och om den egne anden intagit denna ställning, drager han snart icke i betänkande att mästra skriften och i henne inlägga sina egna vrånga tankar.

Detta nådemedlens beröfvande af deras egentliga karaktär har sin grund i vederdöparnes åsikt om det kristliga lifvets uppkomst. Detta är enligt dem icke något blifvande, något tillväxande, utan något i ett ögonblick färdigt. Tro, rättfärdiggörelse, nyfödelse och

---

[1]) Erbkam, anf. arb., s. 324 ff.

helgelse falla för dem tillsammans i en punkt. Klart är, att en sådan åsikt lätt kan hafva till följd ett andligt högmod i förening med ett betänkligt underskattande af synden, en följd, som oftast också är förhanden.

I sammanhang härmed må nämnas deras åsikt om tron. Tron består, sade de, i förtroende till Guds nåd och i lydnad mot hans bud, hvilka han genom Kristus har förkunnat oss. Detta påstående, som i och för sig vid första påseendet ej tyckes vara något olutherskt, visade sig dock genom dess praktiska utförande skiljdt från vårt trosbegrepp. Ty enligt vederdöparne måste tron visa sin förefintlighet genom de yttre gärningarna, som därvid så urgeras, att själfva tron skjutes åt sidan. Orden i Math. 19: 17: “Men vill du ingå i lifvet, så håll budorden“, fattade de så, att människan blifver salig genom en verksam tro. Tron på Kristi försoningsdöds verkan och förtroendet till Guds nåd är icke tillräckligt till rättfärdiggörelsen, utan därtill fordras framför allt Kristi efterföljelse.[1])

De besinna ej härvid, i hvilka svårigheter de ställa den människa, som ej hunnit den grad af andligt högmod, att hon anser sina handlingar och sin vandel i öfverensstämmelse med Kristi vandel.

En af de viktigaste punkterna i vederdöparnes och med ett ord i alla svärmiska sekters och rörelsers läroåskådning, vare sig den blifvit direkt uttalad eller icke, är frågan om kyrkan. Idealkyrkan, sådan hon framställes i den heliga skrift, “utan fläck eller skrynka, helig och ostrafflig“ (Efes. 5: 27) med idel heliga och rena medlemmar, har alltid hägrat för och eftersträfvats af alla svärmare eller till svärmeri lutande rörelser. Grundideen för vederdöparnes hela lärosystem var, att läran och kyrkan måste återföras till den ställning, de hade under apostlarnes tid.[2])

---

[1]) Keller, anf. arb., s. 7.
[2]) Keller, anf. arb., s. 5.

Hos anhängarne af sådana ideer skulle naturligen reformatorernas uppträdande i och för kyrkans förbättring vinna genklang. I början stodo de därför på reformatorernas sida, men vände sig snart från dem, då det visade sig, att den kyrka, de ville upprätta, ej motsvarade deras idealkyrka. Denna tänkte de sig i öfverensstämmelse med den apostoliska församlingen, utan någon gemenskap med staten. Att kyrkan eller Guds rike skulle vara den surdeg, som renar och förklarar världen, hade de ingen tanke för, liksom de vid sitt urgerande af helighetens kännemärke glömde de lärdomar, Herren gifvit oss om kyrkans utseende här i världen (Math. 13: 47 ff.). Till upprättandet af detta sitt ideal tänkte de visst icke på upphjälpandet af den gamla kyrkan, utan i öfverensstämmelse med Jesu lärdom om det nya vinet i nya flaskor, ansågo de enda möjligheten till dess åstadkommande att bilda en ny efter skriftens mönsterbild, där Anden obestridt herrskade.

Fråga vi efter yttersta grunden till vederdöparnes och i allmänhet svärmarnes motsats mot kyrkan, så synes den ligga i den ensidigaste idealism, som icke vill och kan förstå det sätt, på hvilket de gudomliga tankarne och afsikterna realiseras i världen och mänsklighetens historia och på hvilken särskildt den kristliga principen kommer till framträdande. Om man på grund af skriftställen, hvilka framställa kyrkan såsom den rena, obefläckade Kristi brud, såsom Kristi kropp och den helige Andes tempel och hvilka därmed visa oss kyrkans idé, a priori uppställer en bild af henne och med denna det bibliska idealets måttstock mäter kyrkan i hennes verklighet, så måste hon naturligen komma att stå långt efter urbilden. Men i stället för att nu fråga, hvarpå denna inkongruens mellan verklighet och idé beror, och om densamma icke är något relativt nödvändigt, så bryta

svärmarne utan vidare stafven öfver den bestående kyrkan. Såsom den enskilde kristne, så är ej heller kyrkan något med ens färdigt, utan något tillväxande. Hon är en ecclesia militans äfven i den meningen, att hon fortfarande stöter på villfarelse, brist och synd i sitt eget sköte och har att bekämpa detsamma. Redan i den apostoliska församlingen var ju affall för handen. Men icke ens genom kännedomen af detta faktum, att till och med då, när Andens ström ännu flödade i så rikt mått, kyrkan icke var fullkomlig, kunna de tagas från sin tro på möjligheten af upprättandet af en idealkyrka. Reformatorerna skiljde mellan en ecclesia visibilis och invisibilis, men då svärmarne förneka skillnaden mellan en osynlig och en synlig kyrka, falla de tillbaka i katolikernas kyrkobegrepp, mot hvilket reformatorerna just uppställde denna åtskillnad. Om de sålunda synas sammanträffa i fråga om kyrkobegrepp, så hafva de dock kommit till denna öfverensstämmelse på helt olika vägar, ty under det för svärmarne deras egen kyrka är det adeqvata uttrycket af kyrkans idé, så lägger katolska kyrkan utan vidare idealkyrkans egenskaper på den förhandenvarande kyrkan.

Såsom bekant är, bekräftas vårt åtskiljande mellan bibliskt ideal och historisk verklighet genom den heliga skrift själf. Herren säger om sina lärjungar: "I ären nu rena för ordets skull, som jag har talat till eder." Hade detta ord på absolut sätt gällt om dem, huru skulle då Petrus strax därpå kunnat förneka Herren. Om Paulus kallar de kristna heliga, så kan han detta, emedan de äro afsöndrade och emedan de genom tron principielt äfven bära helgelsens frö i sig. Men han vill med denna beteckning icke förklara sina läsare för syndfria människor. Om Johannes säger: "Den, som är född af Gud, han gör icke synd", så vet han å andra sidan, att äfven den bäste kristne ännu syndar

alla dagar, och visst har äfven en Johannes själf alla dagar bedt om syndaförlåtelse. Samme Johannes säger också och det med afseende på de i ljuset vandrande: "Säga vi, att vi ingen synd hafva, så bedraga vi oss själfva och sanningen är icke i oss."

Med den ensidiga idealism, som ligger till grund för deras kyrkobegrepp, hänger en annan villfarelse tillsammans. I likhet med deras sträfvan att borttaga allt yttre i kyrka och gudstjänst, vilja de, såsom vi redan nämnt, ej ha något att skaffa med stat, vetenskap, konst m. m. Men härmed blifver i grund hela det sedligas område uppgifvet, då ju det sedliga ej består i något annat än i bearbetning, förädling och förklaring af naturen genom Anden, af det världsliga genom det gudomliga.[1]) Att vår tro är segern, som öfvervinner världen äfven i denna mening, därför fattas dem allt förstånd. Världen blir utan vidare af dem identifierad med det, som skriften kallar kött. Köttet, för så vidt skriften därunder förstår sätet och organet för synden, ja syndens princip själf, är ju oförbätterligt; det skall korsfästas och dödas, men att därmed identifiera naturen är orätt. Naturen skall ej förblifva natur, utan helgas genom Anden, genomträngas och förklaras af densamma, liksom ju den stora naturen, hela skapelsen en gång äfven skall förnyas.

Med denna dualistiska världs- och lifsåskådning hänger det tillsammans, att svärmarne i allmänhet skyggt och munkartadt draga sig tillbaka från världen, blott fruktande och tviflande på henne. De vilja icke blott vara ifrån världen, utan icke ens vara i världen. Äfven häri visar sig en förvandtskap med katolicismen, för hvilken ju äfven ett visst förakt för det naturliga lifvet är eget.

Vi hafva slutligen att något fästa oss vid en läropunkt, som med förkärlek omfattas af alla från mysticismen

---

[1]) Ritschl, anf. arb. I, s. 23.

ledande religiösa rörelser, nämligen deras eskatologi. Helt naturligt skall den så litet tillfredsställande närvaron så mycket starkare föra sinnet på en förhoppningsfull framtid. Men bristen på historiskt sinne, förkärleken för en än ensidigt bokstaflig, än åter allegorisk utläggning i förening med den godtyckligaste kombination af de mest olika, till en del alls icke profetiska eller redan uppfyllda skriftställen gör deras eskatologiska bilder ytterst färgrika. Det nya Jerusalem skildras i botpredikningarna i all sin herrlighet och prakt. Egennyttan har här lämnat plats för en allt hängifvande kärlek. Ingen har något eget för sig, allt är gemensamt. Gemensamhet råder äfven i arbete och njutningar. Men hela världen framställes dock aldrig såsom hafvande del i detta gudsrike. Alltid finnes en kvarlefva af den otrogna världen, som såsom en fiendtlig makt stör lugnet för Guds rikes innevånare.[1])

I den bild, vi gifvit af vederdöparne, skall det vid närmare kännedom om våra norrländska svärmare visa sig, att dessa om än endast i smått afspegla den spiritualistiska fraktionen af dem. Då vi i denna bild sökt gifva en inblick uti de mystiska sekternas väsen, hafva vi därmed äfven sökt belysa våra norrländska rörelsers skaplynne, hvars mystiska, på pietismens mark uppvuxna släktdrag äro omisskännliga. Hvad som här blifvit yttradt om vederdöparne, gäller i det väsentliga äfven om de norrländska svärmarne. För att undvika onödiga omsägningar framdraga vi här ej någon jämförelse mellan dem, utan äro förvissade om, att likheterna af sig själf skola framträda vid läsningen.

Dessa svärmiska rörelser, som vi sett under reformationstidehvarfvet sätta mellersta Europa i rörelse, lämnade vårt land ganska oberördt. Den gängse åsikten om ett vederdöpareofog i Stockholm 1524 skall, enligt hvad en nyare forskare uppvisat, ej ägt rum. Däremot

[1]) Erbkam, anf. arb., s. 499.

ägde 1529 bland de tyske borgarne i Stockholm en egendomlig rörelse rum, som möjligen kunde vara af anabaptistisk natur.[1]) Härmed må nu förhålla sig huru som helst, säkert är, att efter denna tid finna vi i det egentliga Sverige ej några mera *allmänna* svärmiska religiösa rörelser förr än på 1700-talet, rörelser, fria från de förras revolutionära tendenser, men i mångt och mycket påminnande om sina äldre själsfränder. Under mellanliggande tid förekomma här och hvar endast enstaka fall af mystisk förvillelse. Hit anse vi oss böra räkna spår af en judaistisk vidskepelse, som i slutet af 16:de och under 17:de århundradet visade sig på åtskilliga ställen i vårt land. Det berättas, att "allt ifrån den 22 okt. 1627 intill den 20 februari 1628 hade kyrkoherdens i Kumla i Nerike dotter Margareta haft en mängd underliga visioner och uppenbarelser, predikat och uttalat spådomar samt eftertryckligt yrkat därpå, att sabbatsfirandet skulle äga rum på lördagen och icke på söndagen. Sin auktoritet sökte hon ock bekräfta genom ett bref, hvars författare ingen annan än Gud själf föregafs vara. Saken väckte uppseende, och mycket folk samlades till Kumla prästgård för att höra och se den märkvärdiga flickan." Vid prästmötet 1629 sökte biskopen i ett tal visa, hurusom flickans uppenbarelser icke härledde sig från änglar utan från demoner.[2]) Men äfven andra fall förekomma, som voro fria från denna judaistiska tendens. Så nämnes, hurusom 1627 en skolgosse skall ifrån Jönköpings kyrktorn hållit en predikan, som af stiftets dåvarande biskop berömdes såsom ett bevis på Andens omedelbara inspiration.[3]) Från Alnö församling och Helsingboda torp berättas om en minnesslö gosse, som dessutom hade svårt för att tala, huru denne den 30 maj 1698

---

[1]) H. Lundström. Undersökningar och aktstycken etc., s. 13 ff.
[2]) H. Lundström. Laurentius Paulinus Gothus. II, s. 292.
[3]) Stockholms stads konsist. handlingar 1773.

kl. 7 på aftonen "plötsligt föll ned på golfvet, der han, allom närvarande till största förundran, utsträcker sina lemmar och slänger sig såsom en mask". Sedan han blifvit upptagen och lagd i säng, började han, som förut hvarken lärt läsa i bok eller fått någon vidare kristendomsundervisning att med största andakt uttala orden: "Gud, misskunda dig öfver mig, fattige syndare, och var mig nådelig", hvilka ord upprepades några gånger, hvarefter han yttrade: "Rätt nu tager mig Gud målet ifrån", hvilket icke allenast strax skedde, utan hans kropp blef iskall och utan tecken till lif. I detta tillstånd förblef han $1^1/_2$ timme, hvarefter han begynte klart och "distincte" lofva och prisa Gud för hans nåd emot honom, för att han fått sina synder förlåtna och fått skåda in i den himmelska härligheten. Därefter förklarar han sig af Jesus blifvit nedskickad till jorden igen för att förmana folket till bättring. Han började därpå en botpredikan för de omkringstående, efter hvars slut han åter började lofva och prisa Gud och slutade med att bedja de andra gå till sängs och anbefalla sig i Guds händer.[1])

Under 1700-talet få dessa företeelser en mera allmän utbredning. År 1733 började i Främmestads församling af Skara stift en religiös *svärmisk* rörelse, förnämligast genom predikanten Andreas Tengboms verksamhet. De väckte öfverföllos under hans predikningar af svimningar och våldsamma skakningar eller paroxysmer, hvarunder de högljudt ropade eller vrålade, så att predikan måste afbrytas. Konventiklar började hållas, äfven nattetid, och paroxysmerna blefvo allmännare, ty det sades, att Tengbom förklarat dem för bättringsrörelser. Svärmeriet var dock af kort varaktighet. Redan följande år synes det afstannat.[2])

---

[1]) Religionsmål K. 3. U. D. A.
[2]) K. Henning. Bidrag till kännedomen om de religiösa rörelserna i Sverige och Finland efter 1730, s. 223 ff.

Några år därefter, 1738, uppstod en annan dylik rörelse på Stora Bjurum i Klefva församling af nämnda stift. Här tillställdes af några kvinnor ett slags passionsspel, hvarvid en af dem föreställde Kristus i hans lidande. Sällsamma rörelser öfverkommo dem äfven under deras sammankomster, vid hvilka de i hårda ord utforo mot kyrka och prästerskap. Sedan ledarinnorna blifvit förvisade från orten, afstannade svärmeriet.[1]) Härefter framträda dylika religiösa företeelser först efter 1760. Denna gång är skådeplatsen Norrland, hvars religiöst svärmiska rörelser efter denna tid till århundradets slut vi tagit till ämne för vår afhandling.

Under vårt århundrade hafva dessa svärmiska företeelser blifvit mera allmänt bekanta genom den påminnelse, vi fått om dem i de s. k. predikosjuka i Småland och de med dem i samband stående "Hopparne" i Vestbo och Sunnerbo härader samt Hihuliterna i Lappland.[2])

Vi öfvergå nu till skildringen af våra norrländska rörelser, som framträdde under en tid, då neologiens läror alltmer börjat sprida sitt gift bland de bildade klasserna och äfven till en del korrumperat det svenska prästerskapet. Deras framträdande just under en sådan tid visar, att allmogen ännu ej hunnit något mera beröras af den nya tidsandan. Fastän osunda i åtskilliga af sina yttringar, måste man erkänna, att de efter att hafva sansat sig varit ett hälsosamt medel till uppehållande af det kristliga lifvet under en tid, då detta var nära att förkväfvas.

De egentliga orterna för rörelsen voro i *Herjedalen:* Lillherrdals församling; i *Helsingland:* Delsbo, Forssa och Enånger; i *Lappland:* Öfver-Torneå och

---

[1]) K. Henning, anf. arb., s. 232 ff.
[2]) C. A. Cornelius. Svenska kyrkans hist. efter reformationen. II.

Juckasjärfvi. Att enstaka fall af rörelsen äfven på andra ställen i Norrland förekommit är knappast troligt, då de af mig genomgångna konsistoriiprotokollen ingenting förmäla därom.

Rörelserna, sådana de gestalta sig i de norra och södra landskapen, äro visserligen icke i alla afseenden likartade, men beröringspunkterna äro dock så många, att de med full säkerhet på de olika orterna kunna hänföras till en och samma religiösa företeelse, låt vara, att man ej kan uppvisa det yttre föreningsbandet mellan rörelserna i norra och södra delen. Att nu dessa rörelser här fingo en sådan utbredning torde ha sin grund, dels i det förarbete pietismen och tolstadianismen[1]) gjort under seklets föregående hälft, dels i det norrländska skaplynnet. Det norrländska folket måste, såsom fostradt af en vild och storartad natur, mellan väldiga skogar, fjäll och floddalar, mera än något annat i vårt land vara danadt för en djupare religiös stämning. De stora afstånden från den mera civiliserade världen, de fåtaliga människoboningarna komma den enskilde, hänvisad som han är till sig själf med sina tankar, att blifva inåtvänd och grubblande, fåordig och allvarlig.

Inom denna del af den svenska befolkningen hade pietismen under århundradets förra hälft vunnit varma anhängare och burit rika frukter. Men här såsom annorstädes lyckades det en sträng lagstiftning i förening med en slapp själavård att mångenstädes komma dessa frukter att försvinna. Dock alldeles fruktlöst hade pietismen ej gått bort. På många ställen fortlefde ännu ett verkligt kristligt lif; å andra ställen, där detta ej var fallet, hade den åtminstone kvarlämnat minnet af ett bättre tillstånd i de rika litterära skatter den infört, hvilka för en nitisk själasörjare bland annat voro ett

---

[1]) Akiander: Historiska upplysningar om religiösa rörelser i Finland. III. s. 2.

medel att påminna de affällige om fädernas religiösa ståndpunkt.

Att denna rörelse, som kan anses såsom begynnelsen till den storartade andliga rörelse, som under namn af läseri genomgått hela vårt århundrade och i våra dagar gör sig mäktigt gällande, sammanhänger med de pietistiska väckelserna under 18:de seklets förra hälft, torde vara otvifvelaktigt.[1]) Därom vittnar hela rörelsens subjektivistiska tendens. Denna subjektivism visar sig, då det gäller frågan om frälsningen, uti en viss benägenhet till eget verkande och ensidig metodism samt i deras yrkande på världsförsakelse. Den visar sig i ett ringaktande af den kyrkliga läran och den teologiska vetenskapen. Den visar sig slutligen i afseende på ställningen till kyrkan i ett underskattande af det kyrkliga samfundets, nådemedlens och ämbetets betydelse. Det är tydligt, att dessa ensidigheter, där de drifvas till sin spets, kunna leda till förvillelser med högst skadliga påföljder, såsom just fallet var med den rörelse, vi närmast skola syssla med, men säkert är, att rörelsen i sin helhet, trots de farhågor, den väckt och fortfarande väcker för kyrkans lugna framåtskridande, har anspråk på vår erkänsla på grund af de välsignelserika förtjänster, den haft för kyrkans kristliga lif.[2])

Om denna norrländska rörelse i sina grunddrag således påminner om pietismen och kan anses såsom en "efterdyning" af denna, så har den dock ingalunda omedelbart framvällt ur denna, ty om än pietismen, såsom till oss kommen från Tyskland, af naturliga skäl kom senare till Norrland än till det öfriga Sverige, och om den än till följd af befolkningens skaplynne skulle slå fortare rot härstädes, så hade dock den första berus-

---

[1]) Norlin: Kort öfversikt af sv. kyrkans hist., s. 49.
[2]) Norlin, anf. arb., s. 49.

ningen nu redan gått öfver. Därjämte har den svärmiska rörelsen i dess framträdande för stark mystisk färg för att ensamt kunna förklaras ur pietismen. Vi måste därför på de olika ställen, där den visade sig, så vidt möjligt är, söka de orsaker, som framkallat den och gifvit den sina egendomliga drag.

HERJEÅDALEN.

I. Svärmeriets uppkomst och fortgång till komminister Thunborgs första afsättning 1771.

Den ort, där rörelsen först mera allmänt framträdde, var en på den tiden synnerligen undangömd församling vid namn Lillherrdal. Församlingen, som ligger i sydöstra delen af Herjedalen och tillhör Svegs pastorat, är den fattigaste i hela landskapet, där befolkningen vid tiden för vår skildring måste, äfven under s. k. goda år, blanda bark i brödet.[1] Samfärdslederna till angränsande församlingar voro bristfälliga; endast delvis fanns körväg, för öfrigt ridväg. Närmaste tillgängliga städer, Söderhamn och Hudiksvall, lågo på respektive 24 och 22 mils afstånd.[2] Församlingens religiösa tillstånd var ej heller det bästa; visitationsprotokollen för Svegs pastorat ge inga fördelaktiga underrättelser.[3] Visserligen nämnas ej några uppenbara gröfre synder, men däremot framstod en märkbar andlig likgiltighet, utan tvifvel orsakad dels af en bristfällig själavård,[4] dels af de oaflåtliga näringsomsorger, hvartill denna trakts allmoge var hänvisad.

En reaktion mot dessa missförhållanden kunde nu lika litet som eljest uteblifva. Denna utgick från en from och nitisk komminister i ofvannämnda pastorat vid namn Mårten Thunborg. Denne, som fått ögonen

[1] Hernösands kons. prot. 1778.

[2] Hülphers, Geografiska samlingar. III.

[3] Det klagas vid alla visitationerna under 1750—1763 öfver den rådande okunnigheten i kristendomskunskapen, öfver frånvaron från husförhören, ofta äfven från gudstjänsten, öfver att ordentlig tid till att gå i kyrkan ej observerades. Vidare måste visitator varna för kortspel, dans och lekstugor. (Hernösands visit.-akter 1750—63).

[4] Församlingen hade ingen egen präst, utan hölls gudstjänst hvarannan söndag af någon af de i Sveg boende prästerna. (Hernösands visit.-akter 1758).

öppna för den stora bristen på religiöst lif i pastoratet, tyckes ha följt sitt hjärtas inre böjelse, då han kort efter 1763 flyttade från Sveg till Lillherrdals församling för att där mera ostördt och självständigt få arbeta i Herrens tjänst. Öfriga prästmän inom pastoratet voro kyrkoherden Petrus Rissler, en man, som, med sin krafts bästa dagar bakom sig, hvarken synes haft något djupare intresse eller ägt kraft att råda bot på det onda. Hans adjunkt, Mauritz Thelberg, synes ej heller varit rätte mannen, hvarken att väcka lif i de domnade lederna eller att föra den af Thunborg väckta andliga lifsrörelsen i den rätta strömfåran, då den började taga en förderflig riktning. Dessutom tjänstgjorde magister Pehr Rissler, en son till kyrkoherden, understundom såsom medhjälpare med predikningarna. För en kraftig och verksam själavård i detta vidsträckta pastorat, som utom Sveg och Lillherrdal äfven omfattade församlingarna Elfros och Öfver-Hogdal, var detta prästerskap alldeles otillräckligt. Härtill kom den olägenheten, att alla prästerna voro bosatta i Sveg.[1])

Då Thunborg sålunda flyttade öfver till Lillherrdals församling, fick han ett arbetsfält, som visserligen kräfde nit och möda, men på grund af sitt afskiljda läge var ägnadt att bibehålla det utsäde han kunde göra. Att han härunder kom att ledas in på mysticismens vanskliga stråt torde ha sin förklaring dels i en naturlig böjelse för mystiken, dels i umgänget med mystiska skrifter och särskildt med personer, intresserade af den form mystiken ger det kristliga lifvet.

Det är bekant, hurusom några årtionden före väckelsen i Lillherrdal den mystiske svärmaren Dippel lyckats i Sverige, särskildt i Stockholm, vinna rätt många anhängare för sina läror, dem han både i tal och skrift bekantgjorde. Huruvida Thunborg studerat

---

[1]) Till ytvidden omfattar pastoratet mer än $^2/_3$ af Härjedalen. (Hülphers, Geograf. saml., III.)

Dippels egna skrifter veta vi ej med visshet, men otänkbart är det ej, då han gärna sysslade med mystiska författares arbeten.[1]) Åtminstone veta vi, att han satte stort värde på två af Dippels anhängare, nämligen Tollstadius och von Strokirch, hvilkas yttranden han till och med åberopade sig på vid försvarandet af sina satser inför hofrätten.[2]) För öfrigt veta vi, att han omkring 1758 med intresse omfattade ett fall af mystisk förvillelse, som i slutet af nämnda år inträffade i Söderhamn.[3]) Då därtill liknande svärmiska rörelser sedan 1756 pågingo i Finland,[4]) med hvars innebyggare de svenska pietisterna stodo i brefväxling, är det ganska sannolikt, att äfven dessa voro Thunborg bekanta. Alltnog, vid förhöret inför konsistorium visade han sig hylla vissa mystiska läror. Att Thunborg dock under de första åren af sin vistelse i Lillherrdal ej är utbildad mystiker är säkert, men här lämnad ensam med sina tankar utan någon gemenskap med sina kolleger, som han ej rätt förstod sig på, utvecklas så småningom hans smak för mystiska grubblerier. När han sedermera i den väckelse han åstadkommit tycker sig se bevis på sina älsklingsideer, är han genast färdig att försvara och kungöra dem.

Men i den af Thunborg åstadkomna andliga rörelsen möter oss äfven likheter med en annan religiös företeelse, nämligen herrnhutismen, som, nyligen införd i Sverige, äfven här vunnit varma anhängare. Oaktadt mystiken och herrnhutismen i vissa läropunkter äro diametralt motsatta, så äro de däremot i en

---

[1]) Jämför Stockholms stads konsist. prot. 5 sept. och 28 nov. 1775.
[2]) Thunborgs ödmjuka förklaring till hofrätten 29 juni 1774.
[3]) Thunborg hade nämligen i bref till kyrkoherde Lind i Söderhamn begärt upplysning om en piga, Karin Jonsdotter, därstädes, som i ekstatiskt tillstånd höll uppbyggliga tal, hvarvid stora samlingar af människor, ofta från långt aflägsna byar, infunno sig. Detta bref, som tydligen varit en apologi för omedelbara uppenbarelsers förefintlighet och nödvändighet, synes mycket inverkat på Thunborgs åsikter. (Ups. konsist. prot. 23 juni 1759; Tingsprotok. 24 jan. 1774. R.L.)
[4]) Akiander, anf. arb., III., s. 9 ff.

mängd stycken öfverensstämmande. Och inom herrnhutismen fanns redan på Zinzendorfs tid en mystisk riktning, med hvilken dock Zinzendorf aldrig var riktigt nöjd, om han också på grund af sin philadelphiska ståndpunkt fördrog den inom sitt sköte. Härmed är dock ingalunda sagdt, att den propaganda, som i Sverige bedrefs för herrnhutismen, fördes af denna riktnings medlemmar. Det sagda visar endast, hurusom båda kunna förenas. I den af Thunborg åstadkomna rörelsen se vi både ett åberopande af det inre ordets vittnesbörd i människans hjärta och å andra sidan ett rent yttre pekande på Kristus. Vi se ett framhållande af den inre upplysningen på nådemedlens bekostnad på samma gång, som vi se våra svärmare ifrigt yrka på deras begagnande. Med ett asketiskt sträfvande efter befrielse från världen, förenar den i sin urartning ett visst antinomistiskt drag. — Att en man sådan som Thunborg med sin svärmiska natur skulle känna sig tilltalad af herrnhutismens känslopredikningar var helt naturligt. Herrnhutismen hade ju gjort till sin uppgift att vara ett salt inom kristenheten för att rädda den från förruttnelse. Samma behof inom kyrkan hade äfven Thunborg funnit. Hans afsikt var att i Lillherrdal bilda en grundförsamling för att sedermera låta dess välsignelse sprida sig ut öfver andra församlingar.

Dessa släktdrag med pietism, mysticism och herrnhutism, som vår rörelse visar, ha sin naturliga förklaring i rörelsens framkallande af en man, som genom sin ställning var kallad att göra bekantskap med dessa riktningar i deras grunddrag och som genom sin natur måste känna sig dragen till dem.

Under sin första verksamhetstid här predikade han både bättring och helgelse och sökte genom flitiga hus- och kommunionförhör samt personliga besök hos sina församlingsbor väcka en allvarligare tanke på

lifvets höga ändamål. Verkan af hans nitiska uppträdande började snart visa sig. Gudstjänsterna blefvo talrikt besökta. Ett stort begär att höra och läsa Guds ord i förening med tilltagande oro och bekymmer för själarnes frälsning och salighet började mer och mer framträda hos folket. De gamla andaktsböckerna, som funnos här och hvar i församlingen, men legat obegagnade, togos åter fram ur sina gömslen och skänkte vederqvickelse och tröst i ensamheten och vid sammankomsterna.[1]) Så fortgick väckelsen lugnt och stilla till 1768, då det visade sig, att Thunborgs mystiska riktning i förening med läsningen af dessa på gränsen till mystiken stående författare ej kunnat undgå att öfva inflytande på väckelsen. Några af de väckte börja nu under föregifvande, att de hade omedelbara uppenbarelser, hörde röster och sågo syner, uppträda vid sammankomsterna mot oomvända och mot de "*mindre beaktade synderna*", såsom högfärd i kläder, dans, spel, lekstugor och andra världsliga nöjen, hvarmed satan tjänades. En stor del af ungdomen väcktes härigenom upp ur sin likgiltighet och instämde i fördömelsen. Men å andra sidan följde snart af detta de väcktes uppträdande och öppet uttalade afsky för alla världsliga nöjen en stridighet mellan dem och de s. k. oomvände. De senare klagade inför Thunborg öfver, att de dömdes såsom oomvände och syndare och utgåfvo å sin sida hela bättringsrörelsen för "tokeri och galenskap".[2]) Att Thunborg, som själf delade de

---

[1]) De böcker, som härvid användes voro: Arndts Sanna Kristendom och Paradis lustgård, Pontoppidans Trosspegel, Müllers Kärlekskyss, Fresenii Communionbok, Rambachs Guds råd om människans salighet, Arthur Dents Omvändelses öfning, Sions sånger, Betraktelser öfver Kristi lidande, Gradins, Pettersons, Bålds och Wallströms postillor, Jersins vera via vitæ, Dav. Hollatzens korta anvisning till att bedja af hjärtat m. fl. Af dessa böcker uteslötos dock några under rörelsens utvecklade stadium, enär de ej kunde tillämpas på deras rörelser. (Jämför Hellströms visitationsakt den 13 aug. och följ. dagar 1775. R. L.)

[2]) Thunborgs berättelse om s. k. svärmeriet 1772. R. L.

väcktes åsikter, ingalunda var rätte mannen att åstadkomma lugn, är tydligt. I denna spänning mellan olika tänkande fortgick därför rörelsen till slutet af 1770, då den oförmodadt fick ny fart och antog en helt och hållet ny karaktär. Hos en bland de väckte, en hustru vid namn Karin Olofsdotter i Nordanhån, vanligen benämnd Bång-Karin, började vid nämnda tid syndasorgen bli så öfverväldigande, att den tog sig uttryck i kroppsliga symptomer, såsom kroppsskakningar, "läten och ljud" i förening med ofvannämnda omedelbara uppenbarelser. Ibland fördes hon, enligt sin utsago, liksom af en "inre drift ut på marken att på knä och ansikte bedja för sig själf och hela den syndfulla världen". Sedan anfäktningarna, ty såsom sådana ansåg hon dem, varat någon stund, vid pass en half timma, hvarunder hon ideligen bad och ropade, blef hon åter lugn samt slutade vanligen sin bön med Fader vår och psalmen: "Låt oss fröjdas, gladligt sjunga" (Sv. ps. 109). Dessa kroppsliga rörelser, som tid efter annan påkommo henne med lugna mellantider, fortforo sedan under flera år. Men vid kyndelsmässotiden 1771 fingo de hos henne en annan betydelse. Hon hade hittills, såsom förut antydts, ansett dem såsom "en fiendens frestelse, af Gud tillstadd" för hennes andeliga uppfostran, men nu var frestelsetiden ändad. Rörelserna föregåfvos vara gudomliga nåderörelser, som hade att ge mera kraft åt hennes föredrag. Efter denna tid började hon offentligen uppträda och predika bättring under föregifvande, "att Gud i henne utsett ett under för de förhärdade otrogna, för föraktarna af hans bättrings- och trosord". Predikningarna framsades med ett skarpt uttal, som ofta öfvergick till skri och djurliknande läten och markerades genom kroppsskakningar, häftiga rörelser och slängningar med armar och ben, hvarunder hon häftigt utfor mot dryckenskap, högfärd

i kläder, lösaktighet och världsliga nöjen under kraftig hänvisning på domens förskräcklighet för utöfvarne. Ibland talade hon äfven med främmande tungomål.[1]) Särskildt dref hon på syndens försoning och delaktighet i Jesu död och bjöd dem att icke stöta sig på det, som skedde med henne, enär det vore en stor nåd af Gud och skedde "för nöds skull". "Nu vore den stora bättringstimman före domen" inne. Es. 55: 6 o. 7. "Nu stod nådehimlen öppen och nu ville Herren Jesus låta synnerlig nåd vederfaras de ångerfulle". Sina tal afslöt hon nu vanligen med ett 3-faldigt amen och ps. "Kom helge Ande till mig in" (Sv. ps. 138). Men hennes benådning var ej inskränkt endast till att vara ett Guds utomordentliga sändebud, hon trodde sig äfven kallad att i sin person afbilda Frälsaren i hans uppträdande på jorden.[2]) Så hade hon på Långfredagsmorgonen 1771 begifvit sig till Thunborg och kastat sig 3 gånger på golfvet, där hon "kröp och hade sig underliga". Då rörelsen lämnat henne, hade hon sagt, att "det skulle föreställa vår Frälsares ångest och blodsvett i örtagården".[3]) Under en af sina predikningar hade hon yttrat om sina vedersakare, att de väl skulle döda henne liksom Frälsaren, om det icke vore så strängt förbjudet, men i sina hjärtan hade de redan dödat henne. Så mycket fastare slöt hon sig därför under all denna fiendskap till Jesu kärleksrika försoningsdöd och anammade, ofta flera gånger i veckan, den heliga nattvarden, emedan, såsom hon sade, "henne därigenom en så flödande Guds kärlek tillflyter".[4])

Thunborg, för hvilken detta hustru Karins tillstånd ingalunda kunde synas okärt, då det ju påminte om

---

[1]) Thunborgs berättelse om det s. k. svärmeriet samt Genbergs visitat.-akter 1771.

[2]) Thunborgs ber. om svärmeriet. R. L.

[3]) Genbergs visitationsakt. 27 juni 1771. R. L.

[4]) Thunborgs ber. om svärm. R. L,

den af honom prisade pigan i Söderhamn, blef snart en af hennes trägnaste och andäktigaste åhörare. Hans sträfvan efter åstadkommandet af en bättringsrörelse, som visade sig t. o. m. i kroppens åtbörder, syntes nu hafva gått i fullbordan. Han säger sig själf ha pröfvat ifrågavarande under efter Guds ord och kommit till den öfvertygelsen, att det vore ett Herrens under,[1]) tillskickadt för den myckna ondskan i världen och för föraktet för Guds ord, som nu var så stort att nådemedlen ej mer voro nog kraftiga att åstadkomma någon väckelse.[2])

Att Thunborg med sådan öfvertygelse ej skulle företaga något till att hindra dessa af öfverheten förbjudna sammankomster var tydligt.[3]) I stället förkunnade han i frommaste syfte från predikstolen det under, som Herren gjort med hustru Karin och tillade, att de kunde gå dit och själfva öfvertyga sig därom.[4])

Den auktoritet, han genom detta offentliga uttalande gaf hennes förehafvande, hade till följd, att folk från hela församlingen strömmade till Nordanhån för att skåda den gudaingifna profetissan, som naturligtvis själf härigenom stärktes i sin tro på sin mission. Verkan af hennes tungomålstalande och framför allt af hennes domspredikningar med deras krassa målningar af de osaligas tillstånd efter döden blef snart synbar. En stor del af hennes åhörare fingo liknande rörelser, hvilka snart ansågos såsom enda kriteriet på väckelse och omvändelse. Dessa verkningar af hennes predikningar och rörelser endast eggade hustru Karin att göra nya väckelser. Hon stannade därför ej längre i Nordanhån, utan drog från by till by i församlingen

[1]) Se ransakningshandl. 1771, mom. 15. R. L.
[2]) Genbergs visitation 1771.
[3]) Han hade visserligen vid väckelsens början tagit sig före att uppläsa från predikstolen kungl. förordningen af 1726, men naturligtvis utan all effekt, då han själf ej personligen inskred. (Ransakningshandl. 1771.)
[4]) Ransakningshandl. 1771, mom. 3.

med samma framgång. Särskildt voro söndagsaftnar, sedan de afhört Thunborgs predikan,[1]) i hvilken det uppkomna nådeverket alltid prisades, tider, då rörelser påkommo de väckte, men äfven eljest, såsom när de sågo världsliga nöjestillställningar. Liksom vår tids frälsningsarmé väljer illa beryktade och särskildt mera frekventerade platser till samlingsställen, så samlades dessa vanligen i den tätt befolkade kyrkobyn, helst på sådana öppna platser, där dans och lek af ålder varit brukliga. Här störde de med sina skri, som mest liknade "hundars och svins läten", lugnet långt in på natten, ja ända fram till morgonen. Vid dessa sammankomster tillgick så, att någon af de rörde började ett bättringstal, hvari han högt gjorde sin syndabekännelse, uppräknande de synder, hvarmed han förut tjänat djäfvulen, och trampat Testamentsblodet.[2]) Härpå anropades Jesus om nåd och förbarmande mot alla arma och blinda syndare. I dessa rop, som vanligen voro ett enahanda upprepande af samma uttryck, såsom "Du store Jesus, du söte Jesus, förbarma dig öfver oss", instämde äfven öfriga väckte. Talen, som vanligen räckte 10 à 20 min., åtföljdes alltid af psalmsång. Men ju längre det led på tiden med sammankomsten desto högljuddare blef den. De talande uppträdde då ej längre en och en utan många på en gång.

Thunborg förklarar detta bero på bönhörelsen, "som var så häftig, att hon intet kunde afbrytas af de däruti komne, förr än hon af sig själf stannade." Han skildrar själf en dylik sammankomst på följande sätt: Den liknar, säger han, "när syndare för sig själfva äro ställda i den häftigaste bättringsrörelse, syndavånda och troskamp, att i det ödmjukaste söka Guds nåd på knä och ansikte, och har sist tett sig med ett sjun-

[1]) Ransakningshandl. 1771.

[2]) En piga, Ingeborg Johnsdotter, berättade, att hon en gång vid sitt nederfall på knä och ansikte sett blod på marken och sina fjät däri. (Thunb. ber. om det s. k. svärm.)

gande och tonerande liksom för lamsens stol, hoppandes och springandes i glädje och tacksägelser för så stor och öfverflödig nåd, och ord kom fram, att detta var den rätta dansen, som konung David gjorde kring arken och efter konung Davids harpa. Verser kom ock före om den saliga evigheten och änglasång för Guds stol, när Gud och Jesus nämndes, med djupt bugande hufvud, böjande knän, leende och glädjefulla munnar. Ibland föreställdes vissa liggande, vrålande, pipande och ömkelig låt, liksom i helvetet, af en vers i psalmboken: Rys, hissna, skälf, bäfva, darra m. m. och då bäfvade och darrade hela kroppen. Detta himmel och helvete liknande stånd skedde dock mest i hus och intet för det öppna, af vissa samlade eller ock allenast af en i rörelse stadd med något starkare andedräkt än eljest det ordentliga, och när några åskådare voro tillstädes."[1])

Dylika, den kyrkliga ordningen störande uppträden kunde tydligen ej gå oanmärkta i längden. Härtill kom dessutom en rubbning i församlingens borgerliga utveckling. Föräldrar och husbönder klagade allmänt öfver att ungdomen ej tog sig annat före än att löpa efter de svärmande, hvars underliga, ofta oanständiga kroppsrörelser i liggande ställning på marken jämte deras tal och läten voro en utomordentlig dragningskraft för nyfikenheten.

Att Thunborg ingenting särskildt gjorde för att stilla oväsendet, har sin naturliga förklaring, men att från prästerskapet i moderförsamlingen, Sveg, ej något företogs, kan synas mera underligt, helst rörelsen var bekant från dess tidigaste början.[2]) Först fram vid midten af 1771, sedan rörelsen kommit i full gång och

---

[1]) Thunborgs berätt. om det s. k. svärmeriet.

[2]) Kyrkoherde Rissler omnämnde själf vid prosten Genbergs visitation, att han fått kännedom om rörelsen, äfvensom att hustru Karin kommit till Sveg för att visa sin rörelse. (Genbergs visitationsakt, 1771. R. L.)

konsistorium själf gripit in, hade han efter anmodan insändt underrättelser om förhållandet. Dock torde detta mindre ha berott på likgiltighet än på hans ålder, som ej gaf honom kraft att närmare taga reda på församlingens tillstånd.

Sådan var ställningen i Lillherrdal, då förhållandet genom privat skrifvelse kom till konsistorii kunskap.[1]) Till följd af denna skrifvelse, som inkom först den 18 maj 1771, beslöt konsistorium, som saknade all underrättelse från prästerskapet i församlingen, att anmoda prosten Olof Genberg i Offerdal att med första in loco anställa visitation och om målets beskaffenhet göra sig på det noggrannaste underrättad samt efterfråga, om prästerskapet i församlingen fullgjort, hvad deras ämbetes plikt i dylika omständigheter kräfde.[2]) Huruvida prosten Genberg härtill var rätte mannen, kan sättas ifråga. Han berömmes visserligen såsom en skicklig skolkarl och nitisk pastor, och han hade såsom konsistoriinotarie medföljt biskop Kjörning på dennes visitationsresor i Västerbotten och Jämtland, hvadan han ej saknade vana vid visitationer.[3]) Men det område, på hvilket han här inkastades, var nytt och ovanligt. Det fordrades här framför allt mera samklang i hjärtebeskaffenheten med de villfarande än som tyckes hafva funnits hos honom. Säkert är också, att de svärmande ej hyste det förtroende för honom, som varit önskligt.

Af visitationen, som hölls den 27 juni 1771, framgick, utom hvad förut är anfördt från den, att Thunborg, vid församlingsbornas klagomål öfver den uppkomna oordningen, hade å predikstolen framhållit innehållet i 4:de budet och legohjonsstadgan. Han hade äfven uppläst kungl. förordningen angående sammankomster och pålyst, "att det icke vore någon nödvän-

[1]) Hernösands konsist. prot. 18 maj 1771.
[2]) Hernösands konsist. skrifvelse till Svea hofr. 15 juni 1773.
[3]) Hernösands Stifts Historia och Herdaminne. III. Hernös. 1879.

dighet att gå till Karin, utan de, som behagade, kunde gå dit i prästens närvaro. Det vore ingen bibel, men kunde tjäna till uppväckelse och till bättring.“ Beträffande prosten Lars Bælters traktat mot omedelbara uppenbarelser,[1]) som prosten Genberg rekommenderade såsom nyttig till läsning för de svärmande, yttrade Thunborg, att den väl i början af bättringsrörelserna varit använd, men blifvit missförstådd och ansedd, som skulle den hindra bättringsverket och motsäga de anderika böcker, som yrka därpå, såsom Rambachs, Gradius, Bålds och Sven Bælters postillor, Arndts Sanna kristendom, Jersin: Vera via vitæ, Artur Dents Omvändelses öfning m. fl. Själf hade dock Thunborg, trots sitt inflytande öfver de svärmande, ej gjort något till häfvande af denna villfarelse.[2]) På prostens uppmaning lofvade dock Thunborg, hvars aktivitet i förhållande till rörelsen tydligen framgick, att söka förhindra de svärmandes sammanlopp och hustru Karins kringstrykande. Af de svärmande förhördes först hustru Karin, som redan dagen förut varit inkallad till förhör och därvid fått uppmaning att till nästföljande dag noga betänka prostens lärdomar om hennes föregifna uppenbarelser. Men churu hon i sitt uppträdande visade sig “böjelig, fogelig och eftertänksam“ samt var väl hemmastadd i kristendomens hufvudstycken, så var hon dock så orubblig i öfvertygelsen om sin gudomliga mission, att prosten ej fann sig nu kunna ut-

---

[1]) “Christeliga tankar öfver någras i våra tider förmenta omedelbara uppenbarelser.“ Stockholm 1759. — Då ofvan anförda händelse, sid. 35, inträffade i Söderhamn och hotade att förvilla den för mystiken ej alldeles obekanta allmogen i Helsingland, författade prosten Lars Bælter i Järfsö ofvannämnda traktat till folkets undervisning.

[2]) Beträffande Thunborgs eget omdöme om denna traktat, framgår af hans yttrande vid förhöret inför konsistorium 1773 i mars att den ingalunda var i hans smak. Han erkände sig då af förhastande hafva fällt det utlåtandet om den, att den “hade smak af den gamle Adam“. För öfrigt ville han vid nämnda förhör ej alls yttra sig om traktaten. (Förhörsprotok., fråg. 70—80. R. L.)

rätta något med henne, utan anbefallde henne i sina själasörjares ömma vård och undervisning. Församlingen uppmanades därpå att ej sätta tro till hustru Karins drifter, såsom alldeles stridande mot Guds ord, som ju förbjuder att vänta omedelbara uppenbarelser i vår salighetssak; Kristus hade ju också uttryckligen varnat för att tro de många falska profeter, som skulle komma i de yttersta tiderna. Efter dessa allmänna förmaningar hördes de öfriga svärmande, hvilka nästan alla tillhörde kvinnokönet. Allesammans voro de ense i öfvertygelsen om att hustru Karin vore ett Guds redskap och att deras egna drifter vore en gudomlig nådegåfva. Hustrun Anna Eriksdotter berättade bland annat, att hon under sitt oomvända tillstånd visserligen kunnat katekesen, men ej älskat Guds ord, emedan hon endast haft "kunskapstro". Sedermera, då hon lärt känna bättringsverket, som hon nu ville behålla, hade hon fått kärlek till Gud. Af de nämnda böckerna sade hon sig hafva haft mycket gagn. Hon hade äfven "vid hustru Karins drifter, skri och rop känt lifligare igen det anskri, upptåg och galenskaper, som de pläga vid sina lekstufvor, dans och oskickligheter föröfva." Härigenom hade hon lärt fasa för sådana styggelser. Pigan Märta Persdotter i Sunnanå berättade, att, "då hon i pingsthelgen i kyrkobyn såg några leka och dansa, kom öfver henne en stor förskräckelse och Guds Andas drift emot sådant styggt väsende, hvilken dref henne att nattetid gå till prästen." Ankommen till honom, kunde hon på en lång stund af förskräckelse ej få fram ett ord. Äfven aftonen före Genbergs visitation påkom henne en häftig drift, då hon hörde, att det skulle bli en "strid" följande dag mellan "världsmänniskorna och gudsbarnen". Pigan Anna Olsdotter i Sunnanå bad i likhet med den föregående att få behålla nådeverket. Hon sade sig äfven ha Guds Andes vittnesbörd på att Karins drifter och

tal vore ett Guds underverk.[1]) Härpå förmantes ånyo de svärmande att lägga bort alla dylika "griller och fantastiska befordringsmedel till bättring och omvändelse", emedan Gud numera handlar med oss endast genom salighetens medel. Dessutom lärer Guds ord, att kvinnan bör tiga i församlingen och lära sig i stillhet.

Sedan pastor lofvat att i samråd med några äldre, förständiga män i församlingen vidtaga tjänliga steg till oredans upphäfvande och ge tillkänna, huru det sedermera komme att gestalta sig, afslutades visitationen med den förhoppningen, att rörelsen, som med undantag af hustru Karins för 14 dagar sedan samt sistlidne midsommardag påkomna rörelser eljest icke nyligen försports i dess bullersamma tendens, snart alldeles skulle afstanna.[2])

Att de häri misstagit sig skulle snart visa sig. Genom bref af den 23 juli samma år ingick till konsistorium från Rissler den första mera tillförlitliga underrättelsen[3]) om svärmeriet att detta ännu icke afstannat. Af denna jämte åtföljande attester framgick, att de svärmande söndagen den 7 juli varit församlade på komminister Thunborgs gård och där haft sina besynnerliga rörelser, skri och läten samt att Thunborg intet gjort till oväsendets afstyrande, utan tvärtom blifvit ond, då han förehölls sitt inkorrekta uppträdande. I sitt svar ansåg sig konsistorium af brist på

---

[1]) Hon berättade, "att i förstone, då hon tvenne gånger varit dit och sett Karins drifter, tviflade hon och tänkte, hon vore en falsk profet". Men sedan hon bedt Gud om upplysning, "då fick hon af Gud såsom svar och upplysning, att efter som oss predikas år från år och Gud af oss ingen bättring får, därför har Gud måst skicka ut detta sändebudet." Sedan hade hon bevistat sammankomsterna "dels i glädje, dels i bön vid Karins undersdrifter." (Genbergs visitationsakt. 1771.)

[2]) Genbergs visitationsakt. 1771.

[3]) På grund af mellankommande göromål hade prosten Genberg blifvit förhindrad att förr än i slutet af sept. s. å. till konsist. inlämna visitationsakterna, hvadan konsist. ännu vid ankomsten af Risslers bref befann sig i okunnighet om socknens egentliga ställning. (Hernösands konsist. prot. 7 aug. 1771).

närmare underrättelser ej kunna göra annat än uppmana kyrkoherde Rissler att göra allt för dess dämpande samt gifva Thunborg en allvarsam förmaning att härvid ej visa minsta efterlåtenhet.[1])

Emellertid tycktes rörelsen liksom afstanna af sig själf. Den 28 aug. kunde biskopen uppläsa i konsistorium en ny skrifvelse från kyrkoherde Rissler af den 17 aug., som innehöll den hugnesamma underrättelsen "att af svärmeriet ej mera något försports".[2]) Detta var dock endast en stiltje i stormen, föranledd af helt naturliga skäl. Det i slutet af juli och under aug. månad pågående bergningsarbetet höll nämligen de svärmande på olika håll.[3]) När detta var slut, var också svärmeriet i full gång. I ny skrifvelse af den 3 sept. underrättades konsistorium af Rissler, hurusom svärmeriet nu ännu mer tilltagit och visat sig "bland barn, ynglingar och oförståndiga kvinnfolk, i det de med hvass uppsyn kasta sig till marken, hväsa, skria och ha sällsamma läten samt kalla sig omvända och Guds barn, men andra världens barn och svarta människor". Den 1 sept. eller 14 sönd. efter Trefald., sedan Thunborg ifrigt påyrkat allas bättring, hade de kl. 3 på aftonen skockat sig tillsammans i stor myckenhet och fortsatt till kl. 12 på natten med sitt "ohyggeliga skrål och läte", utan att Thunborg, som själf var närvarande, afrådt det. Länsman Kiel Erikson, som kommit tillstädes, kunde intet uträtta till lugnets återställande. De förklarade, att de måste förblifva till dess de fingo af Herren tillåtelse att gå därifrån.[4]) I svär-

---

[1]) Hernösands konsist. prot. 7 aug. 1771 samt konsist. skrifv. t. landshöfdingeämb. 11 sept. 1771 i R. L.

[2]) Hernösands konsist. prot. 28 aug. 1771.

[3]) Jämför Kiel Eriksons skrifv. t. kronofogde Graan d. 2 sept. 1771.

[4]) Kiel Eriksons skrifv. t. kronofogde Graan 2 sept. 1771. R. L. Såsom ett bevis på de svärmandes inbillning om sin egen utvalda ställning, må ur samma bref nämnas, att hustru Karin föregifvit sig hafva blifvit kommunicerad af Frälsaren själf på en myr i skogen, därvid Thunborg äfven varit närvarande. Strax bredvid hade han sett dem stående, som voro på omvändelsens väg. Dessutom hade för henne öppnats till åsyn hela den oomvända världsmänniskohopen.

meriet hade utom andra Thunborgs nioårige son samt hans 3 stjufbarn, en gosse och 2 flickor, jämte hans tjänstefolk deltagit.[1]) Vid en annan sammankomst framkom en hustru Anna Eriksdotter och spottade mot länsmannen under utropet: "Tvi dig, satan, gack bort satan", i hvilket utrop de öfriga svärmande instämde.

På grund af hvad som förekommit, fann sig konsistorium föranlåtet, att oaktadt saknaden af prosten Genbergs visitationsakt ingå till Landshöfdingeämbetet i Gefleborgs län med anhållan om ransaknings hållande å orten. Landshöfdingeämbetet, som redan genom kronobefallningsmannen å orten, Petrus Graan, var underrättadt om förhållandet, anmodade i skrifvelse af den 21 sept. häradshöfding Wazell att med första anställa urtima ting rörande denna sak. Samtidigt medföljde en allmän kungörelse för Lillherrdal, hvari stadgades ett vite af 20 daler silfvermynt för hvarje person, ung eller gammal, som deltoge i otillåtna sammankomster.[2])

Man skulle hafva kunnat vänta, att denna kungörelse, som upplästes å predikstolen d. 29 sept., skulle hafva betagit socknens i allmänhet mycket fattiga befolkning lusten att hålla konventiklar.

Men det ligger i arten af religiösa rörelser, att de ej så lätt låta stäfja sig genom nakna påbud. Den rörelse, som man sålunda vill söka stäfja, uppträder vanligen med större eller mindre kraft emot dylika åtgärder, betraktande dem såsom ett otillbörligt tryck på den öfvertygelse, som vunnit rotfäste. Och att så skulle gå äfven här, visade sig snart.

Redan samma dag, kungörelsen upplästes, församlade sig de svärmande på aftonen i stor myckenhet på Thunborgs gård. Då länsmannen vid detta tillfälle infann sig och påminte om den upplästa kungö-

---

[1]) Hernösands konsist. prot. 11 sept. 1771.
[2]) Finnes bland akterna i R. L.

relsen, förklarade de, att en dylik "världsdom" ej anginge dem. De ropade endast, då han hotade att anteckna dem: "Skrif upp mig! Skrif upp mig!" Och Thunborg sökte för sin del förmå länsmannen att icke befatta sig med de svärmande, tilläggande, att om han lydde detta råd, skulle han en gång tacka honom därför.[1])

Sammankomsterna syntes nu hafva förlorat det lilla mått af sans, som i början tycktes finnas, åtminstone under sammankomstens första hälft. De voro nu, sedan rörelsen vunnit mera allmän anslutning, medel och tillfällen för de s. k. drifternas framkallande. Kronofogde Graan berättar, hurusom han vid ett besök i Lillherrdal vid 7-tiden på aftonen fick underrättelse om att en sammankomst hölls på en gård i kyrkobyn. Ljudet af de svärmandes rop hördes på långt håll, säger han, men vid hans ankomst upphörde skrikandet, och de svärmande utforo endast i ett ohyggligt flåsande samt uppläste några språk ur skriften. Den s. k. Bång-Karin fanns liggande med ansiktet till jorden liksom orörlig. Efter en stunds tilltal rusade hon upp och började predika för honom. En piga "kastade sig neder vidöppen i snön på marken med ett förskräckligt skrikande under armars och bens slående upp och ned, det fortaste hon kunde".[2])

Kl. 10 samma afton blef åter tillkännagifvet, att en annan samling af detta folket vore i Sunnanå by hos en bonde. Vid förehållande, att deras tilltag vore tvärtemot öfverhetens nyss utfärdade förbud, svarade de sig ej kunna stå emot Herren, som dref dem härtill, samt frågade kronofogden, om han tilltrodde sig binda händerna på Gud. Några upprepade äfven bibelord med tillägg, "att dem ej kunde förmenas att med Frälsaren lida". Då det ej lyckades att med före-

[1]) K. Erikssons skrifv. t. Graan d. 30 sept. 1771. R. L.
[2]) Kronofogde Graans rapport d. 7 okt. 1771. R. L.

ställning få dem att skingra sig, måste våld användas. Såsom bevis på huru ytterligt förvirrade de redan voro till sin fantasi, må nämnas, att då länsmannen en gång begifvit sig till dem midt i natten med ljus och lykta, hade somliga börjat ropa: "Si Frälsaren kommer till oss med ljuset". Vid ett annat tillfälle hade de vid åsynen af stickbloss tagit dem för domstecken, samt under häftiga konvulsioner bedt Gud, att han måtte dröja ännu en stund med yttersta domen, emedan det vore flera oomvända, som de ville få med sig till saligheten.[1]) Oroligheten i Lillherrdal i förening med föraktet för öfverheten blef slutligen så stor, att kronofogde Graan fann sig föranlåten att begära ett korporalskap soldater till lugnets återställande. Men då Thunborg syntes ha största skulden häri, blef han på Graans tillstyrkan af domkapitlet flyttad från Lillherrdal till Sveg, med förbud att tillsvidare återkomma. Härjämte erhöll kyrkoherde Rissler tillsägelse att noga tillse, att han ej tillställde samma oreda i Sveg.[2])

Vid ransakningen, som på grund af mellankommande hinder ej kunde hållas förr än i dec. i förening med lagtima tinget, uppträdde såsom aktor vice landsfiskalen Pehr Ersson Lundman; å konsistorii vägnar fungerade kyrkoherden i Torp, mag. Petrus Wazenius. Först anställdes förhör med komminister Thunborg,[3]) mot hvilken aktor i stämningen hade framhållit 5 anklagelsepunkter.

---

[1]) Graans rapport den 13 okt. 1771. R. L.

[2]) Hernösands konsist. prot. den 19 okt. 1771.

[3]) Thunborg begärde redan vid ransakningens början, att konsistorii fullmäktige måtte anmodas att anställa examen med honom och öfriga för samma sak anklagade, på det att däraf skönjas måtte. om hos dem funnes sådana tankar, som skulle ge anledning till svärmeri. Härpå genmälde kyrkoherde Wazenius, att han ej ansåg, det vara sin skyldighet att anställa examen, då domkapitlets bref och förordnande därom ej sade något. Rätten fann ej heller något skäl att tillstyrka Thunborgs förslag, enär den enligt konungens befallningshafvandes anmodan hade att ransaka öfver oordentliga sammankomster och bullersamma öfningar, som åstadkommit lugnets störande. (Ransakningsakterna 10—13 dec. 1771.) Hvartill denna vägran ledde, skola vi i det följande se.

Beträffande den första punkten, "hvarför han lämnat oanmäldte de yppade oordentligheter, som sig visat i Lillherrjeådals socken, till så kallad andakts öfvande, eller angifvit svärmeri", svarade Thunborg, att Rissler redan vid jultiden nästlidne år blifvit underrättad om ovanliga rörelser i Lillherrdal. Och hvad det sedermera tillkomna svärmeriet angår, så förmodade han, att Thelberg, som själf bevistat det, ingalunda förtegat det för kyrkoherden.

Öfver andra punkten: "Att herr komministern Thunborg skall dessa oordentligheter mera tillstyrkt än afböjt", yttrade Thunborg, att han, förutom hvad förut är nämndt härom, förmanat församlingens ledamöter att ej själftaget spöka ut sig, men å andra sidan "föreställt, att i så okändt ämne skulle de akta sig att smäda, utan, i händelse det vore en frestelse af Gud, tillstadd för fienden, så borde den dämpas med Guds ord och böner".

Till tredje punkten: "Att han hänvist med ord, som skett, sina åhörare till en obehörig lärares hörande och berömmande", svarade Thunborg, att då han själf var närvarande vid samlingarna hos hustru Karin och dessa tillgingo skickligt och ordentligt, så såg han ej däri något skadligt.

Till fjärde punkten: "För hvad orsak han tillåtit misstänkte och förledande sammankomster i sitt hus och tillstadt dess egne barn att dem bevista", svarade Thunborg, "att då han första gången sett de nämndas sammankomster ute på marken, har det varit strax utanför hans egen gård, där han fått höra underliga skrik och läten, samt bedjande och Jesu namns åropande att förbarma sig öfver deras syndiga tillstånd, hvaraf han blifvit föranlåten att gå ut." När han sedermera med sitt husfolk gick tillbaka in på sin gård, följde hela skaran med, utan hans tillsägelse. En del hade äfven följt honom in i stugan, där två af hans

söner samt en piga och en dräng fått lika undersamma rörelser med de öfriga. Inne i stugan hade han sjungit med dem psalmen 92, hvarefter på hans tillsägelse en del aflägsnat sig. Tillsammans med de kvarvarande hade Thunborg fallit på knä och sagt: "Vik härifrån, du orene ande", m. m. samt läst apostoliska tron, Fader vår och välsignelsen. Sedermera hade de flera gånger varit samlade hos honom, ibland till större och ibland till mindre antal, äfven utan hans kallelse, hvarvid han med dem ej gjort annorlunda "än sjungit en psalm och gifvit dem något språk ur den heliga skrift". Sina barn hade han aldrig gifvit lof att bevista sammankomster, dock hade han vetat af, att de flera gånger besökt sådana. På hans tillsägelse därför, hade de sagt, att de kände "en sådan dragande kraft af Herren, att de måste gå åstad". Svagheten i Thunborgs svar på denna punkt är tydlig. Oaktadt sitt inflytande på de svärmande bjuder han dem ej att gå hem, utan låter dem följa med in i sin stuga. Sina barn säger han sig ej ha gifvit lof att bevista sammankomsterna, men han gör ej heller bruk af sin faderliga myndighet.

Till den femte punkten: "För hvilka skäl han sig icke rättat efter konungens höga befallningshafvandes förbud den 21 sistledne sept., och Vener. Consistorii härom antydde skrifvelse, såvida hos honom stått", svarade Thunborg, att efter landshöfdingeämbetets förbud hade inga egentliga samlingar skett hos honom. Endast fem eller sex i sender kunde möjligen kommit till honom för att få undervisning i Guds ord, men därvid hade inga rörelser förekommit. Hans resor till Lillherrdal hade endast varit i familjeangelägenheter. Den första företogs också med kyrkoherde Risslers vetskap.[1])

[1]) Enligt aktors påstående hade Thunborg mot konsistorii förbud två gånger farit från Sveg till Lillherrdal, hvarest han första gången uppehållit sig från måndag till fredag, andra gången endast öfver natten, sedan han dock först af länsmannen blifvit tillsagd om skynd-

Utom dessa fem hufvudpunkter anfördes af aktor ännu femton andra anklagelsepunkter, rörande ovarsamma utlåtelser i och utom ämbetet. Då Thunborg delvis eller alldeles förnekade innehållet i dessa punkter, måste anklagelserna styrkas genom vittnen. Af vittnesmålen framgick, att Thunborg både i och utom ämbetet öppet gynnat och uppmuntrat de svärmande, så att de föga bekymrat sig om ordningsmaktens varningar. Så hade han i sina predikningar under de två sista åren nästan ständigt prisat bättringsrörelserna såsom Guds verk samt sagt, att ingen blefve salig, som ej finge sådana. Skolmästaren Dahlroth berättade, att Thunborg "nästan i hvar predikan, särdeles emot slutet, kommit fram med något sådant, som synts leda till medhåll och beröm för Bång-Karin och hennes anhang." Och sistlidne långfredag hade Thunborg, enligt samma vittnes berättelse, "börjat sin predikan, om Bång-Karin, och sagt, att hon då kommit in till honom och kastat sig tre gånger på golfvet, med tilläggning, att han aldrig sett sådant under." Ett annat vittne, Sven Ersson, berättade "att, näst efter det Bång-Karin börjat med skriande och andra ovanligheter, har komminister Thunborg efter predikan, men likväl på predikstolen, sagt till åhörarne, att de skulle skocktals, och ej alla på en gång, gå dit och höra henne såsom ett Guds under." Vidare hade han äfven förklenligen talat om sina ämbetsbröder, men framhållit sig själf som den rätte läraren. I en predikan förlidet år skulle han hafva yttrat: "där läran går i renhet, skall man få se allehanda under göras af Religionsherren." 17 sönd. efter tref. hade han talat om ödmjukheten hos en rätt Jesu lärjunge och därvid förkastat den utvärtes ödmjukheten såsom otillräcklig samt yttrat bland annat, att "när den ene sade till

---

sam afresa. Under dessa besök hade han äfven hållit sammankomster. (Ransakningsakterna 10—13 dec. 1771.)

den andre: ödmjuka tjänare, så vore det en satans lära, eftersom den som det sade fordrade dubbel höflighet tillbaka“. Därjämte hade han vid samma tillfälle yttrat, att förnuftig moral och sedelära vore tvärt emot Kristi lära och att den moraliska lagen vore genom Kristus upphäfven. Då han på 22 söndagen efter tref. hade talat om kejsarerätt och Guds rätt, hade han därvid haft den utlåtelsen, “att man borde lyda världslig öfverhet så länge, till dess Gud befallt något annat, eller om Gud intet befallde däremot“. Sig själf hade han i en predikan på sista böndagen 1771 liknat vid en hjärpe och sina fiender vid skyttar, som denna höstetid skulle syfta åt hjärpen, hvarför han bad sina vänner att bedja för honom, att han måtte gå väl igenom saken. Genbergs visitationsförhör och förmaningar skulle Thunborg betagit all verkan på de svärmande genom att efter en predikan, omkring 14 dagar efter visitationen, hafva sagt till folket, att prosten Genberg prisat Lillherrdals församling. Därpå hade han börjat läsa ett bref,[1]) hvari nådeverket prisades såsom ett Guds verk. Då han ej omnämnt, att han själf skrifvit brefvet, hade folket gått med den tanken, att det var från prosten Genberg och att han således ändrat sin tanke om de svärmande. Oväsendet skulle också efter den tiden blifvit häftigare.

Ett vittne, Gertrud Olofsdotter i Mosält, berättade, att då komminister Thunborg i förlidet år varit hos hennes granne, Mårten Eriksson, hade hon gått dit i ett ärende och vid samma tillfälle haft med sig prosten Bælters ofvannämnda traktat. Denna hade Thunborg då “tagit utur hennes knä, säjandes, att den lände mera till Guds namns förnedring än upphöjande och att prosten Bælter ej hade uppbyggt någon människa till själen, fast han haft göra med kroppen, så ock,

[1]) Brefvet hade varit en förklaring från Thunborg till konsistorium angående rörelserna i Lillherrdal. (Ransakningsakt. 10—13 dec. 1771.)

att han ej aktade hans bok mer än så", hvarpå han gjort en oanständig gest med boken. Luthers och flere andras postillor, som förnekade omedelbara uppenbarelser, borde enligt Thunborgs förmenande ej läsas, enär de visade sig opålitliga. Han hade en gång yttrat till Dahlroth, som i Luthers postilla påvisat några ställen, som handlade om omedelbara uppenbarelser och predikanter: "Det var i den tiden det, det borde man akta sig att ej stöta sig på Guds verk, och att Guds verk vore förklädt".

Uti Svegs kyrka hade han ej heller under sin förvisning kunnat afhålla sig från att verka i samma riktning som i Lillherrdal. Han hade där i en predikan haft denna utlåtelse: "Om du dansar, så hörer du satan till, spelar du kort, så hörer du satan till, spelar du tärning, så hörer du satan till" enligt 1 Joh. 3. I en annan predikan hade han yttrat "att han visste, det i Sveg vore några få, som kommit på en god väg" samt uppmanat dem att ej vika därifrån. För åhörarne hade detta fattats såsom syftande på de svärmande. Uti Elfros kyrka hade han yttrat, att "församlingen stode under sin gamla husbondes Satans våld, men att församlingen skulle innan Olsmäss skaffa sig en annan husbonde".

Säsom en allmän och äfven ganska berättigad anmärkning mot honom framhölls, att han i sin undervisning varit mycket oredig, så att han ofta motsagt sig själf och lämnat församlingen i ovisshet i många frågor. Söndagen efter Vårfrudagen skall Thunborg i en predikan sagt, "att den, som trodde på Gud Fader, Gud Son och Gud den Helige Ande, för honom vore det allenast en otro." Vid ett skriftermål hade han räknat upp "Gudomsens personer, Gud Fader, Gud Son och Gud den helige Ande och tillika sagt, att Frälsaren då var själf fjärde". Detta yttrande hade upprepats ännu en gång.

Af de många vittnesmålen mot Thunborg torde nog åtskilliga hafva härledt sig af missuppfattning af hans yttranden, men så mycket framgick dock af förhören, att Thunborg varit förnämsta orsaken till rörelsens rotfästande och utbredning.

Efter slutade vittnesförhör och sedan aktor gjort sitt slutpåstående, som ingalunda var skonsamt, enär han yrkade på Thunborgs förvisning från riket, fick Thunborg tillsägelse att till följande dag inkomma med sin förklaring. Uti denna sade sig Thunborg icke kunna bestrida aktors påstående om ämbetsbrott, helst som det var med vittnen bestyrkt, men lät på samma gång påskina, att han ej ansåg tingsrätten såsom rätt forum ej heller kompetent att döma i dylika mål. Han anhöll nämligen, att, innan dom fälldes, tingsransakningen skulle underställas konsistorii ompröfning och han själf undergå examen. Men då konsistorii fullmäktige, kyrkoherden Wazenius, ej ansåg sig kunna tillstyrka denna anhållan, enär Thunborg fått både undervisning och varningar såväl af kyrkoherde Rissler som af prosten Genberg och konsistorium, så afkunnades hans dom den 13 dec. nämnda år. Domen lydde å mistning af ämbete samt förvisning från orten på grund af grofva och anstötliga utlåtelser[1]) och emedan han "betydligen bidragit till uppkomst och fortsättande" af svärmeriet i Lillherrdal.

Det allvarsamma och stränga uppträdandet mot Thunborg, synes ej varit utan inflytande på öfriga instämde, med hvilka ransakningen omedelbart efter Thunborgs förhör tog sin början. Alla uppträdde fogligt och ångerfullt inför domstolen och tillstodo utan omsvep, hvad som lades dem till last. Hustru Karin,

---

[1]) Dessa utlåtelser voro: 1:o) att han uteslutit från saligheten dem, som ej velat antaga den uppkomna rörelsen såsom ett bättringsverk; 2:o) att han förfäktat förefintligheten och nödvändigheten af omedelbara uppenbarelser nu för tiden; 3:o) att han förklenat andra lärare. (Ransakningsakt. 13 dec. 1771. R. L.)

som i flera år varit ansatt af sjukdom med påkomna konvulsioner och ryckningar, dem hon "ej rådt för", förklarade, liksom äfven de öfriga medanklagade, att hon "af misstag och mindre begrepp föröfvat det, som hittills skett", hvarjämte hon och öfriga instämde lofvade att "med allt sådant, som af vår nådiga öfverhet förbudet är och i synnerhet med alla samlingar och sammankomster utom kyrkan, antingen i deras egna eller andras hus, eller ock ute på marken, det må vara med skriande, hoppande och andra rörelser under sken af bättrings- och gudaktighetsöfningar etc., alldeles upphöra".

Att detta omslag i de svärmandes åsikt om bättringsrörelserna var fullt uppriktigt och ej endast förestafvadt af fruktan för det strängare straff ett motsatt uppförande skulle medföra, visar sig däraf, att den syntes delad af de icke instämde,[1] liksom också af det lugn, som nu följde inom församlingen.

På grund af de anklagades öppna bekännelse och andra förmildrande omständigheter, såsom att de såsom "enfaldige och mindre insikt ägande kunnat därtill vara förledde",[2] så dömdes samtliga 13 anklagade till det af landshöfdingeämbetet i Gefle den 21 sept. samma år förelagda vite af 20 daler s. m. Men då åtskilliga af de dömda voro så obemedlade, att de omöjligen skulle mäktat betala vitesbeloppet, så bestämdes, att dessa skulle genom arbete vid den under byggnad stående Lillherrdals kyrka aftjäna sina böter.

---

[1]) Så inställde sig pigan Anna Eriksdotter i kyrkobyn självmant, "såsom för samvetets skull eller att vinna lugn till sitt oroliga sinne", och beklagade under bittra tårar, att hon deltagit i svärmeriet, men lofvade att alldeles afstå därifrån och att "oaflåtligen bedja den nådige Guden att framgent bevara henne från allt det, som kan förtörna honom och visa olydnad mot "öfverheten". (Ransakningsakt. d. 12 dec. 1771.)

[2]) Om den inverkan, som oförståndiga skildringar af de oomvändas tillstånd kunde hafva, vittna de berättelser, som hustru Anna Eriksdotter och bonden Olof Eriksson gjorde inför rätten. De sade sig nämligen under den förflutna tiden hafva haft förskräckliga syner

II. Thunborgs vistelse i Stockholm; förhör inför konsistorium i Hernösand; tillståndet i Lillherrdal under hans frånvaro.

Den skillnad, som visade sig i de svärmandes uppträdande före tingsransakningen och under densamma, ådagalade ganska uppenbart, att Thunborg ej stått utom rörelsen, utan varit den egentligen sammanhållande själen i det hela. De svärmandes uppriktiga ånger inför rätten, liksom deras påtagliga sträfvan att hålla sina afgifna löften, gaf hopp om att rörelsen inom kort skulle alldeles försvinna. Och förmodligen skulle så äfven blifvit fallet, ifall Thunborg genom nämnda dom blifvit oskadliggjord. Men att så ej var händelsen, skulle snart visa sig.

Kort efter domens afkunnande blef Thunborg genom kronobetjäningens försorg aflägsnad från orten. Han begaf sig då direkt till Stockholm i akt och mening att hos högre myndighet söka ändring i häradsrättens dom. I denna afsikt vände han sig först till biskop Kjörning, som vistades i Stockholm vid riksdagen. Men då denne intet gjorde eller kunde göra, helst han ännu ej sett ransakningsakterna, så inlämnade Thunborg den 5 febr. 1772 till Svea hofr. sin klagoskrift, med bifogade afskrifter af domsutslag och prosten Genbergs visitationsakt.[1])

I sin klagoskrift begär han att till visande af sin

---

af den onde fienden, hvilken för den förra visat sig ute på marken å den s. k. kyrkoheden "under skepnad af ett stort kreatur, med ofantliga klor, horn och tänder, dem han visat henne under ett fasligt grinande, men för den senare skall hin onde visat sig i fönstret af stugan, under bild af ett stort människoansikte, med tryne såsom på en hund, den där synts hota honom att vilja bitas".

[1]) Sistnämnda akt innehöll intet för Thunborg graverande.

renlärighet få undergå förhör i Stockholm.[1]) På denna Thunborgs inlaga följde redan dagen därpå ett memorial från hofrättsfiskalen Uggla till konungens befallningshafvande i Sundsvall att förständiga häradshöfding Wazell att till hofrätten inom 14 dagar inlämna sin förklaring jämte rättegångshandlingarna för den 10—13 dec. Handlingarna, som kommo hofrätten tillhanda den 12 mars, blefvo dock icke afgjorda förr än den 7 nov. samma år. Genom hofrättens utslag af nämnda dato upphäfdes häradsrättens dom och målet blef förvisadt till konsistorium i Hernösand att handläggas enligt religionsstadgarna.[2]) Oaktadt det berättigande Thunborg härigenom erhöll att återvända till sin församling och börja sin tjänstgöring, så kvarstannade han likväl i Stockholm till kyndelsmessotiden 1773.[3]) Hvad som förmådde honom härtill och hvad han under sin vistelse i Stockholm hade för sig, veta vi ej med säkerhet, då de förefintliga handlingarna ej nämna något därom. En omständighet synes dock bringa något ljus i saken. Vid höstetiden 1772 anlände till Stockholm en piga vid namn Karin Pehrsdotter från Hardemo socken i Nerike, som föregaf sig alltifrån 1769 hafva uppenbarelser. Från nämnda år hade hon äfven begynt predika under ekstatiskt tillstånd. Under början af året 1772 hade hon uppträdt med mindre framgång i Örebro, men på hösten samma år begifvit sig till Stockholm och där fått tjänst hos

---

[1]) Han uppgifver äfven medlemmarna i förhörskommissionen: Biskop Kjörning i Hernösand, en annan i Stockholm sig uppehållande konsistorialis samt 2 från stiftet tillkallade prostar.

[2]) Hofrätten motiverade sitt utslag därmed, att enligt 1 kap. 2 § jämförd med 2 kap. 2 § i 1686 års kyrkolag samt 1733 års prästprivilegier och kongl. förordningen den 20 mars 1735 och kongl. bref. af den 2 och 29 maj 1751 och den 23 juni 1752 det tillhört konsistorium, att, så snart det hunnit infordra nödiga upplysningar om målet, kalla Thunborg till förhör och examen och, ifall han efter denna undervisning och varning ej velat rätta sig, anmäla saken till hofrättens bepröfning. (Hofr. utslag 7 nov. 1772. R. L.)

[3]) Hernösands konsist. skrif. till Svea hofr. den 15 juni 1773.

fabriVören Gabriel Achrenius på Södermalm. Det uppseende hon här väckte genom sina ekstatiska predikningar dels i Achrenii hus vid Peder Myndes backe, dels hos andra likasinnade gjorde att hon fick ett stort antal åhörare.[1]) Att Thunborg befunnit sig bland dessa, är temligen tydligt,[2]) helst emedan vid en tidpunkt, sådan som denna, det rådande religionsföraktet i hufvudstaden måste föra de pietistiskt sinnade närmare tillsammans, p. s. g. som oredan under revolutionsåret 1772 i förening med den liberala riktning i religiöst afseende, som samtidigt gjorde sig gällande, skulle i sin mån bidraga till att lämna dylika sammankomster i fred, äfven om de hade svärmisk anstrykning. Det nämnes ock, att bemälta piga en gång under sina predikningar skall ha yttrat till en "viss närvarande prästman": "Min vän, du har den rätta läran om korset, du är en braf man, håll fast i din sak, Gud är din hand och mun till hjälp, men dina medhjälpare gå en annan väg." Lägga vi härtill det innerliga vänskapsförhållande, som enligt handlingarna ägde rum mellan Thunborg och fabriVören Achrenius under Thunborgs andra vistelse i Stockholm, så torde vi ha stöd för vår förmodan, att just denna religiösa företeelse varit en mäktigt bidragande orsak till Thunborgs kvardröjande i Stockholm, därifrån han först begifvit sig, då prästerskapet börjat fästa sin uppmärksamhet på den.[3]) Och det är helt naturligt, att Thunborg framför andra skulle känna sig dragen till den predikande Karin Pehrsdotter, hvars uppträdande på allt sätt påminte om

[1]) Stockholms stads konsist. handlingar 1773.

[2]) Att Thunborg kände till henne under sin vistelse i Stockholm, framgår af hans svar till frågan 152 i examensprot. 31 mars 1771. Huruvida Thunborg äfven var författare till den tryckta broschyr, som utkom i början af 1773 under titel: "Kort underrättelse om den på Södermalm predikande pigan Karin Pehrsdotter jämte utdrag af några hennes predikningar", är ovisst men ej osannolikt, då han däri kunde få ett stöd för rörelsen i Lillherrdal.

[3]) Stockholms stads konsist. prot. 22 jan. o. 22 febr. 1773.

väckelsen i Lillherrdal och gaf honom nytt stöd i hans åsikter om denna rörelse.

Man skulle tycka, att de underrättelser han erhöll hemifrån borde taga honom ur hans villfarelse, isynnerhet som förhållandena i Lillherrdal tycktes ge tillkänna, att hans anhängare där ej varit ledda af gudomliga nåderörelser, då ju den gudomlige anden ej är bunden af mänsklig lag och mänskligt tvång. Men det oaktadt se vi honom vid hans återkomst ingalunda rubbad i sin forna öfvertygelse utan tvärt om, om ock försiktigt, försvara den, ja, äfven själf vara mottaglig för dessa s. k. nåderörelser.[1]) Äfven denna omständighet torde tala för att Thunborg varit vittne till den predikande pigans uppträdande på Södermalm.

I Stockholm stannade Thunborg, såsom nämndt är, till kyndelsmessotiden 1773, men begaf sig då ej till sin tjänstgöring i Lillherrdal, utan till sin hemort Tunaby i Ljustorps församling i Medelpad, förmodligen i afsikt att vara närmare Hernösand och slippa den långa och besvärliga resan dit från Lillherrdal. Den tystlåtenhet, han härvid iakttager om sin vistelseort, kan endast fattas af hans obenägenhet för allt opåkalladt närmande till enligt hans åsikt opånyttfödda lärare.

Under tiden hade konsistorium till följd af hofrättens utslag förgäfves sökt honom med sitt kallelsebref till förhör. Ändtligen i slutet af mars samma år fick det ryktesvis reda på hans vistelseort, hvarpå kallelse till förhör omedelbart följde. Förhöret började den 31 mars och fortgick den 1, 3, 5, 6 o. 7 april.

Förhörsprotokollet, som här må läggas till grund för framställningen af Thunborgs afvikande läromeningar, upptog 162 frågor. Då den af honom framkallade rörelsen visat sig ha sin uppkomst genom mystiska

---

[1]) Förhörsprotokollet 1772, fråg. 20, 71.

förvillelser, så kom det egentliga förhöret att röra sig om hans förhållande härutinnan. Beträffande omedelbara uppenbarelsers förefintlighet nu för tiden nekade han visserligen till denna fråga,[1]) men i speciella fall, isynnerhet i tillämpningen på hustru Karin Olofsdotter, gaf han tydligen tillkänna, att han medgaf sådana.[2]) Han förklarade bland annat, att den "undersamhet", hvarmed han menade de underliga läten, ryckningar och slängningar med åtföljande bättringstal, som påkommit hustru Karin och det andra folket, vore ett verkligt och odisputabelt Herrens under och mirakel,[3]) och att han aldrig ämnade gå ifrån den åsikten.[4]) Denna öfvertygelse påstod han sig ha fått genom trägen bön af Herren[5]) på det sättet, att han bedt Herren få veta, om detta undret var af honom. Härvid hade Herren gifvit honom detta tillkänna genom ett visadt tecken, nämligen med en häftig rörelse och ett ömkeligt läte, liksom hos de sjuka, och med tårar i ögonen. Häraf hade han slutit, att Guds allsmäktiga hand var vid detta under.[6]) Vidare sökte han försvara sin åsikt om underverket därmed, att hustru Karins bättringstal och förmaningar till folket voro enliga med Guds ord samt att de tydligen befordrat nådeverket, och att hustru Karin icke själf brukat någon åtgärd därvid ej heller själf vetat, hvad hon talat, utan andra hade måst säga henne det. Sådant, förmenade han, kunde omöjligen härledas af annat än en öfvernaturlig kraft. Sven Bælters traktat vore för den skull skadlig, för så vidt den vore en "application" på Söderhamnspigan och sökte omintetgöra nådeverket.

De talesätt, som han flera gånger brukat, såsom

---

[1]) Förhörsprot. fråg. 68, 69. R. L.
[2]) dito „ 73, 77, 94, 107 m. fl.
[3]) dito „ 113, 154.
[4]) dito „ 70,
[5]) dito „ 70.
[6]) dito „ 73, 77.

då han yttrat: “Jesus, som bor i mitt hjärta, säger mig det eller det“, “Jesus vill, att intet mera om hustru Karin skall frågas eller svaras“,[1]) “Jag känner väl, huru Jesus vill hafva filosofien och huru han anser förnuftet“,[2]) “Jag känner under sådan paroxysmus en innerlig glädje af Jesus, som bor i mitt hjärta“,[3]) gåfvo klart nog tillkänna, att han trodde på en omedelbar upplysning utom ordet. I det följande skall visa sig, hurusom denna åsikt hos honom utvecklades därhän, att han slutligen trodde allt sitt tänkande vara andens inre röst.

Med denna kännedom om hans tro på omedelbara uppenbarelser kunna vi förstå, att han ej skulle inrymma mycken betydelse åt nådemedlen vid fråga om kallelsen, upplysningen och omvändelsen. Tillfrågad, om han erkände nådemedlens tillräcklighet och förmåga att omvända människorna, erkände han detta,[4]) men visade genom sina yttranden om underverk, huru liten vikt man fick fästa vid hans erkännande. Han förklarar, att om alla trodde Guds ord, så behöfdes ej underverk. Men de kunna behöfvas nu i “denna yttersta världens stora otros tid, när Jesus vill hjälpa själarne“, ty om ock ordet och sakramenten äro tillräckliga till lärans stadfästande, så äro under nödvändiga för den stora otrons skull och Guds ords förakt.[5]) I en senare förklaring angifver han bestämdt sin åsikt om dem. Här säger han, att ordet och sakramenten gälla intet hos de otrogna, utan endast för syns skull; därför vore det nödvändigt att vid dem låta följa en utomordentlig nåd och mångahanda krafter.[6]) Jämföra vi dessa yttranden med hans svar till frågorna 33—35, i hvilka han säger, att tron och omvän-

[1]) Förhörsprot. fråg. 94.
[2]) dito „ 130.
[3]) dito „ 20.
[4]) dito „ 33—35.
[5]) dito „ 161, 162.
[6]) Thunborgs ödmjuka förklar. t. hofr. d. 29 juni 1774. R. L.

delsen hafva sin grund i nådemedlen, så framstå hans motsägelser tydligt.[1]) Att Guds ord på Thunborgs tid var i stort förakt, i den åsikten hade komminister Thunborg många anhängare bland rikets prästerskap, däröfver hade äfven i prästeståndet yttrats oro och klagan, men då det gällde att borttaga detta förakt genom enthusiastiska åtbörder och konvulsiva rörelser, blef han ganska ensam om sin åsikt. Underverk tjäna ju alltid till att förherrliga Guds lära, men detta kunde ingalunda sägas om bättringsfolkets skri och krampaktiga ryckningar, som tvärtom stredo mot ap. Pauli förmaning: låten alltiug skickliga tillgå, 1 Cor. 14: 40.

Hans yttrande beträffande pånyttföddas förmåga att alltid och allestädes kunna skilja de trogna ifrån ogudaktiga och skrymtare,[2]) vittnar visst icke om renlärighet, men väl om en andlig förmätenhet, som i tid och otid vill sätta sig till domare öfver sin nästa. — I sin förklaring till hofr.[3]) säger han med afseende härpå, att ingen bok eller myndighet skall kunna kullslå bibelns klaraste sanningar, att lärare, af Gud sända, kunna pröfva sina åhörare, kunna skilja de fromma från de onda. Huru skulle de annars ha kunnat utstöta af församlingen den broder, som oskickligen vandrar. Rom. 16: 17. 1 Cor. 5: 11. — Där ogudaktigheten visar sig i uppenbara synder, hvarom fråga är i de af Thunborg åberopade bibelställena, är det lätt såväl för ogudaktiga som trogna att känna de ogudaktiga, men så visst som Herren allena är den, som ransakar hjärtan och pröfvar njurar, så omöjligt är det också för de trogna att alltid och allestädes

---

[1]) För öfrigt ådagalägger hans yttrande om äktenskapsvigseln, att han ej gaf ordet stor kraft. Han säger nämligen härom, att det ej tjänar till något, att prästen stod och läste öfver dem, då det kunde vara nog med ett handslag i 2 eller 3 personers närvaro.

[2]) Förhörsprot. fråg. 131.

[3]) Thunborgs ödmjuka förklar. t. hofr. 29 juni 1774. R. L.

kunna skilja de pånyttfödde från skrymtare. Jer. 17: 9, 10; 1 Cor. 2: 11.

Beträffande ministerium irregenitorum nekade han all nytta däraf. Han säger härom: "Jag finner ej någon bokstaf i hela den heliga skrift, det Gud brukat en ogudaktig att omvända någon syndare, ej heller vill Gud bruka honom vid andans ämbete".[1]) I sin senare förklaring åberopar sig Thunborg till försvar för samma sin åsikt på Jer. 23: 32 samt de tryckta handlingarna rörande Tollstadii tvist med konsistorium om samma sak, liksom äfven på von Strokirchs vederläggning af Lars Bælters utgifna traktat om oomvända lärares ämbetes kraft och nytta. — Sant är, att församlingslärare såväl som alla andra böra vara pånyttfödda och att de, då de både i lära och lefverne förelysa sina åhörare, skaffa mera frukt än de ogudaktiga, men lika sant är, att opånyttfödda lärares arbete ej kan vara utan frukt, såvida de rätt predika ordet och utdela sakramenten, emedan nådemedlen ha sin kraft endast från Gud, men ej från den administrerande. Men att falska lärare, som tvärt emot apostelens förmaning 2 Tim. 3: 14 i läran afvika från Guds ord, äro onyttiga, det bevisas af Thunborgs citerade, men oriktigt använda bibelställe från Jer., liksom det äfven kan belysas af Lillherrdals församlings efter hans återkomst så olyckliga tillstånd. De båda nämnde författarne, Tollstadius och von Strokirch, kunna lika litet bidraga till försvarandet af Thunborgs åsikt, som de självfva förfallit till samma pietistiska villfarelse.

Emedan han vid ransakningen i dec. 1771 hade blifvit beskylld för att i en predikan hafva talat om världslig visdom såsom varande mera ett hinder än ett hjälpmedel i salighetsläran samt att förnuftig moral och sedelära vore emot Kristi, blef han nu tillfrågad om filosofiens och theologiens förhållande till hvarandra.

---

[1]) Förhörsprot. fråg. 159.

Efter många svängningar framlämnade han ett skrifvet svar härpå, däri han förklarade, att "Jesu lärosätt och moral efter nåden stöter all blott förnuftig moral och sedighet. Ty Jesu lärosätt och moral vet ej af något annat än Guds nåd i Kristus, nåderörelser och nådeverkningar, nådens och andans frukter; men den blott förnuftiga moralen och sedigheten, härledd af en fördärfvad natur, vet icke af nåden i Kristus och de nådefullheter, däraf flyta till Kristi efterföljd och lefverne, utan bara af naturdygder, som kallas splendida peccata".[1]) Såsom vi se, är detta ej något svar på konsistorii fråga. Han visar endast, hurusom filosofien ej kan undervisa oss om återlösningsverket samt leda oss till himmelriket, — men detta är ju ej heller filosofiens uppgift. Förmådde den detta, blefve ju theologien obehöflig. I sin senare förklaring till hofr. förklarar han öppet, att Gud aldrig har befallt oss någon världslig visdom, utan endast sin bibliska.[2]) Af ett dylikt yttrande framgår, att filosofien enligt Thunborg ej fick någon betydelse vid sidan af theologien, en åsikt, som p. s. g. ger tillkänna, att theologien för honom endast hade betydelse till sin praktiska sida.

Med afseende på adiaphora förklarade han afgjordt, att några sådana ej kunde komma ifråga. Han ansåg all slags dans och spel utan åtskillnad såsom säkert tecken till skrymteri.[3]) Denna sin åsikt utbasunade han också helt öppet från predikstolen, utan att framhålla någon skillnad mellan ett rätt och orätt begagnande af dessa nöjen. Det låg därför nära till hands, att hans anhängare, vid åsynen af dylika tillställningar, skulle känna sig manade att öppet döma deltagarne däri.

I sammanhang härmed må äfven nämnas hans åsikt om konventiklar. I svaret till 92 frågan med-

---

[1]) Förhörsprot. fråg. 130.
[2]) Thunborgs ofvan anf. förklar. R. L.
[3]) Förhörsprot. fråg. 133, 134.

gifver han visserligen, att sådana icke böra ske, men gör därvid det förbehåll, att en skicklig och ordentlig lärare då skall finnas i församlingen. Men om vid sådana tillfällen endast förehades det, som vore renlärigt och gudligt, så vore dylika sammankomster ej förbjudna, enär till de förbjudna blott hörde orenläriga och ogudaktiga.[1]) Och då samlingarna hos hustru Karin vore i enlighet med Guds ord, ansåg han, att förordningen om privata konventiklar icke kunde tillämpas på dem.

Vi hafva hittills efter förhörsprotokollet följt Thunborgs villfarelser, hvarvid vi låtit inflyta en och annan uppgift från hans förklaring till hofrätten. Förhöret synes också lyckats framdraga just de punkter, om hvilka han hade oredliga tankar. Men den för alla svärmare och sekter säregna frågan om kyrkan framkom ej, förmodligen af den grund, att den af Thunborg åstadkomna rörelsen ännu ej visat några separatistiska tendenser. Men af hans till K. M:t inlämnade skrift om en sann kyrkas bildande samt af vissa uttryck i hans försvarsskrifter framgår, att begreppet kyrka för honom realiserades först i återinförandet af den apostoliska församlingens tillstånd, där lärarne voro omedelbart sända af Gud och medlemmarne stodo under andens omedelbara inflytelse. "Inom kort", säger han, "torde vi få förvänta oss af Herren i nåde, att den apostoliska församlingen börjar på att framvisa sig."[3]) Yttrandet visar, hvilket förtroende Thunborg hade till sitt verk, trots alla motgångar, ty den apostoliska församling, som, enligt hans yttrande, snart skall framträda, är ingen annan än gemenskapen af Thunborgs anhängare här i Sverige och annorstädes, hvilka skulle ha sin centralförsamling i Stockholm, öfver hvilken

---

[1]) Förhörsprot. fråg. 150.
[3]) Thunborgs ödmjuka förklar. t. hofr.

Thunborg såsom särskildt utsedd af Gud skulle föra högsta ledningen.[1])

Af det anförda se vi, att det ej stod så alldeles rätt till med Thunborgs renlärighet. Hans åsikter visade sig alltför mycket besläktade med mystikens och pietismens läror, för att erkännas såsom öfverensstämmande med äkta luthersk ortodoxi. Vid förhöret torde dock Thunborg ännu ej haft en fullt bestämd position i en del frågor, hvadan hans svar ofta blefvo både orediga och tvetydiga. Så länge frågorna gällde mindre ömtåliga punkter, voro hans svar klara och bestämda, men mer eller mindre orediga eller på sidan gående, så snart de gällde saker, för hvilka han var misstänkt. Oftast var det först efter långa omvägar, som han kunde tvingas att ge något så när bestämdt svar. Påmint om att många af hans svar innebure en motsägelse till hvad han förut svarat, ville han ingalunda tillstå något sådant, liksom han äfven förnekade sanningsenligheten af de vittnesberättelser, som stredo mot hans svar.

Efter förhörets slut fick Thunborg, utom förut under förhöret gifna varningar för irriga och från ortodoxien afvikande meningar, en "allvarlig föreställning att hålla sig till Guds ord och vakta sig för nyheter, antingen drömmar eller föregifna omedelbara ingifvelser"; att ställa sig religionsstadgarna till efterrättelse och ej tillstädja privata konventiklar; att ej afhålla sina åhörare från att läsa Bælters traktat; att ej anse det så lätt att skilja Guds underverk från det underliga i naturen; att ej otidigt döma och fördöma andra; slutligen att i sina predikningar bruka all försiktighet och afhålla sig från oanständiga utlåtelser och otjänliga liknelser.[2])

Den envishet, med hvilken han fasthöll sina åsik-

---

[1]) Jämför Thunborgs utkast eller ritning etc., inl. till K. M:t. R. L.
[2]) Förhörsprot. 1773.

ter, liksom också hans sträfvan att ej alltför mycket blotta dem, voro ingalunda ägnade att stämma konsistorium gynnsamt för honom. Men då konsistorium fått hofrättens befallning att endast förhöra och varna honom, hade det ej lust att vidare utsätta sig för hofrättens rättelser genom att vidtaga några vidare åtgärder med honom. Konsistorium hade nog sina misstankar, då Thunborg sändes tillbaka, att han snart skulle ge anledning till klagomål, men hoppades att genom ett raskt ingripande kunna förekomma svärmeriets uppflammande. Denna misstanke var så mycket mer grundad, som det under självfva förhöret visat sig, att Thunborg numera själf var mottaglig för de s. k. nåderörelserna.[1]) Sina farhågor härutinnan meddelar också konsistorium i sin berättelse om förhöret till Svea hofrätt. Det heter häri, att det funnit komministern "behäftad med vissa irriga tankar i läran, som i utöfningen kunna leda till skadeliga afvägar och oordningar" och ansåg därför betänkligt, att komministern vidare finge förblifva vid sitt ämbetes utöfvande i Lillherrdal, "helst han i sina inbillningar om dessa rörelsers gudomliga ursprung och verkande kraft så intagen är, att han icke på något sätt velat låta rätta sig eller mottaga undervisning och varning, utan ensidigt fortfar i samma tänkesätt." [2])

Ungefär ett och ett halft år hade nu förflutit mellan komminister Thunborgs aflägsnande från Lillherrdal och hans förhör inför konsistorium. Under denna tid hade de svärmiska rörelserna visserligen ej varit helt försvunna, utan mera legat "såsom en förborgad eld under askan", som någon gång utsändt en ofarlig gnista.[3])

---

[1]) Tvänne gånger under förhöret påkommo honom synbara rörelser i kroppen jämte "ett ömkeligt läte", som han förklarade såsom nåderörelser.

[2]) Konsist. skrifv. till Svea hofr. den 15 juni 1773. (Förhörsprot., fråg. 20 o. 71.)

[3]) Hernösands konsist. prot. 15 juni 1773.

I en inlaga till kronobefallningsman P. Graan gifva åtskilliga socknemän bland annat det vittnesbörd om svärmeriet, att det efter Thunborgs afresa "afstannat, så att det synes mer och mer glömmas, så att församlingen kommer till enighet och ett rätt deltagande i den allmänna gudstjänsten".[1])

Det hade således visat sig, att den påträngande "driften" att löpa till sammankomster ej var så oemotständlig, som den föregifvits före ransakningen. Detta hade också sin naturliga förklaring. Ty de svärmande hade genom vitesstraffet och Thunborgs afsättning fått en kännbar visshet om att dylika sammankomster voro otillåtna samt straffbara, och den sammanhållande kraften var borta och därmed äfven den, som gaf största auktoritet åt rörelsens gudomliga ursprung.

Vederbörande ansågo sig emellertid på grund af tilldragelserna i Lillherrdal böra hålla sträng uppsikt öfver att svärmeriet ej vidare måtte utbreda sig. Af denna anledning fick prosten Olof Genberg i Offerdal uppdrag att hålla visitation med Tännäs annex och Ljusnedahls bruksförsamling, där man hade anledning att frukta för utsående af svärmeriets frön. Dit hade nämligen under förliden höst inflyttat tvänne pigor från Sveg, af hvilka den ena, Margreta Ingebrektsdotter, hade tjänat de 2 sista åren hos komminister Thunborg. Det var denna omständighet, som uppväckt farhågor. Af visitationen, som hölls den 7 mars 1772, framgick, att Margreta på sin nya vistelseort vid Ljusnedahls bruk var misstänkt för irriga meningar och att hon under sin husbondes, brukspredikanten Paul Wagenii, frånvaro under nov. och dec. månader förlidet år hållit sammankomster samt "lämnat någon ovanlig lärdom och

---

[1]) Inlaga från socknemän i Lillherrdal d. 3 jan. 1773. R. L.

förmaning åt några personer, isynnerhet 3 drängar.“ Af dessa var det dock endast en, drängen Hans Nilsson, som någon tid låtit undervisa sig af henne. De två andra hade efter ett par besök hos henne upphört därmed. Hennes undervisning hade mestadels bestått i läsning ur någon postilla, merändels Rambachs, för öfrigt i förmaningar mot dans, spel och korsslantande m. fl. såsom syndiga ansedda nöjen.

Några drifter eller s. k. nåderörelser hade ej visat sig, endast detta svaga försök att åstadkomma väckelse. Sedan drängen Hans Nilsson lofvat att icke vidare besöka Margreta, afslöts visitationsakten med en förmaning till henne att ej vidare sätta sig till lärare, hvilket hon äfven lofvade. Wagenius fick äfven uppmaning att ha noga akt på henne.[1])

III. Thunborgs återkomst och svärmeriets därmed förenade tilltagande.

Att Thunborg vid sin återkomst till Lillherrdal i maj[2]) månad 1773 skulle mottagas med blandade känslor var uppenbart. Förmodligen på inrådan af hans oförsonlige fiende, länsman Kiel Herdell, hade en skrifvelse, undertecknad af 17 socknemän, inlämnats till konsistorium i jan. samma år med anhållan “att blifva från en sådan lärare förskonta“.[3]) Men då konsistorium, såsom naturligt var, härvid ej kunde åtgöra något förr än kändt blifvit, huru Thunborg förhölle

---

[1]) Visitationsprot. för Tännäs etc. den 7 mars 1772 i R. L. samt Hernösands konsist. prot. d. 19 aug. 1772.
[2]) Herdells memorial af den 28 jan. 1774. R. L.
[3]) Konsist. skrifv. till Svea hofr. d. 21 juli 1773. R. L.

sig till de gifna varningarna, måste församlingen finna sig i att få taga honom tillbaka. Så mycket större blef därför fiendernas uppmärksamhet på hans förehafvande. Och länge skulle de ej behöfva vara i ovisshet om den ställning, han ämnade intaga i fråga om den forna rörelsen. Han uttalade strax efter sin hemkomst under en predikan sin ånger öfver den människofruktan, han förut haft, och sade sig vilja bedja Gud om förlåtelse, för att han ej dristat tala härom, såsom han bordt. Hädanefter "skulle han likväl ej spara". Att han också ej underlät detta, skall framgå af det följande.

Verkan af denna öppna bekännelse blef ögonskenlig. Hade hans anhängare under hans frånvaro varit i villrådighet om hvad de skulle tro om det s. k. nådeverket, så fingo de nu visshet därom. Thunborg framstod såsom en martyr för en Guds sak, hvilken just genom den lyckliga utgången af rättegången visade sig såsom Guds. Själf underlät han ej heller att framställa sig såsom sådan. Han framhöll, hurusom satans jakthundar förföljt honom, men ingenting vunnit mera än, att de därmedelst drifvit honom till Kristus. I en annan predikan liknade han förfarandet mot sig vid stora rådets handlingssätt mot Jesus. Genom ett sådant uppträdande hade Thunborg snart glädjen att åter se sig omgifven af sina meningsfränder, hvadan det gamla tillståndet i Lillherrdal snart återinträdde.

Men när man ser den hastiga förändringen i Thunborgs uppförande efter hans återkomst till Lillherrdal, kan man ej underlåta att undra öfver, hvad orsaken härtill kan hafva varit. Vi se honom vid förhöret inför konsistorium visserligen fasthålla sina förra åsikter, men vara försiktig i sina yttranden, oftast dunkel, för att ej helt röja sin tro. Men vid återkomsten till Lillherrdal uppträder han helt annorlunda och uttalar offentligen utan omsvep förfallet inom kyrkan samt

nåderörelsernas nödvändighet för alla, som stå under bättringen. Denna hastiga förändring i hans uppträdande kan emellertid af hvad som framgår af Thunborgs person ej förklaras ur någon beräkning, ty i så fall skulle den varit synnerligen enfaldig. Hade han endast afsett att med sina sväfvande svar föra konsistorium bakom ljuset för att få komma tillbaka till sin befattning i Lillherrdal, så hade hans motsatta och öppna uppträdande där just varit rätta medlet att nödgas bege sig därifrån inom kort.[1]) I stället måste vi söka orsaken i en förändring i Thunborgs egen öfvertygelse.

När Thunborg återvände från Stockholm, så begaf han sig, såsom vi förut nämnt, ej till Lillherrdal, utan till sin hemort, dock utan att ge konsistorium underrättelse om sig. Detta hans handlingssätt berodde af åtskilliga omständigheter. Af naturen känslig och fallen för grubblerier, hade han under studiet af mystiska skrifter samt umgänge med likasinnade själsfränder alltmer kommit in i det mystiska åskådningssättet med dess sträfvan efter omedelbar upplysning. Innan han nu uppträder i Lillherrdal och inför konsistorium, där han måste uppträda antingen för eller emot de s. k. nåderörelserna, vill han liksom skaffa sig en fast öfvertygelse om huru han har att göra. I denna afsikt drager han sig lik en Paulus undan i ensamheten för att under bön af Gud få full visshet om den andliga rörelse, som upptog hans tankar. Visserligen är redan hans tro, att rörelsen är ett gudomligt verk, det uttalar han ju såsom sin åsikt, det menar han sig äfven ha fått veta af Gud, men denna tro är mera en själfpåtvingad, som han liksom vill hafva och föresätter sig att hafva, men under hvilken dock kvarligger tan-

---

[1]) Thunborg visste mycket väl enligt hofrättens utslag den 10 nov. 1773, att hans vistelse i Lillherrdal komme att bero på hans förhållande till de af konsist. honom gifna varningarna.

ken på ett misstag. Det gudomliga svar, som han mottagit, kunde ju tolkas i motsatt riktning. De yttre förhållandena voro ingalunda ägnade att ställa rörelsen i en ljusare dager och befästa hans öfvertygelse. Väckelsen i Lillherrdal hade ju aftynat på grund af fruktan för världslig makt. Men kunde ett Guds omedelbara verk tillintetgöras genom mänsklig makt? Och själf hade ju han, som trott sig vara ett Guds utkorade redskap, blifvit skild från sin verksamhet. Dock förmådde reflektionen på dessa omständigheter på intet sätt tillintetgöra hans öfvertygelse, om den också styrkte ett förefintligt tvifvel, hvilket, ingalunda skingradt, gjorde, att han, då han trädde inför konsistorium, i sina svar var något vankelmodig och försiktig och kom att svara både ja och nej. Från detta tvifvel befrias han först efter förhöret, då han enligt sin åsikt segerrikt gått ur kampen med världsprästerskapet och är berättigad att återvända till arbetet med sin hjord. Han ser såväl härutinnan som i upphäfvandet af häradsrättens dom ett Guds tydliga tecken på sin utkorelse och i de honom och hans själsfränder öfvergångna lidandena endast en trospröfning. Det är denna efter inre strider nu ändtligen vunna fasta öfvertygelse, som åstadkommer hans ändrade uppförande och äfven hans egen därefter hastiga utveckling i svärmisk riktning. Vi vilja nu med ledning af Ransakningsakterna[1]) af den 24 jan. 1774 söka visa, i hvad mån Thunborg och genom honom rörelsen i Lillherrdal utvecklar sig i svärmisk riktning.

Såsom redan är antydt, kom Thunborg tillbaka med fast öfvertygelse beträffande beskaffenheten af den rörelse, hvars upphofsman han var. Men om han ännu icke tänkt sig utsträckningen af rörelsen, så blef den snart klar för honom. Därtill bidrogo framför allt förhållandena i Lillherrdal. Omgifven af hätska fiender

---

[1]) Dessa akter återfinnas i R. L.

och utsatt under sina bönesammankomster för deras illvilliga anslag, hvartill själfva ordningens väktare lånade sin hand,[1]) var det naturligt, att samhället allt mer skulle för honom framträda såsom ett Babel. Då härtill hans yngre kolleger i pastoratet ingalunda uppträdde med den hofsamhet, som varit af nöden, och de dessutom syntes honom mera söka folkets gunst och välbehag än kyrkans bästa, så bidrog detta på intet sätt att höja hans förutvarande låga tanke om prästerskapets oförmåga att utföra Herrens befallning: Föd mina lam.[2]) Under så fördärfvade förhållanden började Thunborg anse sig och sina själsfränder såsom den enda krets, där ett sant kristligt lif efter Herrens vilja vore tillfinnandes. Men dennas uppgift vore därför icke att själfviskt sluta sig inom sig, utan utsträcka sin verksamhet öfver hela landet. Thunborg säger härom, att "han haft den nåden af Herranom Jesu Christo att få vara en föregångare för de s. k. svärmarne, dock botfärdiga själar", och hoppades "genom samma nåd, att ännu någon behaglig tid äga denna gudomliga heder och icke allenast hopen i Lillherrdal, utan kringom hela vårt rike hopen ökas skall, när såsom Herren Jesus täckes uppenbara sig och låta förstå, att han är ingen svärmande eller djäfvul, fast alla otrogna judiska sinnen i alla tider honom så kallat".[3])

Med detta vidtomfattande mål i sikte, till hvars

---

[1]) Vid tingsransakningen berättades, hurusom länsman Herdell under deras sammankomster varit bland dem, som kastat sten på väggen, att "fönstren skalirat i byggningen", och slagit vatten "genom skorstenen, så att elden blifvit utsläckt". (Ransakningsakt. 24 jan. 1774.)

[2]) Dessa sina åsikter om kollegerna uttalade han också helt öppet. Så hade han t. ex. i en lördagspredikan uttalat sitt förakt för samhällets och kyrkans ämbetsmän med de orden, att han aktade hvarken "biskop eller annan", och vid ett annat tillfälle, att han vore renlärig, "men andra präster predika för att fylla buken och strupen". (Ransakningsakt. 24 jan. 1774, s. 86.)

[3]) Ransakningsakt. 24 jan. 1774, s. 59 ff.

utförande han i offentliga predikningar bad Gud om ståndaktighet, arbetade han ständigt i sina predikningar och eljest vid sammankomsterna, därvid förklarande skakningar i kroppen, skri och läten såsom nödvändiga kännetecken på Kristi inneboende. Där dessa saknades, vore ett säkert tecken, att osalighet var för handen. Han hade i en predikan sagt, att "där Jesus hafver fått inrymme i själar, har alltid visat sig nåderörelser och verkningar till ett botfärdigt, troget och för Gud lydigt hjärta, hvaruti också kroppsens lemmar tagit nära del, att i bättringskampen visa sig med skakningar och bättringstårar och vid tronas omfamnande utaf Jesu i stora glädjerörelser, så att de med all makt dansat för Herranom efter 2 Sam. 6, sjungit, sprungit, jubilerat, triumferat, Gud att prisa, som allt godt bevisar".[1])

Då nåderörelserna offentligt tillerkändes en sådan betydelse, var det naturligt, att Thunborg ej heller kunde sakna dem. Han medgaf också vid ransakningen, att både han och hans stjufbarn flera gånger deltagit i de svärmandes skri, läten och rörelser.[2])

Till stöd för de talrika sammankomsterna liksom också för att uppmuntra till deltagande i dem, förklarade Thunborg, att den nödiga kunskapen i salighetsläran, hvarmed han utan tvifvel afsåg det rätta kännandet af de s. k. nåderörelserna, vunnes snarare utom kyrkan genom enskilda samtal än i Herrens tempel. Predikan var, sade han, såsom ett "skururegn, som jorden ej hinner taga till sig, men den undervisning, de finge utom kyrkan, den var såsom ett duggregn, hvilket gör jorden fruktbärande".[3]) Af denna

---

[1]) Ransakningsakt. d. 24 jan. 1774, s. 17.

[2]) Det berättades, att Thunborg under en sammankomst i Hogdal hade legat bland de andra på golfvet, med hufvudet under sängen.

[3]) Hurudan denna undervisning skulle blifva, kan man lätt tänka sig, då bibelordets bruk blef alldeles tillbakasatt eller inskränkt till ett citerande af ett och annat profetiskt språk eller sjungande af någon psalm, vanligen: "Kom helge Ande, Herre Gud" etc., hvil-

orsak både hade han flera sammankomster hemma hos sig och bevistade andra, så ofta tillfälle yppade sig. Att han vid dessa ingalunda satt såsom ett stumt vittne, som blott genom sin närvaro ville visa sitt gillande, är redan påpekadt. Men att han äfven på sätt och vis uppträdde såsom ledare af dem, äfven de bullersamma, visa sådana uttryck som: "dra på, dra på", "varen druckne, varen druckne", "det står så skrifvet, det står så skrifvet"[1]). Vanligen satt han med bibeln i hand och "trallade" på någon melodi; men att han läste ur bibeln nämnes ingen gång.

Med svärmarens vanliga sätt att se allt utom honom och den egna kretsen i mörker och nära den undergång, som omtalas i uppenbarelseboken, så trodde äfven Thunborg och hans meningsfränder i Lillherrdal, att den tiden nu vore inne, då striden mot skökan (Uppb. 17) skulle utkämpas. Han såg detta af två omständigheter, dels af den stora ondskan och ogudaktigheten, som tog sig uttryck i fiendtlighet mot Guds nådeverk, dels af andens eget vittnesbörd för honom. Han säger om detta sistnämnda: "Det har jag funnit hos mig, att det Herrens Ande sagt uti de gamla profetior, som handla allt till slut på världen, att när jag läst profeternas skrifter, så har han med påhastande gifvit tillkänna, att nu är tiden inne, på hvilken vilddjuret skall dräpas, skökan brännas, och Lambsens sista strid skall hållas med hans rebeller på jorden, och allting läggas till hans fotapall, och att Guds Anda, som går af Kristi mun, skall dräpa och alldeles göra

---

ken ju särskildt måste tilltala svärmarne. I sammanhang härmed må nämnas den undervisning de fingo om 6:te bönen. I denna bön borde ordet "icke" uteslutas, ty att bedja om befrielse från frestelse var likt den stora världshopen, som ej vill komma till sina synders erkänsla. Af samma anledning skulle de ej mera bedja bönen: "Vaka öfver oss". Denna Thunborgs smak för frestelser härledde sig af hans åsikt om dessa såsom medel till framkallande af nåderörelser. (Ransakningsakt. 24 jan. 1774, s. 42.

[1]) Ransakningsakt. d. 24 jan. 1774, s. 65.

en ända med motståndarne och Guds försmädare, Antichrist kallad, som upphäfver sig i Guds stad. Det har jag ock funnit hos mig, att Herrens Anda påhastar med nära instundande straffdomar, som skola gå öfver hela världena efter den profetia, som står i Dan. 2, att den bild, som Nebukadnezar såg uti syn, skall alldeles förkrossas, liksom agnar på en sommar-loga, hvilket Herrens väder bortförer, förorsakadt af den sten, som byggningsmännen bortkastade, Jesus Kristus kallad, hvilken skall uppfylla hela världen, då Frälsarens ord sannas, att en sådan vedermöda skall inträffa på jorden, som aldrig skett ifrån världens begynnelse dylik, då den profetian sannas, Dan. 12, att då skall frälsas alla de, som i bokena skrifna äro. Tid och stund till sådant har jag intet fått, dock att den är för handen".[1])

Denna profetians gåfva, som Thunborg synes tillägnat sig, var dock endast den konsekventa utveckling, hvartill hans föregifna ägande af det inre ordets upplysning skulle föra honom i likhet med de flesta bland hans svärmiska föregångare. Han trodde sig under sådana stunder af profetisk ingifvelse vara andens omedelbara organ. Detta synes äfven framgå, då han säger: "Hemma i mitt hus så har Herrens undersamma hand kommit öfver mig på tunga och läppar att tala, att de, som äro de högste upphofsmän till att hata och försmäda hans uppkomna verk, att de hotas med när instundande död och undergång, och har detta så kommit fram, som det skulle vara infallande vid nästlidna juletid. Därvid blefvo följande utmärkta till deras ämbeten, men icke namn: 1:o) Præses, 2:o) Skrifvaren, 3:o) Sjungaren, 4:o) Fogden, 5:o) Adjunkten, 6:o) vissa här i Lillherrdals kyrkoby, hvilkas namn icke blefvo utnämnde, men när intill belägne, så att jag kunde föreställa mig dem, fast det ej kom i något

[1]) Ransakningsakt. d. 24 jan. 1774, s. 39 ff.

uttal af mig, och jag icke heller fick härom närmare uppenbarelse".[1])

Men det var icke blott med enskilda, tillfälliga uppenbarelser, som han trodde sig begåfvad. I likhet med Gamla Testamentets profeter trodde han sig äfven vara Andens omedelbara organ, när helst han uppträdde såsom lärare. Han säger själf, att han efter den 15:de trefaldighetssöndagen förlidet år "fått nådeförsäkring af Herren Jesus, att han därefter skulle slippa författa i koncept, utan att han själf med sinom anda enligt Rom. 15 kap. verkar igenom mig, och intet drista mig något annat att tala, när jag enligt hans ord i Joh. 5 kap. under gudelig bön och förödmjukelse ransakar de bibliska skrifter, dem han befallt oss att hålla".[2]) Det är tydligt att härmed också följde en förändring i hans predikosätt. Det berättades, att han en gång under sin predikan upprepat ett och samma ord ända till nio gånger efter hvarandra, med någon höjning i rösten, isynnerhet var detta fallet, när han kom att nämna orden Jesus eller Herre. Sådant förklarade han bero på Guds Ande, som dref honom, så att han flera gånger utropat: "Herre Jesus, förbarma dig öfver oss, hjälp oss, fräls oss, omvänd oss" o. s. v.

Hade Thunborg förut ansett sig stå öfver andra lärare, så blef klyftan dem emellan ännu större efter

---

[1]) Ransakningsakt. d. 24 jan. 1774, s. 41. Förmodligen åsyftas under dessa beteckningar, prosten Genberg, som genom sina förmaningar sökt omintetgöra "nådeverket", vidare Kiel Herdell, församlingens klockare, kronofogde Graan och adjunkten Thelberg. Att profetian ej gick i fullbordan, tycktes ej rubba hans tro på att det verkligen var andens utsago. Han säger härom i sin förklaring till hofr. den 29 juni 1774: "Icke hindra och skada profetior, enliga med tron, ordet och sakramenten, ej heller kan man sluta, att däruti är någon falsk ande, efter de dröja, fast de säga nu och liksom hänga öfver hufvudet, ty Gud syftar därmed att gifva brottsliga syndare skräck till bättring. Ty om syndarena föraktat och slå det i vädret, efter det icke strax träffar dem, så slå de ändock säkert in, det ses af Hez. 12: 22 ff. samt 33: 9, Hab. 2: 3, 2 Petr. 3: 9."

[2]) Ransakningsakt. d. 24 jan. 1774, s. 109. — Af Thunborgs predikokoncept framlämnades till tingsrätten 19 st., men dessa utgjordes af högst ofullständiga utkast på 8:dels ark.

dessa förmenta nådebevisningar. Med stöd af Jer. 23: 21 förklarade han, att alla lärare, som äro tillsatta af människor, icke vore riktiga lärare och icke heller kunde skaffa någon frukt, utan endast de, som voro af Gud omedelbart tillsatta, "man eller kvinna".[1]) Under den förra rubriken föllo naturligen alla, som satte sig emot nådeverket. Dem klandrar han också offentligen i sina predikningar samt beder sina åhörare för Jesu namns skull att lyda hans råd och förmaningar, ty han vore renlärig. Deras predikningar liknade han vid ett lappadt kläde, men huru oredigt hoplappade hans egna voro, såg han icke. I den förbittring, som väcktes mot honom på grund af dylika yttranden, såg han ett verk af den onde anden. "I kunnen icke tro", säger han, "huru hätsk och elak den onde anden är på mig, för det jag röfvat många själar ifrån honom, förty jag aktar hvarken probstar eller präster, jag har slagit många sådana på fingrarna bara med psalmboken och katekesen, både i Stockholm och konsistorium".[2])

Man kan ingalunda neka till att dylika yttranden ej tyckas passa en person, om hvilken en författare, som ej sett rörelsen äfven från dess mörka sidor, yttrar, att han var en "lärare med dufvans enfald, utan ormsens list".[3]) Dock dessa yttranden få dock hos Thunborg ej anses såsom tomt skryt eller försök att vinna något särskildt anseende framför sina ämbetsbröder, nej, de voro hos honom, såsom fallet är med alla dessa, som tro sig inspirerade, yttranden visserligen till självförsvar, men också af fullaste öfvertygelse att därmed främja Guds sak. Hans användning af bibeln var också ägnad att ge honom skenbara stöd för sina åsikter. Dels använde han lösryckta

[1]) I detta tillägg se vi utan tvifvel ett försök att försvara hustru Karins uppträdande såsom lärare.
[2]) Ransakningsakt. d. 24 jan. 1774, s. 86.
[3]) Säfström: Några blad till hist. om läsarne, s. 39.

bibelord, dels tolkade han dem helt bokstafligt. Thunborg är på samma gång spiritualist och biblicist. Vi hänvisa här blott till hans användning af 1 Kor. 4: 20 och 1 Tess. 1: 5, hvarest han ansåg sig ha bibliska stöd för nåderörelsernas nödvändighet. Omöjligheten att få Thunborg öfvertygad om att härvid framför allt åsyftades en hjärtats rörelse och kraft att följa Guds vilja, hvilket nya förhållande alls icke behöfver taga sig uttryck i kroppsliga rörelser, framgick uppenbart af de åtskilliga gånger upprepade resultatlösa förhören och förmaningarna. Hos Thunborg hade svärmeriets rus så godt som undertryckt förnuftet och riktat hela hans lif mot en viss punkt, mot hvilken han blindvis framdrefs i en viss döfhet. I allt hvad han läste, såg han bekräftelse för sin villfarelse, i motståndet en maning att fortgå.

Vi hafva något utförligare stannat vid skildringen af Thunborgs religiösa ståndpunkt för att så mycket klarare visa hans ställning till rörelsen.[1]) Då han alltjämt ägde ett synnerligen stort förtroende och inflytande hos sina meningsfränder, är det icke svårt att inse, att rörelsen under hans ledning skulle taga rask fart.

Hade sammankomsterna under rörelsens första period vanligen varit hänvisade till de söndagseftermiddagar, då Thunborg hållit föregående högmässogudstjänst, så blef efter Thunborgs återkomst förhållandet ett annat. Icke blott söndagar, utan äfven hvardagar, för- och eftermiddagar, höllos sammankomster med åtföljande rörelser och läten. Gudstjänsten i kyrkan, som förut varit befriad från dessa skådespel, fick nu ej längre fortgå ostörd. Det var ej ovanligt, att midt under predikan rörelser kommo öfver någon

---

[1]) Vi torde härmed visat, att Cornelius' uppgift i Sv. kyrkans historia efter reform., s. 111, att Thunborg ej hade någon del i svärmeriet, icke är med rätta förhållandet öfverensstämmande.

af det svärmande partiet, merendels hustru Karin, hvarvid predikanten måste afbryta sitt föredrag, allt under det den "rörde", häftigt slängande med armar och ben, utfor i skarpa utlåtelser och verop öfver oliksinnade. Medvetandet om att detta ej var på sin plats i kyrkan, tycktes dock ej ha försvunnit hos de svärmande, enär de oftast själfva voro behjälpliga att ur kyrkan utföra den, som på detta sätt afbröt predikan.

Men icke blott härutinnan visade sig en stegring af svärmeriet. Vi finna det äfven i ett firande af Lamsens bröllop under en af deras nattliga sammankomster hos komminister Thunborg hösten 1773. Vi återgifva här ur ransakningshandlingarna för den 24 jan. 1774 förloppet af denna tillställning. De svärmande hade på hustru Karins tillsägelse att dansa segerdanser gått omkring på golfvet såsom i en dans. En stund därefter hade hustru Karin sagt, att Lamsens bröllop skulle firas, och för den skull utsett två brudsvenner, nämligen bonden Erik Persson och drängen Olof Persson i Kyrkobyn, samt till brudframma[1]) hustru Kerstin Halfvarsdotter i Åsen. De hade därefter jämte de öfriga svärmande gått omkring på golfvet och haft såsom en "messelåt". Härunder hade komminister Thunborg till en början suttit på en stol och "trallat såsom en polska och småstampat med ena foten", men sedan hade han tändt två ljus och själf gått med i dansen. När dansen var slut, hade hustru Karin fallit på knä och satt bägge händerna öfver hufvudet, till tecken af en krona, hvarvid bröllopssvennerna yttrat de orden: "Ingen krönes, utan att han redeligen kämpat hafver." De öfriga hade härvid kastat sig på golfvet rundt omkring samt skickat emellan sig en träkopp med vatten, hvarur de druckit.[2])

---

[1]) Medhjälperska.
[2]) Ransakningsakt. d. 24 jan. 1774. R. L.

Detta firande af Lamsens bröllop, som tyckes hafva varit en frukt af Thunborgs kiliastiska funderingar, skulle utan tvifvel vara ett utförande af uppenbarelsebokens 19: 7—10, hvarvid hustru Karin framställes såsom lammets brud, som i brist på brudkrona hopknäpper sina händer öfver hufvudet till tecken däraf. Vattnet i träkoppen fick motsvara bröllopsvinet. Men deras segerglädje motsvarades illa af verkligheten. De fingo snart genom sina motgångar erfara, att de alltför hastigt triumferat. Huruvida de kommit till insikt härom, är svårt att afgöra. Dock synes detta firande ej ha upprepats.

Att de dock genom motgångarna ej rubbats något i sin öfvertygelse om nödvändigheten af sina bullersamma sammankomster, visar den djärfhet, hvarmed de uppträdde, till och med då urtima tingsrätt sammanträdt i och för ransakning med deras ledare, komminister Thunborg.[1]) Några af de svärmande drefvos i sin ifver ända fram till tingsplatsen under pågående ransakning för att liksom strida mot ondskans representanter. Tingsrättens medlemmar blefvo därigenom i tillfälle att personligen blifva vittnen till deras beteende. Då de en afton kl. half 9 skulle bege sig hem, hördes utanför en af portarna ett "ohyggligt skrän", som kom dem att begifva sig åt det hållet. I början syntes blott drängen Olof Persson, densamme, som varit brudsven vid firandet af Lamsens bröllop, men snart tillkommo tre kvinnfolk, af hvilka den ena varit brudframma vid nyssnämnda tillställning. Alla dessa "skreko med en skarp och vederstygglig ton" i korta läten samt med ett häftigt stånkande, "hvarunder de kastade sig åt ömse sidor, än på den ena, än på den andra foten, slängande med armarna dels

---

[1]) Thunborg själf underlät icke att, så snart ransakningen för dagen var slut, antingen samla de svärmande hos sig eller begifva sig dit, där de voro samlade.

uppåt och dels åt sidorna, dock så att de alltid märktes se och akta sig för att ej falla eller stöta emot något, som kunde vara dem i vägen“.

För att få någon närmare kännedom om, huru det förhöll sig med dem under detta tillstånd, befalldes, att drängen Olof Persson skulle varsamt införas i tingsstugan. Inkommen i stugan, dit han utan motstånd lät sig föras, började han ånyo med lika svängningar och läten, som han ute på marken förehaft. Äfven härinne iakttog han samma varsamhet att ej stöta eller slå emot något, hvilket äfven lyckades, ehuru rummet var litet och de innevarande med flit trädde nära intill honom för att se, om han visste att väja folket. Landsfiskal Lundman fattade härpå omkring hans kropp och armar för att se, om någon ovanlig kraftutveckling förefanns under ett dylikt tillstånd, men någon sådan kunde ej upptäckas, tvärtom lät han sig härvid makligen hållas och slängde endast med hufvudet samt fortfor med sitt förra “håjande“. Så snart han släpptes, började han åter slänga som förut med kropp och armar. Hvarken pulsens gång eller någon ovanlig hetta i hufvudet kunde ge anledning till att han hade någon feber, men han svarade ej till något, som taltes till honom, hvarken då han hölls stilla eller var i rörelse. Tingsrättens medlemmar vände sig till Thunborg med begäran, att han skulle söka få honom till rätta, men han vägrade härtill. Dock förklarade Thunborg, att de svärmande visat sig hafva både hörsel och känsel samt kunnat tala under sina drifter, så framt icke dessa varit för starka. Då personen i fråga ej kunde förmås till att lämna någon upplysning, utfördes han. En stund därefter påträffades han af aktor, landsfiskalen Lundman och konsistoriefullmäktige Wazenius i ett stilla och vanligt tillstånd. När han då fick föreställning af Wazenius att med andakt bedja Gud bevara sig från vidare sådana frestelser, yttrade han: “Gud låte, jag

det kunde.“ Och då han tillfrågades, om icke det, som nyss förut skett med honom, var af en blott fantasi eller inbillningskraft, sade han, att han icke rådde för det. Likaledes sade han, att han icke varit sig själf mäktig, då han mot förbud i dylikt tillstånd begifvit sig till tingsplatsen. Han gick endast, såsom Anden dref honom. På kyrkoherde Wazenii vidare tillfrågan, om han ej hörde, hvad som taltes till honom, medan han var i sin “drift“, svarade han först nej, men då kyrkoherden sade, att han hade märkt, det han verkligen hörde, svarade han ej något därpå, utan “drog endast på munnen såsom till ett löje“.[1])

Af det anförda framgår ganska synbart, att mycket själfgjordt fanns hos de svärmande i deras rörelser liksom i hela deras uppträdande. Att detta också måste blifva fallet, åtminstone med en del af dem, bör ej förefalla underligt. Thunborgs skola kunde ej undgå att äfven fostra själfgjorda svärmare. Hans tal om rörelsernas nödvändighet och deras kriterium på nådaståndet, måste hos en del mindre känsliga naturer, som hans predikningar och undervisning icke förmådde att omedelbart sätta i detta rörda tillstånd, väcka ängslan öfver saknaden af dessa i deras ögon ovärderliga kännetecken. Hvad var därför naturligare, än att de sökte genom själfgjorda rörelser och skri, liknande deras, hvilka de ansågo rörde, komma i ett exalteradt tillstånd.[2]) Att de härvid för utomstående ej ville erkänna bedrägeriet är tydligt. Inom de svär-

---

[1]) Jämför ransakningsakt. d. 24 jan. 1774, s. 52 ff.

[2]) Vi erinra här om Cevennerprofeterna, hvilka för att uppelda sin ifver föllo på den tanken att anlägga en egen plantskola för svärmeriet. Lärjungarne invigdes och inöfvades här i konsten att efter godtfinnande försätta sig i tillstånd med visioner och spådomar. Deras hufvuden upphetsades genom de mest förvända utläggningar af Uppenbarelseboken, deras hjärtan uppfylldes med hat till det förmenta Babel, och de fingo formlig anvisning till konvulsiviska ledsträckningar, ögonens förvridning, till uppblåsning af hals och mage, till skälfvande och fradgande etc. (Grégoire M. Histoire des Sectes réligieuses. Paris 1810, I, s. 371 ff.)

mandes egen krets sattes riktigheten af rörelserna aldrig i fråga. Men ej nog med att rörelserna hos mången voro självgjorda, de sökte ofta äfven gifva sig sken af medvetslöshet under sitt rörda tillstånd, liksom "om deras kropp vore så helt öfverlämnad åt anden, att de voro oemottagliga för allt yttre." Ofvannämnde Olof Persson vittnade på ed, att änkan Karin Jonsdotter, som var en af de svärmande, nämnda kväll ej låtsat sig höra, hvad det omkringstående folket sade, men väl hörde, då han sakta ropat till henne, samt svarat på hans rop och därefter gifvit sig i samspråk med honom.

Dock tyckes hos några försöket att komma i detta efterlängtade exalterade tillstånd hafva lyckats därhän, att de stundom under sammankomsterna blefvo så godt som medvetslösa. Eller hvad skall man annat tro, då åtskilliga af de svärmande under sina rörelser och kastningar på golfvet eller marken ofta kommo att ligga blottade, så att andra måste draga deras kläder tillrätta. Något anstötligt häri sågo hvarken de svärmande eller Thunborg. De sågo fastmera däri ett bevis för att anden helt bemäktigat sig dem. Det föll dem ej in att fundera öfver att Guds Ande kunde förleda till att såra blygsamheten eller att en dylik medvetslöshet var en naturlig följd af öfveransträngning af såväl kropps- som själskrafter.

Hade den religiösa sidan af sammankomsterna redan förut fått stå mycket tillbaka för de s. k. drifternas utöfning, så blef den nu i denna rörelsens senare period nästan alldeles tillbakasatt. Ett eller annat bibelcitat eller rop på brudgummen att komma till sin församling kunde förekomma, men detta var också allt. I stället togo "drifterna" ut sin rätt, och sammankomsterna blefvo alltmer tillfällen att låta dessa få fritt spelrum. Det berättas, att Thunborg en gång vid en sammankomst hällt något ur en flaska i ett

glas och druckit ur hälften, hvarpå han gifvit det öfriga åt Bång-Karin. Härpå hade Karin begynt dansa liksom en menuett efter en sång af Thunborg, hvarvid hördes orden: "Varen druckne, varen druckne alle" m. m. Under Karins dans öppnades kammardörren, och en hop af de svärmande hade inströmmat, hvarpå Thunborg för dem sjungit om att himlen skulle öppnas och att de skulle få se sin brudgumme och att han redan såg honom i skyn.[1])

Ej underligt därför, om bland de utomstående omilda rykten och omdömen voro i omlopp. Några menade det hela vara ett djäfvulens verk. Såsom exempel på, huru liflig denna föreställning synes varit, må nämnas, att en piga vågade inför rätten på ed yttra, att hon sett "hin onde sittande bak ryggen på Bång-Karin under hennes mesta kutning i svärmeriet, då han var till utseendet nästan såsom han står i katekesen afmålad, med horn i hufvudet, men eljest till kroppen såsom en svart säck med borst utefter ryggen".[2]) Andra åter hade icke försyn för att beskylla de svärmande äfven för osedlighet. Icke ens Thunborg själf gick fri från denna beskyllning. Hans förhållande till hustru Karin var också sådant, att det lätt kunde fattas i denna riktning. Så omnämndes inför rätten, att de ofta kysst, omfamnat och klappat hvarandra. Thunborg förklarade detta endast vara en yttring af "Gudsbarnas kärlek" samt att ett dylikt förhållande förekommit äfven mellan honom och de andra svärmande liksom mellan de svärmande inbördes. Att dock ryktena om ett mindre godt sedligt förhållande mellan dem ej alldeles saknade grund, skola vi längre fram få se.

Emellertid hade det dåliga anseende, som de svärmande ådragit sig, dock sin betydelse. Utan tvifvel

---

[1]) Ransakningsakt. d. 24 jan. 1774, s. 76.
[2]) Ransakningsakt. d. 24 jan. 1774, s. 77 o. 78.

bidrog det nämligen ganska mäktigt till att rörelsen ej utbredde sig från Lillherrdal till nästgränsande socknar. Visserligen hade sammankomster hållits i Hogdal, men deltagarne hade då utgjorts af sådana, som följt Thunborg dit under hans predikotur. I Elfros och Linsell nämnas inga sammankomster, och äfven Svegs församling, som under svärmeriets första period ej var obesmittad,[1]) syntes nu alldeles fri.

Det onda, som en dylik svärmisk rörelse skulle tillställa i Lillherrdal kan lätt tänkas. Då de svärmandes antal i förhållande till församlingens ringa folkmängd var ganska stort, omkring 80 personer, och nyfikenheten drog en mängd utom rörelsen stående till samlingarna, så blef följden, att de redan af naturen knappa näringskällorna hotade att sina ut på grund af vanskötsel. Det klagades därjämte, att svärmeriet åstadkomme söndring i familjerna, så att man och hustru kifvades, barn satte sig upp emot föräldrarna och att tjänstefolket ej längre hade vördnad och lydnad för sina husbönder. Man skulle tycka, att sådana missförhållanden, som höllo på att omstörta samhällslifvets förnämsta grundvalar, borde öppna ögonen framför allt på Thunborg, men nej, han förklarade, att sådant måste ske med nödvändighet. Det var endast en uppfyllelse af Math. 10: 21.

När man af det anförda ser, till hvilken höjdpunkt svärmeriet kommit och hvilka missförhållanden det medfört i samhället, kan det ej annat än väcka undran, att man, med den kännedom man hade om rörelsen i dess föregående skede, icke skyndsammare sökte förekomma dess urartande till denna grad. Skulden härtill låg ej hos vederbörande å orten, ty både från Herdell och Rissler m. fl. ingingo till respektive öfverordnade redan kort efter Thunborgs ankomst vid rörelsens förnyande underrättelser, hvilka snart efterföljdes

[1]) Advokatfisk. Hellmansons skrifv. t. kongl. hofr. d. 7 juni 1774.

af flera, men utan resultat. Konsistorium, från hvilket man väntade ingripande i förhållandet, var härutinnan bundet igenom hofrättens utslag den 7 nov. 1772, enligt hvilket konsistorium, därest Thunborg ej velat rätta sig efter dess undervisning och varningar, hade att till hofrätten inkomma med underrättelser samt afvakta vidare förhållningsorder. I enlighet med detta utslag afgick från konsistorium redan den 21 juli 1773 underrättelse om att svärmeriet genom Thunborgs åtgörande "upplifvas och utbredes". Och då under de närmaste månaderna intet svar hördes från hofrätten och svärmeriet under tiden alltmer tilltog, fann sig konsistorium föranlåtet att i förnyad skrifvelse af den 20 okt. med underrättelse om rörelsens tillväxt påminna hofrätten om svar. Först genom denna påminnelse[1]) väcktes hofrätten ur sin likgiltighet för saken, och ett svar utfärdades den 8 nov., enligt hvilket urtima tingsransakning skulle hållas med Thunborg, hvarefter akterna skulle öfversändas till hofrätten, hos hvilken Thunborg också hade att infinna sig i och för svaromål. Detta förordnande kom emellertid ej häradshöfding Wasell tillhanda förr än i midten af dec., hvadan någon utsikt att få Thunborg bort från orten under det året ej kunde förefinnas. Tack vare hofrättens dröjsmål, hade Thunborg således haft godt tillfälle att förkunna sina villosatser, hvilka så mycket mera vunno anklang, som många uti hans och hans meningsfränders strafflöshet, trots uppenbart lagbrott, sågo ett tecken till, att rörelsen var Gud välbehaglig.

Den långsamhet, hvarmed hofrätten behandlade ett dylikt ärende, hvarpå en hel församlings välfärd berodde, och den lilla maktutöfning, som i målet tillerkändes konsistorium, ge alltför tydligt tillkänna, att en liberal riktning börjat göra sig gällande inom rege-

---

[1]) Skrifvelsen åtföljdes äfven af en bilaga, ett bref från kyrkoherde Rissler, angående tillståndet i Lillherrdal. R. L.

ringen, som betraktade kyrkliga och andliga frågor från en annan synpunkt än fordom.

I enlighet med hofrättens skrifvelse blef alltså urtima tingsransakning utsatt att hållas den 24 jan. 1774. Till denna kallades endast Thunborg för att svara dels på nya anklagelser för åstadkomna oordentligheter, dels på åtskilliga saker, som han ej velat vidgå under förhöret inför konsistorium.[1]) Tingsrätten hade ej befogenhet att döma i målet.

I ransakningshandlingarna, som legat till grund för vår ofvan gjorda skildring af svärmeriet, upptogs äfven en klagoskrift mot Thunborg från sockenbor i Öfver-Hogdals församling öfver hans försök att äfven där utbreda svärmeriet. Hvari detta bestod ha vi redan nämnt. Dessa handlingar skickades nu till hofrätten, dit Thunborg strax efter ransakningens slut begaf sig.

IV. Svärmeriet i Lillherrdal efter Thunborgs andra afresa till Stockholm.

De svärmande hade sålunda åter förlorat sin ledare, men därmed följde ingalunda såsom förut något afstannande i rörelsen. Tvärtom förde dem den naturliga saknaden efter den älskade läromästaren så mycket närmare och oftare tillsammans. Thunborg hade också före sin afresa ifrigt uppmanat dem att icke låta genom den världsliga maktens hotelser och straff förmå sig att gå ifrån den nåd, som Herren gifvit dem.

[1]) Aktor hade äfven tillkallat Bång-Karin jämte 31 af de svärmande, men som hofrättens förordnande endast gällde Thunborg, så uppsköts med dem till laga tinget.

"Ja, om I läggens", hade han sagt, "på stupstocken och sen yxan i springande hugg komma, så viken icke därifrån till det minsta".[1]) Härtill kommo uppmuntringsbref från Thunborg och andra meningsfränder i Stockholm, hvilka ingalunda minst bidrogo till att hålla rörelsen vid makt. Vanligen blefvo efter ankomsten af dylika bref deras sammankomster också bullersammare. Den offentliga gudstjänsten blef, såsom naturligt var, under sådana förhållanden öfvergifven, när den sköttes af "ogudaktige och oomvände samt falska profeter, som storma på det Guds verk, de fått och anammat".

De åtgärder, som nu vidtogos af myndigheterna, voro ingalunda de lämpligaste. Svärmeriet hade ännu icke så urartat, att icke en grundlig undervisning först bort försökas, ty deras undervisning hade förnämligast bestått i inlärande af sådana lösryckta skriftställen och psalmverser, som tycktes försvara deras förehafvande. Just nu, då de voro utan sin lärare, som eljest kunnat betaga dem frukten af en undervisning, hade ett dylikt förfarande utan tvifvel ej blifvit resultatlöst. I stället sökte man nu genom den världsliga maktens hjälp vinna sitt mål.

Enligt hos landshöfdingeämbetet begärdt förordnande, instämdes 43 af de svärmande, i en ålder varierande mellan 50—20 år, af hvilka de flesta redan 1771 varit dömda till böter för enahanda förseelse. Detta var just att bringa fanatismens eld att slå ut i full låga. Vid ransakningen, som hölls den 5 mars 1774, nekade de bestämdt att upphöra med sitt förehafvande, som var ett Guds verk och borde sättas framför människors påbud. Sammankomsterna fortsattes därför under ransakningen med sådan intensitet, att det tycktes som om de svärmande nu förlorat allt förnuft. Vice komministern Thelberg, Thunborgs vikarie i Lillherr-

[1]) Ransakningsakt. d. 5 mars 1774. R. L.

dal, som bevittnat en af dessa sammankomster, berättade inför rätten, att de två dagar, innan de skulle inför rätta, förde ett hiskeligt oväsen med skri såsom af oskäliga djur. De stampade med fötterna och klappade med händerna och vältrade sig af och an på golfvet under utrop: "Nu är den behagliga tiden, nu skall ormsens hufvud söndertrampas". Härmed hade de fortsatt hela natten utom en liten stund, då de höllo sig lugna. Men på morgonen började åter deras rop och skri. "Herren skall hjälpa oss, varen tröste."[1]) När detta var slut, stormade alla in i Thelbergs kammare med en hustru, som de föregåfvo vara besatt af djäfvulen. Kvinnan, som emellertid betedde sig såsom de andra, blef jämte de andra af Thelberg utvisad. Strax därefter kommo de in med en annan hustru, som var "blottad ifrån alla kläder och ej skylde sig med något." Hon kastade sig ner på golfvet och utsträckte utan försyn sin blottade kropp, under det de öfriga svärmande omringade henne samt "under bugande, nigande och andra besynnerliga ställningar grufveligen missbrukade Guds namn, sägande: Ack, Herre Jesus, vi se hvad du lider, vi se din blodiga kropp, dina sår och all din smärta". Med sådant oväsen fortforo de, ända tills de gingo till tingsplatsen, därifrån de efter förhandlingarnas slut första dagen omedelbart begåfvo sig till sammankomst. Under söndagens gudstjänst hade de äfven under sin sammankomst haft bland sig några nakna kvinnor, som "utan blygsel tumlat om i den öfriga hopen af män och kvinnor".[2])

Dessa förargelseväckande handlingar, som nu genom rätten ställdes till deras eftertanke, äfvensom några gjorda bekännelser om brott mot sjätte budet förmådde ingalunda att väcka dem till besinning. Då förmaningarna att afstå från vidare sammankomster

---

[1]) Tingsransakn. den 5 mars 1774.
[2]) Tingsransakn. den 5 mars 1774.

ej syntes hjälpa, blefvo samtliga de instämda pliktfällda, några, som haft sammankomster i sina hem, till 200 daler s:mt, andra, som förut varit ådömda böter för samma brott till 20, de öfriga till 10 daler s:mt. Dessutom dömdes tre hustrur, som kallat häradsrätten Satans rike, att jämte förut ådömda böter plikta 40 daler s:mt för missfirmelse. Denna bestraffning, som med hänsyn till de pliktfälldes stora fattigdom var ganska kännbar, verkade ingalunda hvad den åsyftat. De ansågo sig såsom martyrer, som förföljdes för Guds sak, och styrktes härutinnan af meningsfränder på andra orter. Genom Thunborgs försorg erhöllo de äfven från Stockholm penningehjälp till böternas betalande. På så sätt icke blott underhöllos de i sin villfarelse, utan hos dem väcktes äfven den mest fanatiska afsky för alla utom deras krets stående. Deras fanatism gick så långt, att de icke längre kunde bära de kläder, som de förut haft, enär dessa blifvit syndbesmittade genom deras på grund af rättegången oundvikliga beröring med föremål, som världens barn berört. Ja, själfva luften omkring dem syntes dem förpestad af synden.

Hvarthän en dylik inbillning skulle föra dessa människor, som redan förut visat sig sakna sinne för det sedliga, är lätt att inse. Någon tid efter tingsransakningen företogo sig de svärmande att under sina sammankomster afkläda sig alla plagg. I sådant tillstånd hade de, både män och kvinnor, om hvarandra sprungit, hoppat och haft sina ohyggliga läten. Denna deras nakenhet skulle betyda det världsliga väsendets afklädande samt vara ett medel att hindra djäfvulen att få fäste i deras kläder och på så sätt komma vid deras kroppar. Af samma orsak tvådde de äfven sina händer i eldslågor och några kastade sig äfven i elden. Tolf af de ifrigaste, bland dem Thunborgs son, hade äfven rakat håret af hufvudet, hvaraf de sedermera sammanvridit snören, som de kallade andliga rep, för

att därmed binda den onde efter andens befallning. Härför åberopade de såsom stöd Hez. 5: 1 och Micha 1: 16. Djäfvulen sökte de drifva ut af hvarandra på det sättet, att den ene fattade den, som var besatt, för strupen med sådan styrka, att fradga utpressades genom mun och näsa. Fradgan var därvid ett tecken på djäfvulens förefintlighet.[1]) Märkligt nog skedde under dessa verkligen lifsfarliga operationer dock ingen olyckshändelse.

Man skulle tycka, att, då uppträdena voro af så vådlig art, raska åtgärder bort vidtagas till deras afstyrande. Men så blef dock ej fallet. Bref till konsistorium och landshöfdingeämbetet afgingo visserligen, men direkt företogo dessa myndigheter intet, utan de vände sig till hofrätten, hvarigenom ingripandet kom att betydligt försenas.[2]) Detta dröjsmål blef också svärmarnes räddning. Såsom detta svärmeri på sista tiden utvecklat sig på grund af åtgärderna mot detsamma, var det tydligt, att, då det nu tycktes nått sin kulminationspunkt, de negativa läkemedlen skulle bli de verksammaste, emedan de betogo det dess näring och gåfvo svärmarne tid till att sansa sig. Det har också visat sig under historiens lopp, att mången svärmisk sekt tilltagit i kraft och styrka, så länge den blifvit förföljd, men krupit tillsammans och förlorat sig, så snart den blifvit lämnad åt sig själf. Så blef äfven här förhållandet. När hofrättens skrifvelse anlände, hade svärmeriet redan betydligt lugnat sig och frigjort sig från sina värsta öfverdrifter.[3]) Detta gynnsamma

---

[1]) Jämför konsist. skrifv. till Svea hofr. den 30 april 1774 samt Graans skrifv. till landshöfd. den 11 april s. å. R. L.

[2]) Förmodligen ville konsistorium, som ej kände, huru långt hofr. skulle sträcka sin liberalitet i denna sak, ej före dess utlåtande något företaga för att ej ånyo riskera tillrättavisning.

[3]) Hofrättens skrifvelse, som anmodar konsistorium att sända några förfarna präster att genom undervisning söka återföra de villfarande och, därest detta ej hjälpte, inkalla dem till förhör inför konsist., är af intresse, enär den ger ett nytt bevis på den libera-

förhållande ingaf konsistorium förhoppning, att genom prästerskapet å orten kunna fullgöra hofrättens förordning. Men så blef dock ingalunda förhållandet. Rörelsen höll i sig och fortgick, om också mera sansadt, till årets slut, då den tycktes tilltaga. Orsaken härtill torde förnämligast vara att söka dels i den prästerliga ledningen, dels i de bref och skrifter, som från Thunborgs meningsfränder kommo de svärmande till del,[1]) hvarigenom hoppet om Thunborgs återkomst underhölls. Därtill nämnes äfven såsom orsak af kronobetjänte ett besök af en pastorsadjunkt Terserus från Särna i Västerås stift, hvilken såsom fru Thunborgs gäst hade uppehållit sig i 14 dagar i Lillherrdal, hvarvid han skall ha styrkt folket i dess villfarelse. Hans besök tyckes dock ej hafva haft så stort inflytande på rörelsens tilltagande, enär han ej kunde gilla deras rörelser, om han också styrkte dem i deras separatistiska tendenser. De penningegåfvor, som han skall ha medfört, torde ej heller hafva varit så stora,[2]) men saken visar, hvilka sympatier de svärmande hade utom orten. Allt nog, till att dämpa det omigen uppblossande svärmeriet togo ortens myndigheter det okloka

---

litet, hvarmed konventikelplakatet och likartade förordningar nu tillämpades. Den visar, att upplysningen i så måtto verkat välgörande, som man nu med mera förstånd tog i tu med de s. k. religiösa lagbrotten. Förhållandena i Lillherrdal voro verkligen sådana, att man enligt förordningarna kunnat vänta stränga lagåtgärder mot de svärmande från hofrätten. De medel, som nu föreslogos, voro vida bättre och mera i enlighet med kristlig plikt. Här behöfde den världsliga makten ej uppträda till undersåtarnes lekamliga skydd. Här handlade om en rent andlig misshällighet, som alltså borde med andliga vapen afvärjas. Kristus själf tillrättavisade ju sina lärjungar, Luc. 9: 54—56, då dessa ville nedkalla himlens eld på de förstockade samariterna, som ej ville mottaga honom. Alltså, om vi äro af sanningens anda upplysta, så hafva vi att vederlägga, varna och undervisa våra vilsefarande medbröder, icke att i otid döma dem. Vi ha att visa, att endast deras sanna väl ligger oss om hjärtat. Men där de andliga vapnen ej visa sig tillfyllest, där må den världsliga maktens arm användas, då Guds ära och människors väl så fordra.

[1]) Hællströms visitationsakt., s. 13 ff., aug. 1775. samt Hernösands konsist. prot. den 25 febr. 1775.

[2]) Hernösands konsist. prot. d. 1 och 25 febr. samt 14 juni 1775.

steget att ånyo instämma dem till vårtinget för olofliga sammankomster, men häröfver uppstod bland de svärmande en sådan förbittring och klagan, att tingsrätten fann sig föranlåten att ej ålägga dem böter[1]) härför; i stället blefvo några pliktfällde till 40 daler smt för uteblifvande från gudstjänsten.[2]) Företaget hade emellertid gjutit olja på elden. De svärmande sågo i sitt frikännande från böterna ett Guds tecken till att fortfara med sitt förehafvande, och oredan fortfor därför med ökad kraft. Församlingens förbittring öfver de civila myndigheternas eftergifvenhet och öfver prästerskapets visade maktlöshet gent emot de svärmande tog sig uttryck i klagomål inför landshöfdingeämbetet i Gefle öfver att konsistorium intet gjorde till efterkommande af hofrättens ofvannämnda förordning af den 27 april 1774. Konsistorium, hvars svårighet att ständigt stå till hands med lämpliga prästers beordrande till det aflägsna Lillherrdal måste erkännas, hade, såsom ofvan nämnts, med ortens prästerskap sökt efterkomma förordningen. Uppgiften att utföra det svåra värfvet om de svärmandes tillrättaförande hade härvid tillkommit vice komminister Thelberg, ett val, som kanske ej var så lämpligt. Obepröfvad, som han var, var det därjämte ej någon lätt sak för honom att framkalla sans hos ett parti, då detsamma hos honom icke upptäckte något samklingande och likartadt i själfva den religiösa grundåskådningen. Får man sätta tro till hvad som berättades om honom, så hade han ej heller förstått att uppträda med tillbörlig mildhet och med heligt allvar mot dem. En hustru berättade nämligen, att hon uteblifvit från gudstjänsten, emedan hon hämtade mer uppbyggelse af läsningen i en andaktsbok än af Thelbergs predikningar, som blott innehölle förbannelser. Samma hustru be-

---

[1]) Hællströms visitationsakt., s. 13 ff., aug. 1775.
[2]) Hernösands konsist. prot. den 13 april och 25 maj 1776.

rättade äfven, att hon i en syn sett Thelberg uppkomma ur afgrunden, omgifven af djup dy och flere med honom nedsjunkna.[1]) Dylika berättelser visa, om man också ej bör fästa så stor vikt vid dem, huru afskydd Thelberg var af de svärmande, liksom också huru omöjligt det måste vara att få någon ändring i tillståndet, så länge konsistorium betjänade sig af honom. Lika liten framgång i sitt arbete hade den efter Thelberg inträdande vice komminister Röden, hvadan konsistorium på landshöfdingeämbetets bestämda yrkande fann sig föranlätet att förordna några präster i och för de svärmandes särskilda undervisning. Härtill förordnades kyrkoherden i Undersåker Sven Hællström, kyrkoherden i Berg Nils Paulinus samt regementspastor Elias Graan.

Vid den visitation, som af nämnde prästmän hölls den 13—16 aug. 1775, framgick egentligen ingenting nytt. De svärmande erkände, att de såsom förut haft sina sammankomster med åtföljande oemotståndliga "drifter", hvilka senare de äfven sökte försvara med stöd af Es. 38: 14 och Arndts Sanna Kristendom tredje boken 15 kap.[2]) Hustru Karin Olofsdotter, som tyckes förlorat sin framstående ställning bland de svärmande sedan dessa genom excesserna efter Thunborgs afresa visat sig lika uppfinningsrika,[3]) berättade, att hon och

---

[1]) Hællströms visitationsakt., 13 ff., aug. 1775.

[2]) Ifrågavarande kap. s. 717 ff. handlar om huru Jesus Kristus Fadrens eviga ord, förrättar sitt verk uti de trognas hjärtan, medelst invärtes tilltalande; och huru detta sker förmedelst kärleken; samt huru han sig uppenbarar och tillkännagifver igenom ödmjukhet.

De ord, som de utan tvifvel här fäst sig vid, äro: "Alltså, om du har Gud hjärtligen kär, lärer du få höra hans röst uti dig." Medgifvas måste, att med sådana läsare, som togo hvarje i hjärtat uppstigande tanke för en Guds röst, måste Arndt blifva en farlig bok. Men här menar Arndt uppenbart med "Guds talan" ordets verkan på människans hjärta, eller att Gud talar till människan, da ordet får verka omskapande på hjärtat.

[3]) Det är nämligen egendomligt för svärmaren, att han ständigt söker genom nya förmenta uppenbarelser göra sin personlighet gällande i kretsen.

drängen Salomon Olofsson i Sunnanå hade anställt ett offrande, hvarvid hon enligt Abrahams exempel hållit honom i håret med ena handen och i den andra haft en stor knif. Offringen hade emellertid inskränkts till hårets afskärande. En annan hustru förklarade vid tillfrågan om orsaken till sitt uteblifvande från gudstjänsten, att hon af Gud fått lof att sitta hemma och läsa i en andaktsbok.

Med kraftig öfvertygelse i förening med ett vänligt bemötande sökte här kyrkoherde Hællström, som egentligen ledde förhöret, att med stöd ur bibeln leda de villfarande på rätta vägen. Han erinrade dem om att bibeln ej angifver någon sådan bättrings- och helgelseväg, som deras drifter utvisade, och att Guds Ande ej kan göra dem lika ursinniga människor, då han är en fridens och saktmodighetens Ande. På deras förklaring, att djäfvulen ej straffar människan för synd, hvarför deras rörelser måste vara en "faderlig tuktan och nåd" till syndens öfvervinnande, framhölls, att djäfvulen äfven förskapar sig till en ljusens ängel, då detta kan befordra hans afsikter. Dessutom framhöll han, att deras hårrakande stod i strid med 1 Cor. 11, enligt hvilket det anstår kvinnan illa att ha sitt hår afskuret. Deras sätt att gå oskylda strede mot 1 Cor. 12: 23. För öfrigt borde de ej anse, att, hvad som i G. T. befalldes en enda person, förband alla andra till efterlefnad.

Då visitatorerna emellertid funno, att trots de mest öfvertygande skäl de villfarande ej kunde föras till rätta, så länge de förhördes tillsammans, så skiljde de dem åt, hvarvid undervisningen genast gaf bättre resultat. Flere erkände sin villfarelse, bland andra hustru Karin, som till och med bad visitatorerna bedja Gud för henne att icke vidare komma i sådan frestelse. Genom detta gynnsamma resultat trodde sig Hællström finna, att folket med en mogen lärare snart skulle föras till sans.

Konsistorium ville dock ännu ej företaga något i afseende på förändring af lärare i Lillherrdal, i förmodan att Thunborgs mål snart skulle vara afgjordt inför K. M:t. När detta genom Thunborgs den 30 aug. 1775 timade död af sig själf afgjordes, invaggade man sig åter i den förhoppningen, att svärmeriet nu ändtligen skulle få ett slut. Någon ändring i afseende på församlingslärare blef därför ej af, utan Röden fick stanna kvar såsom ordinarie komminister. Dock ånyo skulle konsistorium gäckas i sina förhoppningar. De svärmande, som genom Thunborgs åtgörande blifvit föremål för meningsfrändernas medömkan, underhöllos fortfarande genom bref från Stockholm i sina åsikter.[1]) Och då Röden redan under sin vikarietid visat sig maktlös med dem, hade församlingen intet genom honom att vänta. Ånyo kommo därför underrättelser och klagomål såväl till konsistorium som till landshöfdingeämbetet om att svärmeriet fortsatte på samma sätt som förut.[2]) Ånyo måste därför konsistorium på bestämd tillsägelse från landshöfdingeämbetet förordna om några prästers afresa till Lillherrdal. Undersökningen, som hölls af kyrkoherdarne Hællström och Paulin den 30 juni 1776, hade emellertid ej något resultat i afseende på de svärmandes förbättring.[3]) Det återstod alltså för konsistorium ej annat än att enligt hofrättens bref af den 27 april 1774 kalla hufvudmännen till förhör inför sig. Denna sista åtgärd ville dock konsistorium ej vidtaga, enär det med rätta fruktade, att de under den 40 à 44 mil långa vandringen, hvarunder de hade att underhålla sig genom betlande, lätt kunde sprida sina villfarelser till andra orter.[4]) Konsistorium före-

---

[1]) Justit.-Kanslärns skrifv. till konsist. den 18 dec. 1775.

[2]) Hernösands konsist. prot. d. 24 febr., 13 april och 25 maj 1776.

[3]) Hernösands konsist. prot. den 10 aug. 1776.

[4]) Konsistorium hade all befogenhet till denna farhåga, enär det hade sig bekant, hurusom Thunborg vid återresan från konsist. "tog bivägar och sökte göra proselyter". Likaså hade hustru Karin

slog därför i sin skrifvelse, att genom hofrättens åtgörande hufvudmännen måtte från orten aflägsnas.[1]) Något svar på konsistorii skrifvelse kom aldrig och blef ej heller nödvändigt. Svärmarne, som någon tid efter Thunborgs död snart stodo alldeles öfvergifna[2]) utan uppmuntran från något håll, svalnade snart i sin ifver, så att efter 1776 års slut inga klagomål vidare höres.

V. Svärmeriets upphofsmans sista dagar. Slutord.

Vi återvända nu till Thunborg, som kort efter häradsrättens undersökning den 24 jan. 1774 fördes från orten för att begifva sig till Stockholm att i hofr. stå till svars för anklagelserna enligt sista undersökningen jämte dem han vid föregående ransakning förnekat. I Stockholm mottogs han med öppna armar af sin vän och beundrare, tobaksfabrikören Gabriel Achrenius, hos hvilken han erhöll bostad under denna sin andra vistelse i Stockholm. Achrenii hus, som redan under hans första vistelse i Stockholm var bekant för de sammankomster, som där hållits omkring den predikande Karin Pehrsdotter, borde just vara en

---

i samma afsikt "under förevändning att söka brödföda" strukit omkring i Ångermanland ända till Resele. (Hernösands konsist. prot. den 25 maj 1776.)

[1]) Hernösands konsist. prot. den 10 aug. 1776.

[2]) I Stockholm hade svärmeriet efter Thunborgs död aftynat och deras organ "Stockholms Dageligt Godt" hade upphört att verka för rörelsens underhållande.

behaglig tillflyktsort för Thunborg. Här hade han endast att samla och uppfostra en redan förut intresserad skara. Länge dröjde det ej heller, förr än hans ankomst hade gjort sig märkbar.[1]) Den 26 juli nämnda år klagas i konsistorium öfver att Thunborg under sin vistelse här i orten begynt draga till sig åtskilliga af stadens innevånare och med dem hållit privata sammankomster, hvarvid hvarjehanda oordentligheter förelupit.[2]) Bland annat hade Thunborg kommunicerat en person vid namn Abraham Schultz, som af dokt. Celsius blifvit förvägrad att dagligen få begå den heliga nattvarden.[3]) Med anledning häraf beslöt konsistorium vända sig till öfverståthållaren med anhållan om ingripande i saken samt hos hofrätten anhålla om skyndsamt slut på Thunborgs mål, hvarigenom hans vistelse i staden kunde förhindras. Någon ändring i förhållandena skedde dock ej härigenom. Den 23 aug. berättades ånyo i konsistorium, att oredan genom Thunborg höll i sig och att Thunborgs mål ännu var oafgjordt i hofr. Här visade sig nu, hvilket inflytande Thunborg hade bland sina anhängare. Konsistorium ansåg sig, så länge han fanns i staden, intet kunna uträtta till svärmeriets dämpande, utan ville först afvakta hans aflägsnande genom hofrättens utslag. Af denna anledning ombads justit.-kanslärn göra vederbörliga påminnelser i hofrätten, men trots äfven dessa föll intet utslag förr än den 5 dec. Enligt detta dömdes Thunborg för utspridande af irriga lärosatser till mistning af sitt ämbete samt, på det han ej vidare måtte göra dem kunniga, att hållas i förvar på Hernösands hospital, tills han genom prästerskapets undervisning låtit rätta

[1]) Någon sammanhållning mellan hans anhängare synes ej varit under hans bortovaro. I Stockholms konsist. handlingar 1776 nämnes 1 mars 1774 såsom tiden för "smittans" utbredande i staden.

[2]) Stockholms stads konsist. prot. den 26 juli 1774.

[3]) d:o d:o d:o den 5 juli och 16 aug. 1774.

sig.[1]) Dock skulle äfven härefter vara honom betaget att få återvända till Lillherrdal. Emellertid vållade Thunborgs afsättningsdom ingen förändring i tillståndet, enär besvär anfördes öfver den hos K. M:t. Till följd häraf fick han fortfarande vistas och verka i hufvudstaden,[2]) allt under det han med intresse följde händelsernas gång uti Lillherrdal. Man skulle tycka, att Thunborg såsom upplyst man skulle stöta sig på de excesser, till hvilka hans anhängare i Lillherrdal öfverlämnat sig under hans frånvaro, men så var ingalunda händelsen. Han säger i sin förklaring till hofr. härom: "Att de blottat kroppen och afskurit håret, det får tydas eller tagas, huru det vill, så är det icke phantastiskt eller djäfvulskt, utan bibliskt och af Gud befalldt, det är Guds profetiska tecken, som bebåda, hvad framdeles ske skall." För öfrigt söker han i samma förklaring försvara det med sådana bibelställen som Es. 3: 17, 22; 7: 20; 20: 2—4; 22: 12; Hez. 5: 1—4; 27: 31. Micha 1: 8, 16.[3]) De anförda ställena torde tillräckligt visa hans sätt att använda bibeln. I hufvudstaden sträckte sig hans verksamhet hufvudsakligen till den krets, han samlat omkring sig på Söder, men han fick ändock sina åsikter spridda i vidare kretsar. Af den skriftvexling, som fördes genom svärmarnes organ, "Stockholms Dageligt Godt", synes, hurusom anhängarne af den svärmiska riktningen i Sverige stodo i verklig gemenskap med hvarandra, så långt skiljda de än voro genom lokala förhållanden.[4]) Tidskriften, som endast rörde sig om andliga ämnen, utkom i Stockholm hvarje dag, men

---

[1]) Detta ändrades dock på grund af bristande utrymme och bevakning i Hernösand därhän, att plats skulle beredas åt honom på Danviken. (Stockholms stads konsist. prot. den 22 aug. 1775.)

[2]) Jämför Stockholms stads konsist. prot. den 20 juni och 22 aug. 1775.

[3]) Thunborgs ödmj. förklar. till hofr. den 29 juni 1774.

[4]) Där förekommo bref och underrättelser från norra och södra delarne af Sverige och Finland rörande omedelbara uppenbarelser.

blef på grund af censuren mycket hindrad i sin verksamhet.[1]) I denna fick dock Thunborg på grund af sin kort efter dess utgifvande timade död ej personligen verka, men hans ande fortlefde i densamma. Själf var Thunborg ingen lycklig författare, och hans stora oförmåga, åtminstone under de senare åren, att klart tänka synes hafva vållat, att han var obenägen för all litterär verksamhet. Thunborg var framför allt en känslomänniska, som, där orden tröto honom, lät känslan taga sig uttryck i handlingar. Achrenius berättar om honom i sin skrifvelse till konsistorium i Stockholm, att när någon motsade honom i hans åsikt om bibeln, "så kunde han ej dispathera sig, utan ropade ganska högt däremot med skriftens språk, såväl ur bibeln som ur katekesen, samt verser ur psalmboken, och stampade med sina fötter och klappade ihop händerna, under det han talte, sedan började han ynkeligen att gråta under talet, Philipp. 3: 18, 19, med mycken ödmjukhet inför Jesus och med högt och starkt suckande".[2]) Hans litterära verksamhet synes ha inskränkt sig till hans besvärsskrifter till hofrätten jämte två andra skrifter.[3]) Af dessa var den ena "Berättelse om det s. k. svärmeriet i Lillherrdal" författad redan 1772 och utmärkte sig särskildt framför

---

[1]) Dock sökte utgifvaren undkomma denna genom att åtskilliga gånger underlåta att censurera dess innehåll, hvilket gjorde, att konsistorium ofta stod ganska maktlöst mot den. Till följd af ständiga slitningar med rättvisan måste den efter mindre än ett års tillvaro upphöra. Den började utgifvas 24 juli 1775 och upphörde 6 maj 1776. En motskrift benämnd "Stockholms Anmärkande Sanningar", som med konsistorii medgifvande började utgifvas efter den 19 sept. 1775, blef af ännu kortare varaktighet.

[2]) Stockholms stads konsist. prot. den 30 april 1776.

[3]) Besvären öfver hofrättens utslag den 5 dec. 1774 anfördes af hans vän Gabriel Achrenius, som utom sin besvärsskrift på samma gång inlämnade till K. M:t sju skrifter, hvaraf fyra voro af Thunborg, nämligen två besvärsskrifter till hofrätten samt ofvannämnda berättelse om "det s. k. svärmeriet i Lillherrdal" och hans "Utkast" etc. De tre öfriga utgöra berättelser om det religiösa tillståndet på de orter, hvarifrån berättelserna härledas. (Stockholms stads konsist. prot. den 20 juni 1775.)

de andra genom sin sans. De öfriga, författade under hans sista vistelse i Stockholm, visa tydligen att en förändring försiggått med Thunborgs åskådning. Alla tillskrifvas de samma källa, nämligen Jesu Ande, som talar genom honom. Så begynna två af dem, som redan varit inlämnade till hofrätten, med orden: "Af Herren Jesus har jag undfått följande" att svara etc. Men huru litet de tyckas vara till innehållet undfångna af Jesus, visar dels oredan i innehållet, dels de omilda omdömen, han däri fäller öfver det s. k. nådeverkets motståndare. Mest egendomlig är den sista af dessa skrifter, som utgör ett "utkast, en ritning eller målning etc. af själfver Gud". Skriften uppgifves vara resultatet af flera profetiska uppenbarelser. Här meddelas förslag till byggande af en ny kyrka i Stockholm för de sanna kristna, hvarjämte anvisning gifves om gudstjänstens förrättande och de prästerliga tjänarne. Sist meddelar han i samma skrift, att han fått nåden "att stiga in i det ämbete, som fordom innehades af Jesu vittnen" samt uttaga dem till medhjälpare, som Jesus utvisade för honom genom sin Ande. Den förste, som hugnades med ett sådant hjälpareämbete i den nya församlingen, var hans vän Gabriel Achrenius. Skriften, som är synnerligen oredig, ger ett synbart uttryck af Thunborgs begreppförvirring. Den var af Achrenius ämnad att tjäna till hans försvar inför K. M:t, men hade, därest döden ej förekommit dess utslag, med säkerhet bidragit till hans fall.

Thunborgs död åstadkom visserligen ej strax några märkbara följder. Hans ande fortlefde ännu någon tid genom ofvannämnda veckoskrift, hvarigenom rörelsen underhölls såväl i Stockholm som Lillherrdal. Dock aftog den märkbart ganska snart i Stockholm, så att konsistorium trodde sig handla rättast genom att låta den själfdö.[1])

---

[1]) Stockholms stads konsist. prot. d. 12 dec. 1775.

Kort hade Thunborgs verksamhet varit, men genom en lefvande öfvertygelse om sin utvalda ställning, som han äfven förstått att ingjuta hos de sina, hade han lyckats samla en stor anhängarekrets äfven i Stockholm.[1]) Men byggdt, som hans verk var, på hans föregifna profetiska uppenbarelser och ej på skriftens ord, ramlade det, så snart hans ledande ande var borta.

Trots alla anmärkningar, som vi måst göra mot honom och hans anhängare, skall det för öfrigt icke förnekas, att en lefvande fromhet och ett varmt intresse för sanningen, som dock under svärmeriets rus fördunklades för dem, varit för handen. Men för vår kyrka är förhandenvaron och utbredandet af dylika rörelser en allvarlig maning att med allt allvar arbeta på sin förbättring och afvärjande af sin skada och sitt fördärf, ty det gifves ingen kyrklig söndring, till hvilken ej kyrkan själf ger någon anledning.

[1]) Konsist. berättar i sin skrifvelse den 28 maj 1776 till Just.-kanslärn, hurusom han vunnit en mängd anhängare i staden, hvilket visade sig vid tillfället för Thunborgs begrafning, "då en myckenhet folk nästan under sorl stötte tillsammans och någon ibland dem ville falla prästen i talet". (Stockholms stads konsist. prot. den 28 maj 1776.)

HELSINGLAND.

Delsbo.

Den religiösa rörelse, som begynt i Lillherrdal, spred sig snart öfver till Helsingland. Men egendomligt nog, såsom det kan synas, uppträder den här dock ej i de till Herjedalen angränsande västra socknarna, utan i de motsatta, östra. Orsaken härtill är dock ej svår att finna. Det ligger i sakens natur, att de religiösa rörelserna, som i Sverige vanligen först slogo rot i hufvudstaden, därifrån så småningom skulle bana sig väg till landsorterna, förnämligast de utefter kusterna liggande. Helsinglands östra socknar med sina två städer, Söderhamn och Hudiksvall, voro genom sin lifliga förbindelse med hufvudstaden mera utsatta att påverkas af hufvudstadens religiösa rörelser än de inåt landet belägna. Däraf måste också den religiösa känslan hos dessa socknars befolkning hållas mera vaken och mera mottaglig för kommande väckelser, än fallet kunde vara med befolkningen i de längre in belägna socknarna. När därföre svärmare från Lillherrdal, som funnit, att hemorten började blifva obekväm för deras ideer, kommo öfver till Helsingland, vann deras uppträdande intet gehör i de närbelägna västra socknarna, men så mycket mera i de östra.

I dessa sistnämnda socknar hade pietismen, liksom äfven herrnhutismen tidigt vunnit insteg. I Bergsjö hade herrnhutismen redan från dess första framträdande i Sverige ända till 1816 haft anhängare bland själfva församlingslärarne, genom hvilka de frön, som utsåddes från Stockholm och andra håll, alltjämt närdes och underhöllos.[1]) Norrala åter var stamhållet för

[1]) De antinomistiska rörelserna i Helsingland af L. Landgren i Tidskrift för svenska kyrkan, 1 årg., s. 326.

pietismen, som här underhölls äfven af en serie prästmän. Särskildt hade Tollstadii skrifter i de östra socknarna funnit intresserade läsare. Prosten Knut Lenæus i Delsbo klagar i ett bref till pastor Undén 1737, "att hans åhörare i Delsbo församling af norra Helsingland begagnade Tollstadii skrifter och trodde på dem, såsom vore de af himmelen komna".[1]) Men äfven mystikens idéer voro icke okända. Böhmes skrifter funnos handskrifna i några församlingar.[2]) Beröringen med vänner af mystiken bland den finska allmogen gjorde äfven sitt till för att göra den känd inom våra församlingar. I Söderhamn inträffade, såsom vi redan omnämnt,[3]) ett fall af mystisk förvillelse 1758, då pigan Karin Jonsdotter började sina predikningar. Af prästerskapet ansågs detta såsom en följd af kyrkoherde Linds verksamhet därstädes. Detta synes icke heller osannolikt. Inför konsistorium anmäldes, att hennes predikningar voro efterhärmningar af kyrkoherde Linds predikningar.[4]) Lind hade, innan han 1757 blef kyrkoherde i Söderhamn, varit aftonsångspredikant i Skeppsholms församling och stått i nära beröring med Tollstadius. I Stockholm hade han utgifvit en katekes och en bönbok, den senare en öfversättning af ett arbete af Gottfried Arnold. Hans böcker ansåg konsistorium skadliga att läsa, emedan de ej voro enliga med vår evangeliska lära.[5]) Om hans skrifter framför allt ådagalägga hans utpreglade pietistiska åsikter, framgår af dem äfven hans lutning till mysticismen. Men härom vittnar ännu mer hans uppfattning om pigan Karin Jonsdotters predikningar och tal. Han förklarar dem för ett Andens omedelbara vittnesbörd.

[1]) Några blad till historien om läsarne (A. G. Sefström). Fahlun 1841. S. 52.

[2]) Landgrens ofvannämnda uppsats i Tidskr. för Sv. kyrkan, 1 årg., s. 328.

[3]) Se sid. 35.

[4]) Upsala konsist. prot. den 23 jan. 1759.

[5]) Fant. Upsala ärkestifts hist., III, s. 106.

Händelsen i Söderhamn gjorde ett kraftigt intryck på allmogen, som till och med från långt aflägsna trakter tillströmmade för att se och höra undret. Dock försvann det snart, och lugn inträdde i församlingen, sedan hon genom de offentliga myndigheternas försorg blifvit förflyttad från orten.[1])

Härefter nämnes ingen religiös rörelse, som stör lugnet i Helsingland, förr än omkring 1775, då det inberättades till prästerskapet i Delsbo, att några af dem, som deltagit i svärmeriet i Lillherrdal, "utspridt sig" till församlingen och där hållit sammankomster, hvarvid s. k. drifter visat sig.[2]) Deltagarne i dessa sammankomster kallades för läsare,[3]) emedan de samlades hos hvarandra, särskildt om söndagseftermiddagarna för att läsa och betrakta Guds ord. Uppbyggelseböckerna voro desamma, som användes af deras själsfränder i Lillherrdal.[4]) Härtill må dessutom nämnas två andra, som de särskildt åberopade till försvar för sina sammankomster och drifter: Anonyma små traktater till vägledning från det usla jordiska till det sälla himmelska[5]) och Välmenta anmärkningar öfver probsten

---

[1]) Någon undersökning från prästerskapets sida förekom ej med henne å orten, enär prosten Lars Bælter, som fått konsistorii förordnande härtill, af sjuklighet blef ur stånd att infinna sig på platsen. Hon blef därför flyttad till Gefle att undersökas i närvaro af några af lektorerna. Huru saken här förklarades, veta vi ej, enär berättelsen om undersökningen saknas och konsistorii protokoll härom endast förmäler, att hennes paroxysmer och predikningar redan upphört före hennes ankomst till Gefle. (U. K. P. 23/11, 14/2, 25/4 1759.)

[2]) Religionsmål K. 3 i U. D. A.

[3]) Namnet läsare, som här för första gången nämnes i urkunderna om de fromhetsifrande i Norrland, användes redan på 1750-talet om dylika personer i Västergötland. (Sundelin, Svedenborgianismens hist., s. 120.)

[4]) Se sid. 37, not.

[5]) Boken, hvars fullständiga titel lyder: "Några små traktater till enfaldigas hjälpreda under deras vägledande ifrån det usla jordiska till det sälla himmelska", blef enligt Peter Murbecks företal af konsistorium i Stockholm befriad från det, som "kunde i minsta måtto gifva någon anstöt", och "rättad i öfverensstämmelse med Guds ord och våra symboliska böcker". Den gifver under form af predikningar underrättelse om människans bättring och omvändelse samt lif i helgelsen.

mag. Olof Genbergs hållne visitationsakt vid Ljusnedals bruk den 7 mars 1772.[1])

Prästerskapet i Delsbo utgjordes vid denna tid af personer, som ingalunda hade blick för den djupare uppfattning af kristendomen, som onekligen förefanns hos dessa. Kyrkoherde var den myndige och ansedde Knut Nilsson Lenæus, som redan långt förut, såsom vi påpekat, gjort sitt tänkesätt bekant om de från det slentrianmessiga kristendomsväsendet afvikande. Mera intresserad af politiska och kommunala saker än af utöfvandet af sitt kall, var han nu därjämte för långt till ålders kommen för att kunna lägga någon hand vid saken. Han dog också kort därefter, den 22 jan. 1776 vid nära 88 års ålder.[2]) Komministrarne under hans verksamhet i Delsbo synas heller ingalunda varit de bästa.[3]) Dåvarande komministern, Jonas

---

[1]) Skriften, som med stöd ur bibeln och de brukliga andaktsböckerna söker försvara pigan Margreta Ingebrektsdotters svar på prosten Genbergs frågor, vill framhålla, hurusom Genbergs anmärkningar ej till alla delar voro förenliga med Guds ord och de vederbörligen censurerade skrifter, som användas i församlingen. Särskildt försvaras här alla religiösa sammankomster, hvarjämte framhålles, hurusom dans och andra världsliga nöjen äro oförenliga med en kristlig vandel. Härför åberopas såsom stöd för sammankomster bland annat Math. 18: 20, Fresenii ord i predikan på 3 sönd. i fastan öfver Col. 3: 16 o. Ef. 5: 19. "Men sådant har ej allenast långt för detta blifvit bortglömdt, utan den stumma världen håller det ock för ett svärmeri, när christne vilja hålla sig efter denna förmaning". Båld betraktelse öfver Kristi lidande, s. 432: "Man tål gärna och låter såsom bekanta och vanliga saker väl passera att i husen dans, spel och hvarjehanda yppigheter varda föröfvade under förevändning, att de unga måste ha något att roa och förlusta sig med. Men skulle i grannskapet äfven så många personer sammankomma att sjunga, bedja, läsa ett kapitel ur Bibeln eller Arndts Sanna Christendom, skulle man strax anse det såsom något nytt och farligit. ja, väl fråga efter, hvilken gifvit dem tillstånd till något sådant". Mot dans och världsliga nöjen anföres utom stöd ur de vanliga uppbyggelseböckerna äfven Luc. 9: 23 och 1 Petr. 4, hvilket sistnämnda skriftställe säges alldeles förbjuda världslig dans. Boken, som var ett angrepp icke blott mot prosten Genberg, utan äfven mot prästerskapet i sin helhet, var ej censurerad.

[2]) Fant, anf. arb., I, s. 282 ff.

[3]) Erik Isæus, komm. 1722—66, var anklagad för att flere gånger under ämbetsgöromål hafva varit öfverlastad. Den andre i ord-

Haglund, var ingalunda välkänd i församlingen. Vid hans val till komminister härstädes kommo mycket fula historier i dagen om honom, angående oordentligt lefverne och försök att inverka på valet till sin förmån.[1]) Härtill kom sedermera efter Lenæi död nådårspredikanten Erik Röstling, som var både för oerfaren och obekant med förhållandena för att kunna något uträtta.

Det bör ej väcka förundran, om åtskilliga församlingsmedlemmar med dylika lärare sökte på egen hand i förefintliga uppbyggelseböcker stilla sin andliga hunger och törst och med glädje mottogo de från Lillherrdal kommande predikanterna, som sade sig vilja gifva dem, hvad deras egna själasörjare ej förmådde. Prästerskapets oskicklighet att taga hand om dessa om sin salighet bekymrade framträdde också i dess åtgörande vid kännedomen om hvad som tilldragit sig. I stället för att genom undervisning och kärleksfullt bemötande söka förmå de felande till att iakttaga öfverhetens påbud, vände det sig till kronobetjäningen i orten, som instämde deltagarne i sammankomsterna till häradstinget nämnda år. Denna okloka åtgärd blef dock i viss mån omintetgjord genom en from och allvarlig man, som denna tid satt såsom domare i Helsinglands norra domsaga. Denne, den allmänt aktade och vördade lagmannen Svante Myrin, som genom sitt humana och om sann evangelisk anda vittnande uppträdande gjorde ett synnerligen gynnsamt intryck på de instämde, fann betänkligt att för gudaktighetsöfningar pliktfälla dem, hvarför han anbefallde dem i prästerskapets ömma vård och undervisning. Samma åsikt delades äfven af den för både renlärighet och fromhet utmärkte vice kontraktsprosten, kyrkoherden i Forssa och Hög Albert Holmqvist, hvilken

---

ningen af hans efterträdare, Anders Hök, 1773—75, hade varit dömd för visad "otidighet och obändigt sinnelag mot prosten Holmqvist i Hamrånge." (Fant, anf. arb., I, s. 288 ff.).

[1]) Delsbo akter. I. U. D. A.

efter ordinarie kontraktsprosten Lenæi bortgång kunde taga mera verksam del i församlingens angelägenheter. Han underrättade genast de i Delsbo varande prästerna, "att hvad enskildta gudaktighetsöfningar beträffar, som detta folket idka, skola, kunna och böra de ingalunda förkastas, utan tvärt om för en nödvändig kristendomsplikt anses, hvarom hvar och en husfader sig vinnlägga bör".[1]) Ett tadelvärdt handlingssätt hade sålunda i viss mån förekommits, men det skedda var nog att gifva ökad fart åt rörelsen. De hade blifvit framdragna inför domstolen, de voro, menade de, förföljde för Guds ords skull. Martyrkransen hade alltså den mänskliga ovisheten flätat omkring deras tinningar.

Den uppgift, prästerskapet under sådana förhållanden hade att lösa, var onekligen svår och kräfde både vishet och kärlek. Under den första uppbrusningen, innan de i häftig jäsning bragta intrycken och tankarna hunnit något sätta sig och klarna, skulle äfven det mest nitiska, milda och andligt sinnade prästerskap genom ett motarbetande ingripande icke hafva kunnat med framgång inverka på dem. Ännu mycket mindre var det att vänta, att prästerskapet i Delsbo skulle kunna förmå något genom sin undervisning, om ens någon sådan blef af, enär det genom sitt kärlekslösa handlingssätt ohjälpligen stött de felande ifrån sig. Med skäl kunde därför prosten Holmqvist i sin skrifvelse af den 3 maj 1776 till konsistorium klaga öfver att de ej ville låta rätta sig och att "prästerna i Delsbo blifva ju mer och mer villrådiga, huru med dem förfaras skall".[2])

Om deras s. k. drifter säger Holmqvist i samma skrifvelse, att de ofta påkomma detta folket, "hvarunder de först sucka, pusta, draga efter andan och

---

1) Holmqvists memorial d.3 maj 1776 i Religionsmål, K. 3. U. D. A.
2) Se denna Holmqvists skrifv. i Religionsmål, K. 3. U. D. A.

sedan börja att allt häftigare dansa, hoppa, klappa händerna samt tillika sjunga några andeliga versar, mest ur Sions sånger, till dess de sig alldeles uttröttat, och börja så åter att sucka och pusta". Konsistorium, som såväl häraf, som af den i sammanhang därmed lämnade underrättelsen om tillståndet i Forssa, med rätta blef bekymradt, att samma oväsende, som uppstått i Lillherrdal, skulle få rotfäste i Helsingland, visade sig dock genom sitt handlingssätt ha blick för misshälligheterna. Prosten Holmqvist förständigades att fortfara med sitt berömliga tillvägagående mot de vilseförda och tillhålla prästerskapet i kontraktet "att med all ömhet och vaksam sorgfällighet göra likaledes".[1])

Emellertid såg det ut, som om polismakten inom kort ännu en gång skulle komma att ingripa, ehuru de prästerliga myndigheterna sökt undvika det. Förhållandena i Delsbo hade kommit till hofrättens kännedom, som i bref till landshöfding Gyldenstolpe i Gefle anmodade honom att genom kronobetjänte å orten göra sig underrättad om tillståndet för att, om det ej upphörde, vidtaga de mått och steg, saken kräfde.[2]) Svärmeriet hade visserligen, enligt hvad Holmqvist genom en rundskrifvelse fått veta, afstannat vid midsommartiden, sedan de förnämste upphofsmännen och ledarne, däribland några soldater i församlingen, hade blifvit skingrade på grund af sommararbetet, men det syntes vilja flamma upp igen fram på vintern. Underrättelse härom ingick till landshöfdingeämbetet genom expeditionsbefallningsmannen Jonas Åslund, som i skrifvelse af den 7 dec. uttalar sin fruktan för svärmeriets utbrott under vintern, hvarjämte han anklagar prästerskapet för att ej bemöda sig att vårda sin hjord efter sin eds och ämbetes skyldighet.[3]) Till följd häraf an-

---

[1]) Domkap. expeditioner 1776. U. D. A.
[2]) Hofrättens Registratur 1776 i hofrättens arkiv.
[3]) Delsbo församl. akter. I.

modades konsistorium af landshöfdingen att gifva prästerskapet å orten tjänliga föreställningar att mera iakttaga sin plikt och söka förekomma svärmeriets utbredande. Domkapitlet, som i denna sak genast vände sig till kontraktsprosten Holmqvist, erhöll redan den 24 jan. 1777 ett gynnsamt svar, hvari det visade sig, att Åslunds fruktan var ogrundad och härledde sig däraf, att soldaterna Stark och Grym, som voro bland ledarne, hemkommit från arbetskommenderingen i Gefle. Visserligen hade sammankomster hållits, senast trettondagen i soldaten Starks stuga, men något oväsen hade ej försports sedan vårtiden föregående år. Dock hyste man fruktan, att den bullersamma sidan af deras sammankomster skulle framträda under fastlagen. Till förekommande häraf anhöll prosten Holmqvist, att landshöfdingen måtte förbjuda dem af Lillherrdalsfolket, som voro smittade af detta svärmeri, att stryka omkring i socknarna.[1]) På grund af dessa gynnsamma förhållanden lämnades de i fred och hänvisades endast i prästerskapets vård.

Så långt hade man alltså kommit i tolerans, att man lät religiösa sammankomster, för så vidt i dem ej spordes något bullersamt, gå oanmärkta. De kungl. förbuden mot religiösa sammankomster började mer och mer förlora sin kraft och stodo snart efter några decennier kvar såsom betydelselösa minnesmärken. Upplysningens åtminstone i detta afseende välsignelserika inverkan syntes hafva börjat göra sig gällande. Man hade lärt sig inse, att andliga rörelser ej låta stäfja sig genom nakna påbud. De behöfva såsom allt annat sin tid. Det ligger i deras natur, att, om också endast ett lindrigt tryck erfares, motståndskraften skall ökas och tillväxa. Och lätt nog kan ett ovarsamt nit framkalla, ja, snart sagdt framtvinga separatism.

[1]) Delsbo församl. akter. I.

Dylika omständigheter, som man tycktes ha öga för, gjorde, att inga åtgärder vidtogos mot deras sammankomster. Men trots myndigheternas öfverseende kunde rörelsen hvarken stillas eller behållas vid sin lugna tendens. Deras sammankomster blefvo framåt sommaren sistnämnda år så bullersamma, att en prostvisitation blef nödvändig. Vid denna, som hölls den 6 juli af prosten Holmqvist, som genom sin lärdom i förening med sant kristligt allvar just var rätte mannen härtill, framgick, att de flera gånger haft bullersamma sammankomster. Utom läsning och sång hade de enligt föraren Svärds uppgift haft besynnerliga drifter, hvarunder de dansa "icke måttligen, utan ganska häftigt och onaturligen, stundom åter kasta sig på golfvet och där draga och vrida sig med underliga läten, såsom oskäliga kreatur, stundom ock kläda sig nakne".[1]) På tredje stora böndagen den 14 juni och in på natten till påföljande söndag hade sammankomst hållits hos bonden Olsson i Klubbo. Härvid hade soldaten Petrus Dahlmans hustru, Brita Gustafsdotter, af gudelig drift dansat både på gården och utom porten. Söndagen därpå, då hennes syster, soldaten Lomans hustru, under sammankomsten blifvit sjuk, skall hon äfven af den helige Andes drift hafva skriftat och kommunicerat henne med ett stycke af en kringla och ett fikon i närvaro af Dalmans begge systrar. Söndagen den 22 juni hade sammankomst hållits hos bonden Per Larsson i Västra Uppsjö, hvarvid åtskilliga personer från Forssa varit närvarande, hvilka af denna anledning nu blifvit instämde. Under sammankomsten hade sällsamma rörelser påkommit några af de deltagande. Tvenne par hade dansat i förstugan på ett besynnerligt sätt och klappat ihop händerna, ett annat par hade kastat sig på golfvet.[2]) Då berättelserna om dessa

---

[1]) Några blad till hist. om läsarne etc., sid. 58.
[2]) Visitationsakt. den 6 juli 1777 i Delsbo församl. akter, I.

sammankomster till största delen härflöto från uppgifter af ofvannämnde Svärd, som var förnämste ledare i våldsamheterna mot läsfolket, så tillfrågades de inkallade angående sina sammankomster. De förklarade härvid: "1:o) Att de aldrig varit öfver 25 personer tillhopa, men väl från flera byar och stundom äfven några från andra socknar. 2:o) De läsa Bibeln, Arndts sanna kristendom och postilla, Müllers kärlekskyss, Prætorii skattkammare, Nådens ordning till saligheten, Fresenii kommunionbok och sjunga ur psalmboken och Sions sånger. 3:o) Talas vid om deras själatillstånd samt uppmuntra, förmana och trösta hvarandra inbördes. 4:o) Gud förer dem ibland underligen och på ett sätt, som för förnuftet synes galet, i det han skänker dem ett stort mått, nu af glädje, nu af sorg, så att de varda likasom druckne och börja ibland af glädje hoppa och springa, ibland af sorg kasta sig ikull, ibland åter sitta de stilla och njuta tröst och kraft af hälsobrunnen Kristo, allt af nåde och för intet. De ha likväl aldrig afklädt sig kläderna och blottat sina kroppar. 5:o) De anställa sina sammankomster om aftnarna och nätterna, ty de äro då mest lediga, och Herrens lag lyder så, att man skall Gudi tjäna natt och dag. 6:o) Sist hade de förlidne afton varit tillhopa hos soldaten Stahre, ifrån den tid solen var litet uppe, till dess mörkt blef; men allenast fyra främmande, som med hans husfolk gjort 8 personer".[1]) 7:o) Angående sammankomsten i Oppsjö berättades, att värden Per Larssons hustru, strax före föraren Svärds ankomst och då ingen visste något därom, blifvit ängslig och svårmodig samt känt, liksom om en ond människa skulle komma in. Hon hade då bedt Gud, "att han skulle bevara alla dem, som inne voro, att de ej skulle frukta för det onda, som kom in i huset". Strax därpå hade Svärd kommit in med

[1]) Några blad till hist. etc., sid. 58 ff.

sabeln i hand samt uppträdt både egenmäktigt och våldsamt. Forssabönderna, Lars Andersson i Lund och Olof Jonsson i Söderäng, som frågat, hvad han hade där att göra, hade han tilldelat hvar sin örfil. Kommunionen i Klubbo förnekades bestämdt. Den hade ej varit afsedd såsom någon sådan. Den sjuka hade bedt hustru Dahlman "om förlåtelse för det hon tillförene varit henne och hennes medhållare emot" och sagt sig nu hafva kommit till andra tankar, så att hon trodde, "att det var Guds verk med dem". Hon hade också begärt tröst af de närvarande i sin ängslan och oro, hvaruppå hustru Dahlman svarat, "att om hon finge nåd därtill, ville hon bedja och meddela henne någon tröst; fick så nåd att bedja för henne om förlåtelse, samt gaf henne en kringelbit och ett sviskon". Då hon gifvit henne det, skall hon på samma gång hafva sagt: "Kan du ej få ned eller nedsvälja detta, så må du skölja ned det med något vått".[1])

Hade det alltså visat sig, att klagomålen mot läsfolkets bullersamma sammankomster icke varit obefogade, så hade dock utomstående ingalunda bidragit att göra dem lugnare. Deras uppträdande vid sammankomsterna vittnar både om råhet och hätskhet. Utom slagsmål, som under Svärds ledning tillställts med de församlade, hade vid sammankomsten i Oppsjö den 22 juni krut blifvit nedkastadt genom skorstenen, "så att elden med aska, kol och bränder flugit fram på spisen och golfvet, och en stund därefter hade ett vattenämbar genom dörren blifvit inkastadt".[2]) Med

---

[1]) Några blad till hist. etc., sid. 59. Visitationsakt. d. 6 juli 1777 i Delsbo församl. akter, I. — Betänka vi, att dessa personer hafva för sed, att handla efter andens ingifvelse och att hustru Dahlman förklarat sig vid ifrågavarande tillfälle hafva bedt för den sjuka efter undfången ingifvelse, ligger nära till hands att misstänka, att handlingen efter bönen äfven skett efter någon föregifven ingifvelse och skolat föreställa en slags kommunion till syndaskuldens aflyftande, låt vara, att respekten för kyrkan ännu var så stor, att de ej vågade erkänna en sådan tydning.

[2]) Några blad etc., sid. 60.

rätta fingo därför dessa utomstående, särskildt föraren Svärd,[1]) af visitator en kraftig varning för sitt förhållande och förmanades till foglighet och vänlighet mot läsfolket.

De inkallade bland de s. k. läsarne, som af prosten behandlades med både kärlek och ömhet, undervisades om att deras sammankomster med åtföljande bullersamma uppträden omöjligen kunde vara Gud behagliga och dessutom måste räknas bland dem, som af öfverheten voro förbjudna. Sina känslor, åthäfvor och rörelser borde de ej helt och hållet tillskrifva den helige Andes verkan, utan snarare anse härröra af sitt upprörda sinne. Sedan de till sist förmanats att icke blott flitigt gå i kyrkan, utan äfven i stillhet hvar och en på sitt håll öfva sin gudstjänst i hemmet, anbefalldes de i Guds dyra nåd, hvarpå de mycket rörde aflägsnade sig.[2])

Detta kärleksfulla och förståndiga uppträdande från prästerskapets sida var icke utan inflytande. Ett mer än tioårigt lugn inträder, hvarunder inga anmärkningar göras mot läsfolket i Delsbo. Men omkring år 1789 börja åter de gamla klagomålen och visa, att rörelsen icke varit död utan endast slumrat. Anledningen till dess återupplifvande gaf en fiskare från Hudiksvall vid namn Hellman, hvilken genom sitt goda hufvud och sin talande tunga uppsvingade sig till ledare för Helsinglands läsare, en plats, som han sedan bibehöll till sin död 1820. Denne, som enligt kyrkoherdens i Hudiksvall, Erik Scherdins, ämbetsmemorial af den 14 nov. 1786[3]) hämtade "sitt gift och sina förvända lärosatser" bland annat från von Strokirchs

[1]) Svärd hade förut under året varit pliktfälld för sitt våldsamma handlingssätt mot några under honom stående soldater, hvilka deltagit i sammankomsterna. Befriad från dessa böter genom hofrättens utslag, ansåg han sig nu kunna opåtaldt fortsätta med sina våldsamheter. (Registratur 1776. Hofrättens arkiv.)

[2]) Delsbo församlings akter. I. Några blad etc., sid. 61.

[3]) Religionsmål, K. 3. U. D. A.

1768 utgifna akter och protokoller rörande tvisten mellan konsistorium i Stockholm och kyrkoherde Tollstadius, hade omkring 1784 uppträdt i Hudiksvall och hållit sammankomster, hvarvid s. k. drifter förekommit. Från Hudiksvall, som utgjorde hans hemvist, gjorde han förnämligast om vintrarna resor till kringliggande socknar, såsom Enånger och Tuna, men förnämligast till Forssa och Delsbo. Men det sätt, hvarpå han gick tillväga, de separatistiska tendenser, han lade i dagen, måste snart nog väcka myndigheternas uppmärksamhet. Ej nog med att han på sammankomsterna slungade anathemer öfver kyrka och prästerskap, om hvilka han äfven fällt en oanständig utlåtelse[1]) vid en sammankomst i Töfsäter inför länsman, som infunnit sig för att förbjuda sammankomsten; han uppträdde äfven vid husförhören på ett öfvermodigt sätt med invändningar och inkast mot prästerskapets undervisning. Komministersadjunkten Pehr Sundin hade han vid ett husförhör sökt alldeles öfverrösta med sina "discourser". Detta föranledde kyrkoherde Scherdin att med klagomål vända sig till konsistorium. Han hemställer i sin något öfverdrifna skrifvelse, att konsistorium hos hofrätten eller K. M:t måtte begära, att alla olofliga sammankomster måtte på det kraftigaste förbjudas, enär, såsom han säger, "detta folket blifvit så tilltagset, att de tala illa, ljuga och försmäda alla, som ej kunna gilla deras företagande. De föregifva, att allt, hvad de tala och göra, är af Gud och hans anda, ända intill deras enthusiastiska hänryckningar och skrik, nu i sorg och bedröfvelse, nu i glädje öfver den undfångna nåden". De försumma sina näringar,

---

[1]) "Kyrkan är ett röfvarnäste, och prästerna stå där med rumpor". Yttrandet är i sanning betecknande för den fanatiska uppkomlingen, som ingalunda var efterdömlig i sin vandel. Han uppträdde nämligen icke sällan alldeles öfverlastad af starka drycker. (Jämför Några blad till hist. etc., sid. 107, och Tidskrift f. Sv. kyrkan, 1 årg., uppsats af L. Landgren, sid. 327.)

förorsaka tvister mellan äkta makar, i det en fader går ifrån hustru och barn, en maka ifrån sin man etc.

Dessa andliga rörelser, som förut uppträdt mera splittrade, hade nu genom Hellman flutit tillsamman till en mäktig ström, som Scherdin fann lämpligare att hämma med den kyrkliga lagens makt än att söka genom ett mödosamt arbete leda in i en sundare riktning. Om också det senare medlet, frånsedt det goda resultatet i Delsbo, hittills i andra församlingar visat sig ganska fruktlöst, så borde dock förhållandena i Lillherrdal hafva tydligt visat, att det förra, som blef användt, var olämpligare, ty därigenom ökades fanatismen, och läseriet afstannade icke utan fortsatte och började visa spår till separatism.

Då Hellman med rätta ansågs såsom hufvudledare för rörelsen, trodde man sig bäst dämpa den genom hans bestraffning. Han blef därför instämd till häradsrättens hösteting 1786 och dömd till 50 daler s:m. för hållande af olofliga sammankomster, uteblifvande från gudstjänsten samt för sin oanständiga utlåtelse.[1]) Hellman, som i hofrätten förgäfves öfverklagade domen, lät dock icke genom detta straff afskräcka sig från sitt förehafvande. Därtill tillät honom ej hans naturliga ärelystnad. Han hade nu uppsvingat sig till en ledare och chef för läsarepartiet. Att helt återgå till sitt torftiga yrke kunde ej vara honom behagligt. Så mycket hade man dock i Hudiksvall åstadkommit genom det ådömda straffet, att Hellman mera uteslutande gjorde kringliggande socknar till platser för sin verksamhet.

Det är dock först i slutet af 1789, som han under sina vandringar kommer till Delsbo, där han först uppträdde i den aflägset liggande s. k. bobygden. Här lyckades han snart få den slumrande rörelsen åter till lif. Myndigheterna i församlingen, som genom det

---

[1]) Pehr Nordelius ämbetsmemorial den 11 nov. 1786 i Relig. K. 3.

långvariga lugnet invaggats i säkerhet i afseende på rörelsen, vidtogo, vid dess plötsliga frambrytande, i ifvern den fördärfliga åtgärden att instämma de i sammankomsterna deltagande till vårtinget 1790. Oaktadt en ny lagman, Johan Norin, nu skötte förhandlingarna, synes det dock, som om trådarna i målet lupit genom den ännu lefvande åldrige förre lagmannen Svante Myrins hand. De instämde, 23 till antalet, bädo, att, innan de pliktfälldes, få tillspörja prästerskapet, om deras andaktsöfningar kunde anses såsom något orätt. Detta beviljades af rätten och målet uppsköts till nästa ting.[1])

Denna utgång af ransakningen syntes ingalunda tilltala församlingens kyrkoherde, prosten Mathias Stålberg, en mycket lärd, men föga driftig prästman, som bäst trifdes på sin studerkammare och högst sällan befattade sig med prästerliga göromål. I hans uppförande låg äfven något stelt och för församlingsborna frånstötande.[2]) I sitt ämbetsmemorial klagar han öfver att häradsrätten bredare utsträckt sin undersökning än den bort. Han frågar tillika, om något ytterligare förhör af honom bör anställas, därvid insinuerande, att ett sådant vore till liten nytta, då de anklagade hade sig väl bekant, att deras sammankomster voro förbjudna. För sin del ansåg prosten, att *svärmeriet* lättast skulle kväfvas, om domkapitlet ställde så, att Hellman med flere utsocknes folk, som gjorde sig till hufvudmän, kunde från Delsbo alldeles utestängas, och att hvar och en, som uppläte sitt hus till samlingsplats för olofliga sammankomster, enligt 1726 års förordning skulle så allvarligen straffas, att lusten därtill betoges honom.[3])

I sanning bekväm för prästerskapet var den af

---

[1]) Häradsrättens protokoll den 16 april 1790 i Delsbo församl. akter, I.
[2]) Fant, anf. arb., I, sid. 285.
[3]) Stålbergs memorial i Delsbo församl. akter, I.

Stålberg föreslagna utvägen, men ingalunda värd att efterföljas, om den också var efter gällande stadgar. I stället för att med tålamod gå efter de förvillade och arbeta på deras tillrättaförande, stöter man dem genom yttre medel ifrån sig, beröfvar sig själf tillfället att inverka på dem och gör den sanning, som man på så sätt försvarar, förhatlig på samma gång, som man skaffar martyrer åt villfarelsen och därigenom gifver åt denna ett sken af sanning och en spänstighet, som den utan förföljelsen aldrig skulle ägt. Då religionen är en andlig sak, skola endast andliga, inga köttsliga medel användas i religionens tjänst för att verka på människans öfvertygelse. I sitt svar anmärkte också domkapitlet, "att, då af religionshistorien för alla tider, så väl som af erfarenheten, det vore bekant, att villomeningar lättare betagas den villfarande genom saktmodiga samtal och öfvertygelses bibringande därvid, än om efter lagens stränghet med den felaktige förfares, tillstyrker domkapitlet, att tvång och lagförande, så mycket som möjligt är, undvikes, så framt ej de påbegynte talrikare sammankomsterna å annat sätt kunna förebyggas, och vore i detta fall bäst, att kronobetjänte endast och allenast sträckte sin talan emot sådane sammankomster, såsom genom författningarne förbudne, emedan de brottslige icke böra kunna undskylla sina felaktigheter därvid med förebärande af gudaktighetsöfningar, hvilka med lika stor, om ej merendels större uppbyggelse af hvar husfader inom dess hus i en sammankomst af några få personer öfvas; beträffande åter Hellman, borde han, som icke vore försedd med landshöfdingeämbetets pass för slika kringvandringar, genom kronobetjäntes åtgärd bortskaffas, utan att anledning må gifvas, som skedde sådant för dess predikande för allmogen, då en del af honom förledde enfaldige, skulle tilläfven-

tyrs retas till både vrede och medömksamhet och det därmed åsyftade ändamålet icke vinnas".[1])

Till följd af detta domkapitlets svar anställde Stålberg förhör med de skyldige, om hvilka han i skrifvelse till domkapitlet säger, att de flesta af dem i stillhet och saktmodighet afhört hans undervisning, hvaremot andra "självklokt velat förfäkta de mindre sunda fördomar, de hos sig kunnat fatta". Dessutom hade han med grämelse funnit, att hos många af dem inrotat sig "orediga begrepp och irriga meningar i vissa troslärostycken", hvilka fasthöllos och försvarades af en del. I sin skrifvelse anhöll prosten därjämte, att kronobetjänte måtte förständigas att från dessa samlingar afhålla utsocknes folk samt skydda läsarnes sammankomster för våldsamheter.

Då målet mot de till häradsrätten den 16 april 1790 instämde på grund af formfel från aktors sida[2]) endast blifvit uppskjutet, så inkallades de ånyo den 10 nov. nämnda år. Vid ransakningen hade äfven infunnit sig förre lagmannen i domsagan, Svante Myrin, hvilken utan tvifvel ej underlåtit att inlägga sitt förord för de anklagade. Något utslag fälldes icke i målet af den orsak, att i aktors stämning icke fanns något mot kungliga förordningen den 12 jan. 1726 stridande. Däremot pliktfälldes några, hos hvilka sammankomster hållits. För öfrigt erhöllo samtliga instämde varning att ej försumma den allmänna gudstjänsten och husförhören samt att ej hålla sammankomster på tider, då allmän gudstjänst påginge. Därjämte förmanades de att i sina salighetsbekymmer vända sig till sina själasörjare. Beträffande Stålbergs begäran, att kronobetjänte måtte tillhållas att från orten afhålla svärmare från andra församlingar, förklarade

---

[1]) Några blad etc., sid. 63 ff., samt Stålbergs memorial den 10 juni 1790 i Delsbo församl. akter.

[2]) Han hade underlåtit att underrätta prästerskapet om saken.

sig rätten härom ej kunna träffa någon anstalt, så länge någon ej lagenligt vore för svärmare förklarad. Däremot ålades kronobetjänte att tillse, att de, som "sön- och helgdagseftermiddagar träda tillsammans och i stillhet idka deras andakt" ej må störas härutinnan af självsvåldiga personer.[1])

Granska vi häradsrättens uttalande, så faller genast den liberala tolkningen af kungl. förordningen den 12 jan. 1726 i ögonen. De instämde, som oneklígen gjort sig skyldiga till öfverträdelse af denna förordning, hade på grund häraf instämts. Men i häradsrättens utlåtande förklaras deras sammankomster på grund af ett formfel af aktor ej kunna tillämpas på ifrågavarande förordning, som dock endast tillåter den mest inskränkta husandakt.[2]) Men trots denna för de instämde oneklígen fördelaktiga utgång af rättegången anfördes likväl besvär öfver densamma.[3]) Kungl. Majestäts utslag i målet den 15 dec. samma år upphäfde häradsrättens dom samt förbjöd tillika all vidare åtgärd vid domstolen i samma mål.[4])

Detta märkliga utslag, som på sätt och vis var ett upphäfvande af konventikelplakatet och lämnade de anklagade full trygghet under sitt förehafvande, kunde dock ingalunda stämma dem försonligare mot kyrkan och hennes prästerskap. "Läsarne" hade alltför väl reda på att det ej var genom prästerskapets åtgörande, som målet fått denna för dem gynnsamma utgång. Och då församlingens prästerskap ingalunda bemödade sig om att genom ett nitiskt och allvarligt uppfyllande af sitt kall söka återvinna dem, så började

---

[1]) Några blad etc., sid. 66 ff.

[2]) Jämför H. Levin: Religionstvång och Religionsfrihet, s. 214.

[3]) Enligt konventikelplakatets straffbestämmelser voro böterna för dem, som deltoge i olofliga sammankomster, första gången 40 mark s:m., andra gången dubbelt och tredje gången fyradubbelt. (Levin. anf. arb., s. 217.)

[4]) Upsala konsist. prot. 1791.

i stället klyftan att alltmer vidgas mellan dem och kyrkan. Snart utgjordes föreningsbandet endast af de förrättningar, som de ännu läto ske inom densamma. Visserligen hade de ännu icke ryckt till sig sakramentsförvaltningen, men steget därtill syntes icke vara långt borta. Dop och vigsel förrättades ännu inom kyrkan, men däri resulterade också deras gemenskap med den kyrkliga församlingen. Åtskilliga började dock afhålla sig från nattvarden. Med afseende på dessa vände sig prosten Stålberg i skrifvelse af den 2 sept. 1791 till domkapitlet[1]) med förfrågan, huru han hade att förhålla sig mot sådana af de svärmande, som ämna gifta sig, men icke på öfver ett år velat begå H. H. nattvard, oaktadt gifna föreställningar, samt om sådana kunna få vara faddrar. Domkapitlet, som med tanke på K. M:ts nyss gifna beslut angående behandlingen af det s. k. läsfolket ej ensamt ville fatta någon bestämmelse i frågan, vände sig till Justitie-Kanslärn med följande skrifvelse: "Domkapitlet finner väl för dess del kyrkolagens föreskrift uti dess XV kap. 11 § jämförd med XI kap. 2 §, hvilken sistnämnda stadgar, att den, som öfver år och dag motvilligen håller sig från H. H. nattvard, skall anses som en okristen, vara nog tydelig och hit hörande, men anser äfven ganska betänkligt, att genom något ordentligt stadgande frihet emot dessa lagens rum skulle lämnas, ifrån hvilken stund i dess norra församlingar af detta stift, hvarest en myckenhet Schismatici i Religionen äro, vore att befara en ordentelig söndring, då en slik deras sats om den heliga nattvarden därigenom blefve liksom auktoriserad; Domkapitlet finner äfven, huru litet samvetstvång med vår kristeliga lära är öfverensstämmande, såsom ock att i hufvudsaken därigenom icke vinnes något för religionen, utan snarare kristendom och karaktär försämras i samma mån tvång

[1]) Upsala konsist. prot. den 7 sept. 1791.

i den delen ger anledning till skrymteri; hvartill kommer, att då nyligare kronobetjänte instämt en del af desse sekteriske för enskildte hållne sammankomster, har uppå deras däröfver anförde besvär K. M:t förklarat dess nådiga välbehag öfver konsistorii och prästerskapets vidtagna författning att med foglighet och lämpa söka verka på ofvanberörda, men däremot mindre nådigt ansett kronobetjäntes förhållande, i det K. M:t förbudit att ytterligare lagföra dem och upphäfvit häradsrättens utslag, som dem pliktfällt. Uti lika villrådighet befinner sig konsistorium till den om faddrar vid det heliga dopet gjorda förfrågan, dit dock kyrkolagens III kap. 5 § tyckes vara lämplig. Domkapitlet finner sig i anseende till allt detta i så mycket större villrådighet vid tillämpningen af lagens stadgande i närvarande casus, som å ena sidan den medförer kollision med den tolerance, vår tids upplystare kristendom fordrar, och å andra sidan dispence af lagen hvarken tillhörer domkapitlet eller tilläfventyrs kan lämnas, utan att förvänta en uppenbar skillnad i församlingen, sedan, såsom förmält är, i de norra stiftets församlingar, detta schisma, oaktadt alla prästerskapets tjänliga föreställningar, ganska mycket utbredt sig" etc.[1])

Uppå domkapitlets skrifvelse kom svar från riksdrotset redan den 18 okt. samma år, hvari han förmäler sig hafva förfrågat sig hos K. M:t i saken och fått det svar, att äktenskapsvigsel och fadderskap må tillåtas de omnämnde felande, dock med antydan, "att vid verkställigheten all varsamhet och tysthet iakttages samt att prästerskapet fortfar att igenom saktmodiga, ömma föreställningar söka återföra dem till vår läras regler och rättesnöre".[2])

---

[1]) Upsala konsist. prot. den 7 sept. 1791.
[2]) dito dito dito den 22 okt. 1791.

Dessa nya medgifvanden förekommo en ny konflikt med läsfolket och efterföljdes af en tids lugn i församlingen. Sammankomsterna fortgingo visserligen men voro betydligt mera sansade af orsak, som Stålberg uppgifver, att Hellman hållits aflägsnad från orten. Men året 1793 uppträdde en ny ledare bland dem, soldaten Lars Näsman, hvarefter de gamla bullersamma sammankomsterna ånyo började. Prosten Stålberg, som hvarken hade förmåga eller lust att genom undervisning söka föra dem tillrätta, vände sig i skrifvelse till domkapitlet med begäran om förhållningsorder. Det heter häri bland annat, att "utom andra orimliga upptåg, ett hiskeligt ropande, skriande och onaturligt hoppande förekommit", hvarigenom hela byn störes. Äfven slagsmål uppstå mellan dem och de nyfikne. Några af dem undandraga sig alldeles såväl kyrkogång som kyrkans ceremonier. Äfven anklagar han dem för att söka göra proselyter bland små barn.[1])

Domkapitlet, som å ena sidan icke ville lämna förhållandena i Delsbo opåtalda, men å andra sidan ej vågade tillstyrka någon laglig åtgärd, sedan det visat sig, att prästerskapets undervisning varit förgäfves, vände sig ånyo till Justitie-Kanslärn med förfrågan. Något svar härpå kom emellertid icke, förmodligen emedan nyss afgifna tvänne utslag borde anses tillräckligt uttala Kungl. M:ts vilja i berörda sak.

Härmed var det också slut med klagomålen, och läsfolket i Delsbo antastades ej vidare, så vidt vi kunna finna af protokollerna. Hvad de bullersamma sammankomsterna beträffa, så synas de snart upphört och läsarne tillhörde sedermera några årtionden de stilla i landen, till dess de, delvis öfvergångne i nyläsarnes krets, börjat utveckla sina kyrkofiendtliga åsikter i sekterisk riktning. Men trots dess uppträdande

---

[1]) Upsala konsist. prot. den 19 juni 1793 samt Några blad etc. sid. 83.

ofta stört församlingens lugna utveckling, har läsfolket dock varit ett värn för det kristliga lifvet inom denna församling, som ända till våra dagar mer än någon annan församling i Sverige burit vittnesbörd om råhet och hedniskt sinnelag.[1])

[1]) Jämför ärkebiskop Wallins tal vid visitationen i Delsbo 1838 i Några blad till hist. etc., sid. 84.

Forssa.

Från Delsbo utbredde sig svärmeriet till sydöstra grannförsamlingen Forssa. Dock synes omkring ett år förgått, innan rörelsen hann dit. Åtminstone hördes ej något klagomål öfver lugnets störande förr än under året 1776. Den 9 april nämnda år hade hos bonden Lars Andersson i Lund, såsom församlingens kyrkoherde, kontraktsprosten Holmqvist, berättar till domkapitlet, mer än 30 personer "af idel nyfikenhet lupit samman för att få se och höra dalkarlen Erik Svensson från kyrkobyn i Lillherrdal", samt pigorna Sigrid från Svedja i Delsbo och Margta Olofsdotter från Kungsgården i Högs socken, hvilka alla tre tillhörde läsfolket.

Under sammankomsten hade efter dalkarlens tal och uppmuntringar drifter påkommit ofvannämnda pigor, som begifvit sig ut i förstugan och där onaturligen hoppat och dansat, hvarefter en häftig träta uppstått mellan några om anden, som dref dessa kvinnfolk.[1]) Händelsen rapporterades till prästerskapet, som fann sig föranlåtet att ingripa.

De åtgärder, som här vidtogos mot det begynnande oväsendet, voro, tack vare prosten Holmqvists klarsynhet, helt andra än i Delsbo. Han sökte genast vid en med deltagarne anställd undersökning den 14 april såväl genom erkännande af deras salighetsnit som också genom undervisning om Andens verksamhet och helgelsens yttringar föra dem tillrätta. Men på samma gång tillhöll han dem äfven att hvarken gilla eller kärlekslöst döma de drifter, som visa sig, samt att fly dessa förtroliga sammankomster, som lätteligen kunde förvilla dem, och i stillhet beflita sig om sådana gudaktighetsöfningar, som Gud i sitt ord föreskrifver. I betraktande af sin obekantskap med rörel-

---

[1]) Holmqvists skrifvelse d. 3 maj 1776 i Religionsmål, K. 3.

sens yttringar och särskildt på grund af dess tendens att utbreda sig, vände sig Holmqvist till domkapitlet med underrättelse om förhållandet samt sina vidtagna åtgärder. Domkapitlet, hvars svar vi redan haft tillfälle att i annat sammanhang omnämna,[1]) befann sig genom detta oväsen i ett svårt läge mellan den kyrkliga ordningens väktare å ena sidan och dess vedersakare å den andra. De uppgifter, man fordrade af det, voro ingalunda lätta att lösa. Dock visar sig domkapitlet i sitt svar hafva öppen blick för förhållandena. Icke utan skäl hyste det betänkligheter mot polismaktens inblandning i saken, hvilket lätt skulle kunna förvärra i stället för att förbättra. Man insåg tydligen, att man genom yttre maktmedels användning skulle i de flesta fall endast vinna falska och skrymtaktiga anhängare, som måste hata och förakta det kyrkosamfund, som på sådant sätt kommit dem att förneka sin öfvertygelse och på sådan väg vill förvärfva sig medlemmar.

Vare sig nu på grund af det fogliga bemötandet eller upphofsmännens bortgång från orten, alltnog något egentligt oväsen i Forssa yttrar sig icke under den närmast följande tiden. Visserligen fortforo sammankomsterna, såsom det synes under ledning af ofvannämnde Lars Andersson i Lund, men någon anledning till ingripande från prästerskapets sida förekom icke detta eller nästföljande år.[2]) Det tycktes sålunda, som om rörelsen skulle tyna af och i anledning häraf frambar också ärkebiskopen vid prästmötet den 19 febr. 1778 sin tacksägelse till Gud, för att den oro, som uppstått i stiftets norra del, börjat sakta sig. Men man bedrog sig, om man trodde, att den skulle försvinna. Sammankomsterna visade, att den fortlefde.

---

[1]) Se sid. 115.

[2]) Den varning, som Lars Andersson fick af prosten Holmqvist den 3 juli 1777 i 2 personers närvaro, var förmodligen orsakad af hans deltagande i oväsendet i Oppsjö i juni samma år.

Det kyrkofiendtliga tänkesättet underhölls genom hätske partiledare, framför andra soldaten Pehr Äng i Weda, bönderna Lars Andersson i Lund och Olof Jonsson i Söderäng, hvilka hämtade sina vapen bland annat från Mårten Thunborgs förklaringar och skrifter om ogudaktiga präster. Det var endast genom prosten Holmqvists förståndiga sätt att behandla läsfolket, som rörelsen hindrades från att mera öppet framträda och utbryta i svärmiska oarter. Men under den lugna ytan hade den gräft sig djupt in i församlingen. Det behöfdes endast det allra minsta tryck utifrån för att komma den att svälla öfver. Denna yttre impuls lät ej heller vänta på sig. Under prosten Holmqvists vistelse vid riksdagen 1778 hade hans vikarie Mikael Fredin, i sin ifver att göra slut på sammankomsterna, företagit sig att från predikstolen uppläsa konventikelplakatet, läsfolkets förargelseklippa.[1]) Mera behöfdes ej för att gifva fart åt rörelsen. som leddes af personer, hvilka ej önskade något högre, än att en oklok åtgärd från vederbörandes sida skulle vidtagas, som kunde sätta de underblåsta sinnena i jäsning. De bullersamma sammankomsterna kommo åter i gång och fingo så mycket större anslutning, som rörelsen betydligt tillväxt i omfång. Länsmannen Jon Phragméns ingripande förbättrade ingalunda ställningen. En kungörelse,[2]) som genom hans åtgärd utfärdades af landshöfdingeämbetet i Gefle den 27 april 1779 och som vid 4 riksdaler specie s:m. jämte böter efter lag förbjöd deltagande i otillbörliga sammankomster, underblåste endast rörelsen, men hämmade den ej.

Tillståndet i församlingen var således vid Holmqvists återkomst allt annat än godt. Hans föreställningar till dem såväl i sockenstugan som enskildt hade

[1]) Utdrag ur häradsrättens dombok den 11 nov. 1779 i Religionsmål. K. 3.

[2]) Finnes i Religionsmål, K. 3.

ingen verkan. De förklarade, att de bättre än han och "största delen af andra präster förstå Guds och salighetens väg och att de i detta mål ej böra lyda hvarken öfverhet eller lärare utan följa sin egen öfvertygelse och erfarenhet".[1])

På grund af att saken redan kommit i de civila myndigheternas händer och äfven med tanke på sina plikter mot den öfriga församlingen, hvars indragande i förvillelsen måste förekommas, tillstyrkte prosten Holmqvist i enlighet med landshöfdingens kungörelse instämmandet af ledarne för de till omkring 80 personer uppgående lagöfverträdarne. Med anledning häraf instämdes följande personer till höstetinget 1779 att svara för olofliga sammankomsters anställande, hvarvid hvarjehanda besynnerliga gudaktighetsöfningar utöfvats: Lars Andersson i Lund, Lars Andersson och afskedade soldaten Anders Berg i Berglock, Anders Eriksson, bondesonen Jon Eriksson och soldaten Olof Fyr i Hillstad, soldaten Per Äng i Weda, skräddaren Stefan Källberg och hans hustru Brita Andersdotter i Kälckebo, Olof Jonsson i Söderäng, Lars Anderssons piga Margta Olofsdotter i Bäck och pigan Cecilia Larsdotter i Flattmo. Huru föga denna instämning till tinget förmådde nedslå deras mod, visar deras företag att på aftonen samma söndag, de fått del af stämningen, hålla sammankomst i Töfsäter. Till rätten inlämnades af Holmqvist en skriftlig underrättelse om åtskilliga af de instämde. Af denna framgick, att samtliga fått varningar,. antingen enskildt eller i andras närvaro. Särskildt omnämndes, att Lars Andersson i Lund, trots upprepade varningar, flere gånger hållit oordentliga sammankomster i sitt hus. Hos soldaten Anders Berg hade sammankomst blifvit hållen den 2 sistlidne maj inom stängd dörr, där man hoppat, ropat, skriat som hun-

---

[1]) Utdrag af häradsrättens dombok den 11 nov. 1779 i Religionsmål. K. 3.

dar och haft andra ohyggliga läten, så att det skall ha hörts på mycket långt håll. Skräddaren Stefan Källberg och hans hustru utpekades såsom ansatta af de s. k. starka drifterna. Af de båda pigorna, Margta Olofsdotter och Cecilia Larsdotter, hade den förra, som alltsedan oväsendet begynte i Forssa, deltagit däri och icke blott själf vägrat att underkasta sig prostens förhör, utan äfven sökt förmå andra till vägran härutinnan; den senare, som nyligen fyllt 15 år och ännu icke var konfirmerad, förklarade, trots gifna varningar, sitt hoppande och dansande under sammankomsterna för heliga drifter. Längst kommen i förvillelsen syntes bondesonen Jonas Ersson i Hillstad vara. Han hade den 11 sistlidne april kommit så förvirrad till prästgården strax före sammanringningen, att två personer måst sättas till vakt omkring honom under gudstjänsten.[1])

Inför rätten förklarade de instämde, att de ej kunde tro, att gudaktigheten bidrager till oordning. De utlade ej bibeln eller några texter, utan läste allenast godkända uppbyggelseböcker, såsom Scrivers, Norborgs, Bålds m. fl. postillor. Beträffande drifterna tillät dem ej samvetet föreställa sig annat, än att de voro Guds nådiga verk, som rört deras hjärta och uppväckt de andra från säkerhet. Undervisning sade de sig vilja mottaga, men kunde ej neka sig blifva villrådiga, när de tyckte sig finna någon skiljaktighet mellan lärarens predikningar och tal och de af dem begagnade böckerna.

Ransakningen, som leddes af den för läsfolket ömmande häradshöfding Svante Myrin, afslutades med en vänlig förmaning till dem att icke på sitt eget sätt

---

[1]) Han hade vid detta tillfälle "fällt den grufveliga utlåtelsen, att Herren Jesus svurit uppå och sagt: Tag mig djäfvulen är icke Bång-Karin salig". Detta föregaf han också vara en Jesu eller Guds Andas ingifvelse hos sig. (Utdrag af häradsrättens dombok den 11 nov. 1779 i Religionsmål. K. 3).

"utom den af Gud och öfverheten föreskrifna ordningen vilja öfva sin andakt och gudaktighet". Landsfiskalen yrkade, att de måtte dömas för uppenbart öfverträdande af 1726 års kungl. förordning och landshöfdingeämbetets i april utfärdade kungörelse, men domaren, som ingalunda var benägen att förfölja för religiösa öfvertygelser, hvilka ej störde statens lugn, ansåg sig böra inskränka sig till de svarandes åtvarning att "noga ställa sig öfverhetens författningar till efterrättelse" och att ej med självgjorda andaktsöfningar blottställa sig för misstag och villfarelse samt gifva andra anledning till förargelse. Domens mildhet motiverades med, att de under sammankomsterna ej predikade eller utlade sön- och helgdagstexter, utan endast läste i godkända böcker, och att målet ej enligt kungl. brefvet den 29 maj 1751 först anmälts inför hofrätten.[1])

Prosten Holmqvist, som mera mot sin vilja sett sig nödsakad att uppträda såsom anklagare mot läsfolket, fick sedermera erfara, att han härigenom ohjälpligen stött det ifrån sig. Domarens tydliga sympati för läsfolket stack bjärt af mot prästerskapets handlingssätt. Vid det förhör, som prosten Holmqvist anställde i sockenstugan den 18 jan. följande år till de villfarandes undervisning, visade sig dessa alldeles oefterrättliga. Protokollet[2]) öfver förhöret är af intresse, enär det lämnar oss upplysning om de ställen i bibeln och de af dem begagnade böckerna, som åberopades till försvar för deras sammankomster och drifter.[3])

Såsom bibelställen anfördes: Col. 3: 16; Eph. 5: 18, 19; Ps. 36: 9; 38: 9; 47: 2; 149: 3; 150: 4; Es. 38: 14; Zach. 9: 15 m. fl. skriftställen, hvilka alla togos i fullt bokstaflig mening. Då prosten sökte förklara för dem

---

[1]) Utdrag ur häradsrättens dombok den 11 nov. 1779 i Religionsmål. K. 3.

[2]) Återfinnes i Religionsmål. K. 3.

[3]) På prosten H:s uppmaning hade de till honom inlämnat förteckning öfver de skriftliga stöd, de åberopade till sitt försvar.

deras rätta betydelse, att de ingalunda kunde tjäna till stöd för deras förehafvande, förklarade de helt öppet att den "naturliga människan fattar icke det, som tillhör Guds Ande, ty det är henne en dårskap", och "Gud gör denna världens vishet till galenskap". 1 Cor. 2: 14 och 1: 18, 21. Från de brukliga uppbyggelseböckerna hade de för sina sammankomster angifvit följande ställen: Scrivers själaskatt: 3:dje delen, s. 140 § 5, s. 141 § 36, s. 142 § 37, s. 1239 § 40; 5:te delen s. 77 § 3. Nohrborgs postilla: 2-dag påsk s. 501 § 17, s. 872 § 16 och s. 889 § 16. Wallströms postilla: 14 sönd. i Trin. s. 88—89 § 16; Jungfru Marie besökelsedag s. 299 § 18. Nådens ordning till saligheten: s. 136 n. 4. Pontoppidans trosspegel: s. 147—148 § 4. Müllers vederqvickelsestunder: s. 657. Müllers kärlekskyss: kap. 9 s. 168 ff.

Af anförda ställen anse vi oss här endast behöfva citera några, som synas mera direkt gifva stöd för deras åsikter. Müller säger i sina Andliga vederqvickelsestunder på anförda ställe: "Är det den fromme Guden kärt, när allenast två förena sig i Kristi namn att bedja honom om något, huru mycket mera skall det icke täckas honom, när två eller tre tusen förena sig till gemensam bön? I sanning, en sådan bön måste storma himlen och rifva Guds hjärta i stycken".[1]) Müllers kärlekskyss: "Det är den christliga kärlekens art, att han gärna meddelar sig allom. Härtill tjänar att de fromma allestädes tala emellan sig om Guds ord, om psalmer och lofsånger och andeliga saker, som äro uppbyggliga för själen, Eph. 5: 19" och "det står mycket väl, när de fromme komma ofta tillsammans och tala med hvarandra om Kristi rike" etc. "Där är den himmelske Fadrens välsignelse såsom

[1]) Müller: andliga vederqvickelsestunder, 2:dra upplag. 1757. sid. 377.

Jac. säger i 1 Mos. 49: 1: "Församler eder, mina barn, att eder Fader må välsigna eder".[1]) Pontoppidans trosspegel: "Och jag tviflar icke på, om gudfruktiga människor, två eller tre eller flere, i sann ödmjukhet och redelig afsikt, under tiden församlades i Jesu namn och yppade sig för hvarandra om deras hjärtans tillstånd samt invärtes Nådes kännande och erfarenhet etc., de ju på alla sidor skulle förnimma stor välsignelse, stor upplysning och uppbyggelse däraf".[2])

Med afseende på ofvan angifna ställen sökte prosten Holmqvist undervisa dem om att han ej ogillade deras sträfvan efter inbördes uppbyggelse och uppmuntran i tron och att öfverhetens förordningar ingalunda stodo i strid med nämnde författare, enär äfven dessa senare varna för "stora sammankomster, hvilka gifva anledning till själfsvåld, farliga oredor och irriga lärosatser, ja, otaliga upptåg och slemheter".[3]) Och om Müller säger, att det är Gud angenämare om 3,000 sammankomma till bön än om endast 2, så afser detta en allmän bön, som sker offentligen i församlingen. Denna sista förklaring af Holmqvist synes dock sökt, ty när Frälsaren lofvar: "Hvarest två eller tre äro församlade i mitt namn, där är jag midt ibland dem" (Math. 18: 20), så lofvar han sin närvaro, icke blott när hans lärjungar äro till ett antal af hundra eller tusen församlade i ett tempel, utan lika väl, om de äro blott två eller tre eller tio eller femtio församlade på något annat ställe, blott de äro församlade i Jesu namn.

Se vi närmare på ofvan citerade ställen, så bör det ej förefalla oss underligt, om de fattades såsom stående i opposition mot öfverhetens förordningar. Ty om också de nämnda författarne påpeka de faror, som

---

[1]) Müller: himmelsk kärlekskyss 1847, kap. 9, s. 153, 154.

[2]) Pontoppidan: härliga trosspegel, 6:te uppl. 1824, kap. 8 § 4, sid. 147 ff.

[3]) E. Wallström: christliga predikningar öfver de årliga sön- och högtidsdagarnes evangelier. Stockholm 1768—69. S. 299 § 19.

den kristne är utsatt för under sin helgelsesträfvan, så är tydligt, att de s. k. läsarne i saknad af bildade ledare lätt skulle förbise det, som ej öfverensstämde med deras förut fattade åsikt. Att de därför tyckte sig finna stridigheter mellan sina uppbyggelseskrifter och öfverhetens påbud är helt naturligt. Och å andra sidan får man såsom opartisk domare ej anse deras klagan oberättigad, ty såväl konventikelplakatet som den utfärdade kungörelsen af den 27 april 1779 synes oss stå i strid med den samvetsfrihetens grundsats, som protestantismen vill häfda. Strängt taget torde deras sammankomster ej vara otillåtliga, om man tänker på syftemålet med konventikelplakatet. Tillkommet under en tid, då upprätthållandet af ren lära utgjorde den viktigaste faktorn i kristendomen, afsåg det förnämligast att motarbeta villomeningars innästlande i läran. Men då detta skedde på bekostnad af kristendomens praktiska sida, måste det framalstra en dylik för sant kristligt lif ifrande rörelse. När nu denna af läsfolket åstadkomna rörelse ej kunde tillvitas att göra intrång på den rena läran, måste man medgifva, att deras sammankomster väl kunde försvaras.

Beträffande de s. k. drifterna och rörelserna hade de i sina framlämnade böcker uppgifvit följande ställen såsom stöd: Scrivers själaskatt: 3:dje delen, 13 pred., s. 625, 626, § 6; 6:te delen, 2 pred., s. 164 § 43. Pontoppidans trosspegel: 2:dra delen, 2 kap., § 4, s. 94; 2:dra delen, 4 kap., § 2, s. 108—113. Müllers kärlekskyss: kap. 12, s. 271, ibid. s. 276; kap. 13, s. 309, ibid. 311. Nohrborgs postilla: sönd. efter nyår, s. 628—631, ibid. 637; Kristi förklaringsdag s. 648, § 19; Jungfru Marie besökelsedag s. 661, § 16, 662, § 17. Af dessa citera vi här följande: Scrivers Själaskatt: "När detta den trogna själens ädla rökverk tändes af den helige Andes eld, utvidgar det sig i många tusende hjärtats begärelser, själens upplyf-

tande och rörelser, i många tacksägelser, hvilka hafva i sällskap med sig glädjetårar, ögonens upplyftande, händernas sammanslående, knäns böjande, nederfallande på ansiktet och dylika heliga åthäfvor".[1]) Sjätte delen, pred. 2, § 43 talar om en 12-årig gosse, som efter en skriftermålsaflösning blef så glad öfver den undfångna aflösningen, "att han måste sjunga och dansa och icke visste, huru det var fatt med honom".[2]) Nohrborgs postilla: "Världens barn tro icke, hvad Guds barn smaka ibland. De hålla det för enthusiastiska och fanatiska griller, och vi låta dem så hålla det före. Vi veta väl, att så icke är. Så länge denna glädjen påstår, såsom en affekt och blandad med sinnliga rörelser, så följer att ock kroppen måste blifva däraf delaktig, för den nära föreningens skull med själen, så att glädjen bryter ut och yttrar sig utvärtes, fast icke alltid i sådana åthäfvor, ord och utvärtes kännetecken, som pläga synas vid naturlig, köttslig och världslig glädje, när den kommer till höjd; utan den andeliga glädjen kan finnas störst invärtes, när utvärtes märkas inga andra åtbörder, rörelser och tecken än sådana, som pläga finnas i sorg".[3]) Müllers kärlekskyss: "Blifver du hängande vid orden och låter rörelserna löpa förbi, så är du lik dem, som samla skalen och skidorna, men låta kärnan och ärterna fara. Dämpa icke Andens rörelser, utan blås med många suckningar allt mer och mer upp gnistan".[4]) Wallström: "Om jag i ett lustigt lag ville dobla och spela bort allt, hvad jag har, dansa, hoppa, skrika och grassera, ja, supa och slåss på köpet, då skulle man

---

[1]) Scrivers själaskatt: andra uppl., Malmö 1851, 3:e delen, 13 pred., § 6, sid. 353.

[2]) Scriver, anf. arb., 6:te delen, s. 86.

[3]) Nohrborg: den fallna människans salighetsordning. Lund 1850. sid. 622.

[4]) Müller, anf. arb., kap. 13, sid. 304.

ej anklaga mig för kättare; jag skulle ändå blifva hållen för god lutheran, erkännas för renlärig och ägande den christeliga trona, åtminstone till bekännelsen; men om jag vill taga Bibelen eller en annan gudelig bok, därmed uppbygga mig och andra, sjunga en psalm till Guds pris m. m., då skulle jag blifva misstänkt för en svärmare. Rima sig icke sådant begrepp för en förnuftig människa; jag vill icke säga: en kristen"?[1])

Äfven med afseende på dessa anförda ställen sökte prosten Holmqvist gifva dem en rätt kunskap. Han förklarade, att han ingalunda nekade till att gudfruktiga själars böner och tacksägelser äro beledsagade af heliga åthäfvor och att kroppen ej kan vara känslolös och orörlig, då själen är full af Guds nåd. Men han visade också, huru samma uppbyggelseböcker säga, att denna kännbara glädje yttrar sig olika hos olika människor och att det ej är nödvändigt, att alla troende måste förnimma den. Dessutom vore det farligt att "hänga vid kännbara glädjerörelser och anse dem såsom ett ofelbart tecken till sitt nådastånd", enär af en dylik åsikt måste följa ängslan, oro, andligt högmod, skrymteri och andlig säkerhet. För öfrigt råda också bemälte lärare, "att de, som ofta och rikeligen njuta dessa glädjerörelser, skola beflita sig om stillatigande, hålla det tyst och icke oförståndigt visa och göra det kunnigt, allra minst för världens barn, på det de ej må taga sig anledning att lasta och bespotta det, som de ej veta eller förstå".[2])

Den grundliga bevisföring, som prosten Holmqvist ådagalade till de villfarandes undervisning såväl vid detta förhör som vid flere andra därefter, hade dock

---

[1]) Wallström: christeliga predikningar etc. Stockholm 1768—69. Sid. 299.

[2]) Prot. öfver förhöret i sockenstugan den 18 jan. 1780 i Religionsmål. K. 3.

föga eller intet resultat. I en skrifvelse[1]) till domkapitlet den 21 mars 1780 klagar han öfver att alla hans åtgärder varit utan frukt. De felande, säger han, fortsätta med sina sammankomster och begifva sig till dem ofta direkt från husförhören. Dock föreslår han ej något annat medel till deras tillrättaförande än "oförtrutna och saktmodiga underrättelser, varningar och förmaningar", dock ej offentliga från predikstolen. Kyrkoherde Hællströms skrift[2]) rörande svärmeriet i Lillherrdal föreslog han till utdelning i församlingen. Dessa förslag gillades äfven af domkapitlet.

Under detta saktmodiga bemötande från vederbörandes sida fortsatte läsarne några år med sina sammankomster, som torde varit af mera sansad beskaffenhet, då inga klagomål härunder höras mot dem. Men liksom Delsbo församling i slutet på 1780-talet sattes i rörelse genom den från Hudiksvall kommande fiskaren Hellman, så var det tydligt, att ej heller Forssa skulle undgå hans besök, särskildt då denna församling låg betydligt närmare Hudiksvall än Delsbo. Redan vid vårtiden 1785 finna vi också Hellman i Forssa, där han utan att själf bevista den allmänna gudstjänsten under påskhögtiden höll flera sammankomster. Sedermera fortsatte han under nämnda och följande år sina besök i Forssa, hvarest han tyckte sig lugn, så länge ej de civila myndigheterna ingrepo. Då den nytillträdande kyrkoherden Pehr Nordelius ingenting förmådde uträtta till lugnets återställande, ingrep slutligen, såsom vi redan förut haft anledning att omnämna, kronobetjäningen och instämde Hellman till häradsrätten.

Detta vållade emellertid ingen ändring. Hellman, som omedelbart efter domen begaf sig till hofrätten

---

[1]) Finnes i Religionsmål. K. 3.

[2]) Välmenta föreställningar till de i Lillherrdal för svärmeri angifne persóner etc. Stockholm 1777.

att söka ändring i häradsrättens utslag, återkom snart och fortsatte med sina bullersamma sammankomster. Prästerskapet stod så godt som hjälplöst emot honom och hans anhängare, men ansåg sig dock ingalunda böra tillgripa yttre maktmedel, hvadan sammankomsterna utan att störas af några rättegångar fortgingo in på nästa århundrade.

Enånger.

Ungefär samtidigt med svärmeriets utbredning från Lillherrdal till Delsbo och Forssa spred det sig äfven öfver till Enånger, södra grannförsamlingen till Forssa. Hit hade i början af 1776 från Herjedalen ankommit två drängar och en piga, hvilka stannat på arbete ett par veckor, hvarunder de hållit sammankomster med flera af socknens folk på sön- och högtidsdagsaftnarna.[1]) Sammankomsterna upphörde dock fram på våren, men begynte ånyo vid vintern samma år. Kyrkoherden i Enånger, Petrus Hambræus, som genom sin hustrus, Kristina Elfviks, inflytande var tillgifven denna form af kristendomens utöfning,[2]) skrifver härom till kontraktsprosten Holmqvist: "Ännu vet jag intet af något svärmeri. De läsa och sjunga vackert på sön- och högtidsdagsaftnar, något ock in på natten; hos några märkas åtskilliga rörelser, med högre röst, händers hopklappande, knäns böjande, men allt i Guds och Jesu namn". Inga irrigheter i läran, säger han i samma skrifvelse, förekomma; samlingar af 20 personer hafva upphört, men i egna hus, när 4 à 6 personer kommit tillsammans, så sjunga och läsa de. Saken är synnerligen grannlaga. "Gud hjälpe mig och alla söka hans rike att föröka, så vidt man nånsin kan".[3]) Genom detta välvilliga bemötande från själfva prästhuset kunde rörelsen ostördt fortgå utan anmärkning. Dock synes trots Hambræi försäkringar om ett godt tillstånd i religiöst hänseende förhållandet i Enånger kommit till kontraktsprostens vetskap. Prost-

[1]) Prosten Holmqvists memorial d. 2 april 1777 i Religionsmål. K. 3.

[2]) Det berättas, att fru Elfvik, som varit tillgifven herrnhutismen, själf ledt konventiklarna, hvarvid det tillgick så, "att sällskapet uppställdes i en ring på golfvet, hvar och en med Zions sånger i händerna. Hvarje gång Frälsarens namn förekom under sången, gjorde kvinnorna en djup nigning och männerna en siratlig bugning ända mot golfvet". (Landgren: De antinomist. rörelserna i Helsingland. Uppsats i Tidskrift för Svenska kyrkan, I årg., sid. 328.)

[3]) Prosten Holmqvists memorial d. 24 jan. 1777 i Religionsmål. K. 3.

visitation hölls den 27 sept. 1778, hvarvid, betecknande nog för Hambræi ställning till rörelsen, det visade sig, att fyra pigor från prästgården voro bland de instämde. Af visitationen framgick, att 21 personer voro den nya rörelsen tillgifna. Rörelser kunde de få, sade de, när de betraktade Guds kärlek och Kristi lidande. En husjungfru från prästgården, Greta Ahl, berättade, "att hon blifvit rörd, stundom till glädje, stundom till sorg, hvarvid bloden blifvit dragen från de yttre lemmarna till hjärtat, så att hon blifvit kall om händerna, det hon trodde hafva varit Guds andes verkan. Eljest hoppa de i glädje med stor lätthet upp ifrån golfvet, klappa ihop händerna och bli ibland utan sansning, då ej heller ögonen varit öppna. I sorg få de en tung andedräkt och brista ut i gråt, stundom ock, när sorgen är som störst, i rop; några föllo i början ned på golfvet och lågo såsom afdånade; i bönen falla de på knä eller ansikte." Under förhöret började pigan Ingrid Persdotter från Nyåker först "tätt och starkt andas, sedan gråta och innerligen bedja att kunna strida mot värld och satan".[1])

Efter förhörets slut ställde prosten några vänliga ord till dem och berömde det vackra att med allvar ägna sig åt gudaktighet samt bad dem göra detta utan stora samlingar och ej heller långt in på natten. Framför allt varnade han dem att icke anse sina rörelser för Andens omedelbara verkningar.

Härefter synes rörelsen på grund af det nära förhållandet mellan dess anhängare och församlingsläraren hafva i det närmaste hvilat till Hambræi död 1784, om man undantager ett par försök, som 1780 gjordes från Forssa att få den i gång. Däremot uppflammade den ånyo under fiskaren Hellmans ledning 1785, men stillades snart. Vid visitationen den 11 juni 1786 är

---

[1]) Visitationsakten den 27 sept. 1778 finnes i Enångers och Njutångers församlingars akter. U. D. A.

intet att anmärka och vid den visitation, som hölls af kontraktsprostarne i ärkestiftet med anledning af ärkebiskop von Troils memorial af den 26 sept. 1786, prisas tillståndet i Enångers och Njutångers församlingar såsom synnerligen godt i alla afseenden,[1]) ett tillstånd som bibehöll sig till århundradets slut.

[1]) Visitationsprotokoll för 1787. U. D. A.

Återblick.

Se vi tillbaka på den rörelse, hvars uppkomst, beskaffenhet och utbredning vi här sökt skildra, så finna vi, att denna, som framkallades i Lillherrdal af en from och nitisk prästman, Mårten Thunborg, i början verkligen lofvade goda frukter, men genom oförstånd hos ledaren kom att slå in på en osund väg. Vi hafva sett, huru dels genom okloka åtgärder från vederbörandes sida, dels genom den svärmiske ledarens mäktiga inflytande, inbillningskraften hos de svärmande så småningom till den grad öfverretas, att man på svärmeriets höjdpunkt näppeligen kan tillerkänna de åt detsamma hemfallna sundt förnuft. Vi hafva också sett, huru naturen, öfveransträngd till det yttersta, äfven hos dessa svärmare slutligen tog ut sin rätt. En slapphet inträdde och besinning återkom, hvarefter rörelsen så småningom lade sig. Vi hafva slutligen sett, hurusom denna svärmiska rörelse från Lillherrdal, där den nådde sin höjdpunkt, spred sig öfver till Helsingland. Här fick den en mera sansad karaktär, dels på grund af den goda jordmån den här inplanterades uti, dels på grund af de, genom kännedomen om tilldragelserna i Lillherrdal, klokare åtgärder, som här vidtogos, slutligen ock på grund af att rörelsen här saknade den enhetspunkt, den haft i den prästerlige ledaren i Lillherrdal.

Omdömena om denna rörelse hafva utfallit högst olika. Somliga hafva prisat, andra klandrat den. Vi åter hafva redan framhållit, att den är värd icke blott beröm, utan äfven klander och medömkan. Berömmas måste rörelsens starka andeliga behof och dess stora nit för en lefvande kristendom. Men vi måste ogilla det sätt, hvarpå den sökte vinna sitt mål. Dess för-

sök att genom andra medel, än de af Herren själf anbefallda, och att i en annan ordning, på andra vägar, än de af Herren själf utstakade, åstadkomma väckelse och omvändelse måste klandras. Herrens medel och vägar äro visserligen många, och stundom brukar Han äfven kroppsliga skakningar och svåra lidanden för att uppväcka en nödvändig kunskap om och sorg öfver synden, men människan har därigenom icke fått någon rättighet att sätta sina egna godtyckliga åtgärder i stället för Guds visdomsgärningar, utan är för sin del hänvisad till att under nådemedlens och bönens rätta bruk i stillhet förbida Hans stund. Det är just denna otålighet att vänta, denna feberartade oro att påskynda Guds rikes utveckling, som utmärker alla svärmiska rörelser. Men just i denna deras felaktiga syn på sättet att vinna sitt goda mål ligger förnämsta maningen för oss, som kunna se med oförvillad, mänsklig klarhet, att icke utan vidare bryta stafven öfver dem, utan med visbet och kärleksfullhet söka rensa dem från deras orena tillsatser.